

WŁADYSŁAW KUBÓW

**TERRORYZM
NA
PODOLU**

*Pamięci Tych, którzy zginęli z rąk
OUN-UPA tylko dlatego, że byli Polakami*

Warszawa

2003

Copyright by
Władysław Kubów

Redakcja i korekta
Irena Kotowicz

Projekt okładki
Władysław Kubów

**Opracowanie techniczne i
komputerowy skład tekstu**
Jerzy Stopa

ISSN 1507 – 9996

Ilustracje pochodzą:
z książek Aleksandra Kormana, Tomasza Kunzeka, Edwarda Prusa, “Na
Rubieży”, “Katry”, “Wiadomości Turystycznych” nr 8, 9, 10 1932 r. oraz
ze zbiorów autora.

PRZEDMOWA

CIEŃ NIEOSĄDZONYCH ZBRODNI

Dziś, u progu III tysiąclecia, problem terroryzmu stał się szczególnie widoczny po zaatakowaniu najpotężniejszego światowego mocarstwa, gdy w World Trade Centre, gmachu symbolizującego potęgę gospodarczą Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, znalazło śmierć ponad 3 tys. osób. Nie zapominajmy jednak, że terroryzm istnieje od dawna, choć przymykano na niego oczy. Przez dziesiątki lat nie nazwany, nie leczony, po cichu rozwijał się, rósł i potężniał. Atak z 11 września 2001 r. może mieć przełomowe znaczenie z uwagi na skalę powszechnego potępienia działań terrorystycznych i wydania walki przez nieomal całą społeczność światową.

Współczuję dziś Amerykanom dotkniętym tą tragedią, lecz jednocześnie odżywa we mnie wspomnienie terroru, jaki dotknął Polaków na Kresach. I nasuwa się gorzka konstatacja, że terroryzm mógł stać się pierwszoplanowym problemem świata dopiero wtedy, gdy tysiące ludzi zostało pogrzebanych na oczach milionów widzów pod gruzami największej budowli w najpotężniejszym światowym mocarstwie. Tymczasem to, co wydarzyło się blisko 60 lat temu na Kresach, nie zostało nigdy przez światową opinię publiczną ani zauważone, ani potępione.

A przecież szalał tam straszliwy terror na masową skalę. Trudno by znaleźć w historii ludzkości takiego nagromadzenia potwornych zbrodni. One porażają zarówno rozmiarami, jak i sposobami popełniania. Dobrze, że obecnie zaczynają ukazywać się książki dokumentujące te wydarzenia. Pokazują one – a książka "Terroryzm na Podolu" czyni to w sposób niezwykle staranny – jak doszło do tego, że społeczność kresowa, zgodnie i pokojowo od lat współżyjąca, podzieliła się na dwie grupy: zbrodniarzy i ofiary.

Pochodzę spod Zbaraża, z Podola. Rzeczywiście z Rusinami, bo tak ich nazywaliśmy, mieszkaliśmy jak w rodzinie. Uznawaliśmy ich święta i odwiedzaliśmy ich w domach, podobnie jak oni nas. Do dziś znam ruskie kolędy, dumki, oni też śpiewali nasze. Nikt się nie dziwił, gdy czasami oni przychodzili na Mszę Św. do naszego rzymskokatolickiego kościoła, a my do ich cerkwi. Należało też do wymogów miejscowej kultury, że do Rusina, czyli Ukraińca, nie odzywało się po polsku tylko po rusku, a więc w języku ukraińskim. Zażyłość była tak duża, że gdy już za-

częły się rzezie, w niektórych polskich wsiach ludzie wbrew faktom do końca nie wierzyli, że może im grozić coś złego ze strony sąsiadów.

Na Kresach wzajemne braterskie więzi Polaków i Ukraińców przez dziesiątki lat były powoli rozluźniane i zastępowane elementami nienawiści rasowej. Proces ten, zapoczątkowany jeszcze przez Austrię, został doprowadzony do tragicznego finału przez międzynarodowy, głównie hitlerowski terroryzm. Same mordy na ludności polskiej to skutek chłodnej kalkulacji gremiów przywódczych ukraińskich nacjonalistów. Ludzie ci organizowali narodowe bojówki ukraińskie, by terrorem wobec bezbronnej ludności pozbyć się Polaków z ziem należących – w ich mniemaniu – do nich. Plan był prosty. Trzeba wymordować część ludności polskiej w taki sposób, aby reszta w przerażeniu sama uciekła.

Podobny efekt za pomocą podobnych środków usiłowali osiągnąć terroryści atakując World Trade Centre i inne cele w Ameryce. Zaplanowana dokładnie śmierć tysięcy niewinnych ludzi miała zastraszyć pozostałych.

Ta najbardziej skrajna i zwyrodniała postać terroryzmu, zakładająca osiąganie politycznych celów przez masową eksterminację cywilnej ludności, kiełkowała i rozwijała się również na naszych polskich ziemiach w nacjonalistycznych kręgach ukraińskich. W okresie Dwudziestolecia międzywojennego *stricte* terrorystyczne organizacje tworzył przejęty ideologia hitlerowską Jewhen Konowalec. Za nim szli następni, jak Stepan Bandera, Andrij Melnyk, Roman Szuchewycz. To byli nacjonaści ukraińscy, którzy opracowali i zastosowali politykę terroru by – jak myśleli – wyzwolić Ukrainę i jej naród spod rządów Polaków.

Do krwawego dzieła przystąpili jeszcze przed wybuchem II wojny światowej. Istotnym momentem było zabójstwo ministra spraw wewnętrznych Pierackiego, za co na dożywocie został skazany Bandera, wypuszczony jednak na wolność w obliczu hitlerowskiej agresji.

Początek i narastanie terroru na Kresach zapamiętałem jako dziecko. Jeszcze przed 1930 r. nacjonaści ukraińscy przeprowadzili akcję palenia polskich stodół i stogów ze zbożem. Pamiętam grozę płonących w nocy ogromnych stogów pszenicy, gdy niszczone zbiory panu Konopackiemu, bogatemu właścicielowi ziemskiemu z mojej rodzinnej Bereżowicy Małej. Najstraszniejsze miało dopiero nadejść. Kilkanaście lat później tenże Konopacki zginął obdarty przez nacjonalistów ukraińskich ze skóry...

W mojej rodzinnej wsi i w setkach jej podobnych, działy się rzeczy nie do wyobrażenia. Głowy niemowląt i dzieci rozbijano o ściany, dzieci wieszano na jelitach matek, księży piłowano w beczkach i korytach, przybijano gwoździami do drzwi kościołów...

Nieosądzone zbrodnie rodzą nowe. Ten straszny terror, który dotknął niewinną ludność polską na dawnych Kresach Rzeczypospolitej nie

został nigdy potępiony, a zatem w pewnym sensie uzyskał cichą akceptację. Zbrodniarze do dziś nie przyznają się do winy, a świat ich nie potępia. Później terroryzm przenosił się z miejsca na miejsce, atakował i mordował, na ogół bezkarnie, w imię różnych obłąkańczych wizji. Dopiero gdy uderzył w najpotężniejsze państwo dzisiejszego świata, wydano mu bezwzględną wojnę. Gdyby jednak został w porę zauważony, gdyby ludobójstwo na polskich ziemiach wschodnich w 1942, 1943, 1944 i 1945 r. doczekało się światowego potępienia i pociągnięcia winnych do odpowiedzialności, być może mordowanie bezbronnych ludzi nie stało by się sposobem rozwiązywania konfliktów i dochodzenia swoich racji.

W tym sensie za atak na Amerykę odpowiedzialna jest cała ludzkość, która w porę nie zareagowała na terroryzm jako metodę walki politycznej. To zło trwa od dziesiątków lat, niczym rak toczy podskórnie tkankę ludzkości, tak że dziś zagraża całemu światowemu organizmowi. Właśnie w poczuciu tego zagrożenia wydano terroryzmowi kolejną światową wojnę.

Terroryzm, zarówno ten z przeszłości jak i obecny, musi spotkać się z powszechnym potępieniem. Gdziekolwiek by się nie wydarzył i kogośkolwiek by nie dotknął. Musi być zwalczany zarówno wtedy, gdy atakuje światowe mocarstwa, jak i unicestwia biedne afrykańskie plemię. Trzeba odkrywać jego czarne karty z przeszłości i wskazywać na nowe zagrożenia.

Autorowi należą się wyrazy uznania, gdyż odślaniając historię życia i śmierci mieszkańców Podola bierze znaczący udział w światowym, antyterrorystycznym froncie.

o. prof. dr hab. Mieczysław Albert Krąpiec

OD AUTORA

W osiemdziesiątym roku mego życia zdecydowałem się napisać tę książkę, aby dać świadectwo prawdzie o strasznych wydarzeniach na Podolu, szczególnie w czasie II wojny światowej. Mordowały tu w okrutny sposób ludzi, od niemowlęcia do starca, bojówki ukraińskie zorganizowane przez OUN i dokonywały czystek etnicznych. Wydarzenia te przeżyłem osobiście. Powinny być potępione i osądzone. Pragnę również oddać cześć OFIAROM tych zbrodni i upamiętnić ich nazwiska.

Nie będąc historykiem, pokusiłem się opisać bardzo skrótowo Podole i przedstawić jego dzieje od najdawniejszych czasów. Chciałbym przybliżyć, szczególnie moim podolskim Czytelnikom, ciąg historyczny konfliktów tubylczej ludności ruskiej (później ukraińskiej) z Polakami.

Przez wieki cała kultura, zwyczaje i obyczaje ludów przenikały się wzajemnie. Ludzie tych dwóch bratnich narodów żyli od wieków pospołu, po sąsiedzku, zawierali między sobą małżeństwa. Utało się nawet powiedzenie, że granica między Polakami i Ukraińcami przebiega przez małżeńskie łoża.

Na zachodnim Podolu religia była wspólna – katolicka, ale dwa obrządku. Dlaczego więc doszło do tak tragicznych wydarzeń? Jak Czytelnik zauważy, staram się nie komentować tego co się wydarzyło, przedstawiam jedynie fakty i podaję prawdę na podstawie własnych przeżyć i zebranych materiałów.

Niech ta książka będzie przestroga dla tych wszystkich, którzy dziś jeszcze sięją nienawiść, “wybielają” złoczyńców, chcą ich rehabilitacji, a nawet gloryfikują sprawców ludobójstwa jako bojowników o niepodległość własnego państwa. Niechaj młode pokolenie im przebaczy ale nie zapomina o tym, o czym zapomnieć nie wolno, aby nigdy więcej takie lub podobne wydarzenia nie mogły się powtórzyć.

Dr Józef Fajkowski, historyk, po przeczytaniu materiału przygotowanego do tej książki i poczynieniu uwag, za co Mu serdecznie dziękuję, napisał: *Opracowanie to jest niezwykłym dokumentem, mogą czerpać pełnymi garściami z takich książek zawodowi historycy, jako źródła. Oczekuję wydania jej drukiem.*

Dumka podolska.

*Droga ziemia ta,
Myśl ją moja zna!
Tam największe szczęście moje,
Tam najpierwsze niepokoje,
Tam najpierwsza łza!*

(Maurycy Gosławski)

PODOLE – CZASY MINIONE.

PODOLE – to piękna kraina, zwana przez wielu “Ziemią mlekiem i miodem płynącą”.

Klimat Podola jest umiarkowany. Temperatury dodatnie dochodzą do 35°C, ujemne do –30⁰. Jest to wielka równina z głębokimi jarami – korytami rzek, głównie Bohu i Dniestru, wpadającymi do Morza Czarnego oraz dopływów Dniestru – Złotej Lipy, Strypy, Koropca, Seretu, Zbrucza i Smotrycza.

Gleby są tu bardzo żyzne, głównie czarnoziemy, ale na około 1/3 powierzchni zmieszane z piaskiem, marglem i kamieniem wapiennym. Uprawy rolne – to głównie pszenica, buraki cukrowe, kukurydza, winorośl, chmiel i tytoń.

Podole jest terenem słabo zalesionym. Występują tu dęby, osika, wiąz, jawor, klon, grab, brzoza, olcha, a miejscami także buk, świerk i jodła.

Kopaliny Podola to kamień wapienny, granit, gips, glina, piryt, kamień litograficzny i saletra.

Głównym zajęciem mieszkańców Podola w czasach minionych było rolnictwo i hodowla bydła (słynne podolskie woły i krowy). Handlowano zbożem i bydłem, a przemysł reprezentowały jedynie cukrownie, młyny, gorzelnie, garbarnie oraz fabryki sukna i wyrobów tytoniowych.

Na północy graniczyło Podole z Wołyniem, na wschodzie z woj. braclawskim, na południu z Multanami (Wołoszczyzną), a na zachodzie z woj. ruskim.

Ponoć w IX wieku zamieszkiwało Podole plemię Drewlan. Później korzystając z ustawicznych swarów i niezgody książąt ruskich, ziemie te zagarnęli Tatarzy i panowali tu aż do roku 1331, kiedy to książę litewski Giedymin zajął ziemię podolską i oddał ją w zarządzanie czterem synom brata swego Koriata (księcia nowogródzkiego) – Jerzemu, Fedorowi, Aleksandrowi i Konstantemu.

W 1340 roku król Kazimierz Wielki przyłączył Ruś Czerwoną do Korony Królestwa Polskiego a w tym część Podola.

Herbem Podola było złote słońce na białym polu.

W latach późniejszych, za czasów Władysława Jagiełły i jego następców, ziemie podolskie były dość często przedmiotem sporów między Polską a Litwą. Dopiero w 1434 roku zajął całe Podole król Władysław III i uspokoił wrzenie, zrównawszy z prawach i swobodach miejscową szlachtę ze szlachtą polską. Utworzono województwo podolskie, którego pierwszym wojewodą został Piotr Odrowąż.

Ziemia podolska nękana była ustawicznie najazdami ze wschodu – Tatarów, Turków i Wołochów, którzy rabowali, palili i niszczyli ją przemieniając w pustynię. Nawiedzały też Podole rozmaite klęski: trzęsienia ziemi, bardzo mroźne zimy, szarańcza i zarazy.

Za bardzo słabych rządów króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego (syna sławnego "Jaremy") Podole opanowali Turcy. Do Polski powróciło dopiero w 1669 roku za sprawą pokoju karłowickiego.

PODZIAŁ PODOLA.

Po I rozbiorze Polski w roku 1772 nastąpił podział Podola na część wschodnią (do rzeki Zbrucz), która przypadła Rosji i na część zachodnią – zajęta przez Austro-Węgry.

Rosjanie ze swojej części utworzyli Gubernię Podolską, ze stolicą w Kamieńcu Podolskim. W 1897 roku skład narodowościowy guberni przedstawiał się następująco: ogółem liczyła 2.984,6 tys. ludności, z czego 2.240,3 tys. (75,1%) stanowili Rusini, 261,1 tys. (8,8%) Polacy, 368,7 tys. (12,3%) Żydzi. Rosjan było jedynie 2,6% i 1,2% innych narodowości.

Do Guberni Podolskiej należało 12 powiatów: Płoskirów – gdzie w stosunku do ogółu ludności Polaków było 23,2%, Kamieniec – 13,5%, Latyczów – 12,7%, Uszyca – 12,1%, Lityń – 9,3%, Mohylów – 8,7%, Winnica – 10,4%, Jampol – 9,6%, Braclaw – 5,5%, Olhopol – 3,4%, Hajsyn – 2,1%, Bałta – 2,0%.

Zachodnią część Podola (pokrywającą się z późniejszym woj. tarnopolskim) Austriacy przyłączyli do Galicji Wschodniej. Skład narodo-

wościowy przedstawiał się tu inaczej, Polaków było o wiele więcej. W 1900 roku zachodnie Podole zamieszkiwało 1.416,3 tys. ludności, z czego Rusinów było 831,0 tys. (58,7%), Polaków – 358,2 tys. (23,3%), a Żydów - 182,0 tys. (ok. 15%).

Ta część Podola składała się z 14 powiatów: Borszczów – 17,9% Polaków, Brody – 20,1%, Brzeżany – 27,0%, Buczacz – 27,6%, Czortków – 25,1%, Podhajce – 27,5%, Przemyślany – 25,0%, Skalał – 33,6%, Tarnopol – 29,5%, Trembowla – 37,7%, Zaleszczyki – 13,8%, Zbaraż – 30,6%, Złoczów – 21,7% i Kamionka Strumiłowa – 23,1%.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w roku 1918, zorganizowano jeszcze trzy dalsze powiaty: Kopyczyńce – 35,2% Polaków, Radziechów – 25,9% i Zborów – 32,2%.

Ciekawym zjawiskiem było przyjmowanie przez wyższe warstwy Rusinów religii katolickiej (w miejsce prawosławnej) i “stawanie się” Polakami oraz parcie na zachodnie ziemie polskie, podczas gdy polscy chłopci szli na wschodnie ziemie Rzeczypospolitej, gdzie bardzo często asymilowali się z ludnością tubylczą, przyjmowali prawosławie i stawali się Rusinami.

Miały tu miejsce dwie wielkie fale osiedlania się chłopów na spustoszonych przez tatarskich najeźdźców ziemiach. W pierwszej – za Kazimierza Wielkiego – osiedlała się tu ludność ze Śląska i z Niemiec. Druga fala nastąpiła po Unii Lubelskiej – kiedy duże zapotrzebowanie na zboże eksportowane do Europy, spowodowało rozwój gospodarki folwarcznej. Pańszczyźniani chłopci uciekali na ziemie wschodnie aby uwolnić się od pańszczyzny. W tym czasie przybyło na Podole dużo chłopów z Polski centralnej, z Mazowsza. Sejm Rzeczypospolitej, aby zachęcić do osiedlania się na tamtych pustkowiach, wprowadził tak zwane **wolnizny** – a osiedlający się chłopci zwalniani byli aż na 20 lat z pańszczyzny.

Jak pokazują dane statystyczne, im dalej na wschód, tym mniej było Polaków. Nie tylko na Podolu, ale na całym **u kraju** Rzeczypospolitej, czyli “Ukrainie”. Bowiem w drugiej połowie XVI wieku (po Unii Lubelskiej) nazwy **Ukraina** używano tylko w znaczeniu **geograficznym**, a nie **narodowościowym**. Ukraina była określeniem terenów Rzeczypospolitej najdalej wysuniętych na wschód, a więc u skraju państwa.

Nazwa “Ukraina” i “Ukraińcy” przyjęły się dopiero pod koniec XIX wieku, głównie w czasie I wojny światowej, chociaż jeszcze długo po tej wojnie używano zamiennie nazw Rusini – Ukraińcy. Austriacy – wzorem Polski przedrozbiorowej – również przyjęli termin “Rusini”.

Na zachodnim Podolu żyli katolicy, obrządku rzymskiego, co wiązało się z polskością. Od czasu unii brzeskiej ludność rusińska przyjęła obrządek greckokatolicki, co było niemal równoznaczne z narodowością; byli Rusinami (później Ukraińcami).

PODOLE ZACHODNIE.

Dzieliło się na “zimne” i “ciepłe”. Podole zimne – to jego część północna ze stolicą Tarnopolem, najzimniejszym punktem w całej przedwojennej Polsce. Tu uprawiano tradycyjnie zboża, ziemniaki, a na łąkach wypasano bydło. “Ciepłe” Podole stanowiło południową część województwa tarnopolskiego, z gospodarczą stolicą Czortkowem i najcieplejszym miejscem II RP – uzdrowiskiem nad Dniestrem – Zaleszczykami.

Dzięki ciepłym prądom powietrza napływającym od Morza Czarnego jarem Dniestru, uprawiano na ciepłym Podolu oprócz zbóż winogrona, morele, kukurydzę, tytoń i inne ciepłolubne rośliny.

Znajdują się tu głębokie jary o zalesionych stokach, strome i skaliste urwiska, nad którymi wznoszą się ruiny dawnych zamków obronnych. Najpiękniejsze są jary Dniestru, Zbrucza, Seretu i Strypy. Oprócz bujnej i ciekawej roślinności występują tu także malownicze skały i grotty gipsowe.

TARNOPOL i jego okolice wstawione są licznymi i wielkimi bojami ze wschodnimi najeźdźcami – Tatarami, Turkami i Kozakami. Było tu aż 56 zamków obronnych, dawnych kresowych strażnic. Tereny te były przedmurzem chrześcijaństwa i zachodniej kultury, strzegły przed zalewem “półksiężycy”.

Do najbardziej znanych twierdz obronnych należą zamki w: Zbarażu, Trembowli, Buczaczu, Jazłowcu, Złotym Potoku, Świrzu, Olesku (gdzie urodził się Jan III Sobieski), Podhorcach i Białym Kamieniu oraz należący do rodziny Sobieskich zamek w Złoczowie.

Nieopodal Jazłowca znajdował się w pięknej kotlinie bardzo stary zamek w Czerwonogrodzie, który w nowszych czasach przerobiony został na pałac mieszkalny. Wspomnieć też należy o ruinach potężnych niegdyś zamków w Kudryńcach, Wysuczce, Skale Podolskiej i Sidorowie.

Punktami obronnymi były również dawne kościoły i monasteria. Np. w XV wieku kościół w Wyżnianach, Pomorzanach, Podkamieniu oraz monasteria w Uniowie i Dunajowie.

Na południowym Podolu leżą Okopy św. Trójcy, gdzie obozował w wyprawie na Turków Jan III Sobieski i z tego okresu pozostały tu ruiny wałów obronnych ze strzelnicami. W pobliżu przebiegał też Wał Trajana, zbudowany niegdyś przez rzymskich legionistów. Dziś jest to tylko niewielkie wywyższenie terenu, pokryte krzewami i zarośnięte trawą.

Przez północną część Podola przebiega piękne pasmo wzgórz – Miodobory (Tołtry).

RUCHY NARODOWOŚCIOWE.

Mimo przewagi ludności rusińskiej, od 1860 roku językiem urzędowym był w Tarnopolszczyźnie, jak i w całej Galicji Wschodniej, język polski, a nie ukraiński czy niemiecki. Była to kwestia bardzo skomplikowana. Współistniały bowiem obok siebie trzy języki, trzy wyznania i trzy kultury. Za tubylców uważali się wszyscy – Polacy, Rusini i Żydzi. W miastach przeważali Polacy i Żydzi, po wsiach – Rusini. Język ruski (ukraiński) używany był na wsi nie tylko przez ludność rusińską ale także przez licznych Polaków.

Odrodzenie ruchu narodowego na Podolu spowodowane zostało wprowadzeniem przez władze austriackie reform. Ograniczona została wszechwładza właścicieli dóbr nad poddanymi chłopami oraz powinności pańszczyźniane. Zaistniała możliwość wnoszenia przez chłopów skarg na pana do sądów, wprowadzono też niezależny od panów samorząd wiejski, zniesiono wymóg wyrażania zgody przez pana na małżeństwo poddanego. Zniesiono wreszcie pańszczyznę. Reformy dotyczyły także kościoła. Kościół greckokatolicki (unijny) został zrównany w prawach z kościołem rzymskokatolickim. Powstały ośrodki myśli politycznej – polskie i ukraińskie oraz organizacje: spółdzielcze, oświatowe, kulturalne, a także na poły wojskowe.

Budzący się ukraiński ruch narodowy oparty był niemal wyłącznie o warstwę chłopską. Rozwijał się przede wszystkim wśród młodzieży i skierowany był przeciw Polakom, którzy w tym czasie nie uznawali narodowej odrębności Ukraińców. W szkołach i urzędach panował język polski, a właścicielami majątków ziemskich byli głównie Polacy.

W późniejszym czasie młodzież ukraińska uczy się na uniwersytecie lwowskim (gdzie kilka katedr prowadziło wykłady w j. ukraińskim), w ukraińskich gimnazjach i szkołach różnego typu. We wsiach powstaje gęsta sieć czytelni "Proświta" i organizacje takie jak: "Łuh". "Sokił", "Striłci".

Z czasem kler greckokatolicki został przez władze austriackie uprzywilejowany, aby mógł paraliżować wszelkie patriotyczne poczynania Polaków, szczególnie z warstw wyższych, i przeciwstawiać chłopów ukraińskich polskim właścicielom ziemskim.

W pierwszym pokoleniu inteligencji ukraińskiej pojawia się moda na kozackie stroje, przywołuje się czasy wolnej kozackiej Ukrainy, śpiewa rzewne ukraińskie dumki. Młodzież wychowywana jest na poezji Tarasa Szewczenki i jego poematach o rebelii Krzywonosy, Żeliźniaka i Gonty.

W 1902 roku wybucha fala ukraińskich rozruchów chłopskich aż w 400 gminach, zwłaszcza w powiatach: Buczacz, Czortków, Zaleszczyki, Trembowla, Tarnopol, Zbaraż, Złoczów, Przemyślany i Kamionka Strumiłowa. Nasilały się one głównie w okresie sianokosów i żniw. Niszczono plony, zabudowania dworskie, wyrąbывano pańskie lasy itp. Fornale żą-

dali zniesienia kar fizycznych, zwiększenia zarobków i skrócenia czasu pracy.

Radykalizuje się ruch studencki i uczniów wyższych klas gimnazjalnych. Obok polskich napisów “Niech żyje Polska”, pojawiają się napisy “Niech żyje Republika Ukrainy”. Ta młodzież ukraińska jest już wychowana na wyczynach Iwana Gonty i Maksyma Żeliźniaka (Koliszczyzny), obrazach rzezi w Humaniu, gdzie zginęło 20 tysięcy szlachty polskiej, księży i Żydów, którzy się tam schronili, a miasto zostało doszczętnie obrabowane i spalone. W okrutny sposób znęcano się także nad dziećmi i kobietami. Iwan Gonta zamordował nawet swoje własne dzieci zrodzone z matki Polki.

Do tych krwawych wydarzeń nawiązuje właśnie w swoich poematach (największy!) ukraiński poeta – Taras Szewczenko. W wydany w 1841 roku słynnym poemacie “Hajdamacy” tak m. in. pisze:

*Machnuw nożom i ditej ne maje,
popadały zarizani.
Pochowaty chiba? Ne treba,
wony katołyky.*

W wolnym tłumaczeniu brzmi to tak: “Zamachnął się nożem i dzieci już nie ma. Upadły zarżnięte. Pochować je może? Nie trzeba, to katolicy.”

W 1863 roku Pawło Czubiński, autor słów hymnu ukraińskiego “Szczene wmerła Ukrajina”, napisał też taką zwrotkę:

Natywajko, Żeliźniak i Taras Triasiło z domowyny kłyczut na światoje diło. (Nalewajko, Żeleźniak i Taras Triasiło, wzywają ze swych trumien do świętego dzieła).

Młodzież ukraińska była zatem już w XIX wieku wychowywana w atmosferze aprobaty, niemal glorii rzezi, zanim pojawił się w latach 20-tych XX wieku twórca ukraińskiego faszyzmu, nacjonalista Dmytro Doncow.

Owe zaś “diło” – to nie tylko rzeź w Humaniu, ale także dokonana przez rebeliantów Gonty i Żeliźniaka rzeź na Wołyniu i Podolu, podczas której zginęło około 200 tysięcy ludzi. Z pochwyconych zdierano żywcem pasy skóry, albo zakopywano ich na stojąco w ziemi i koszone potem głowy jak trawę. Dorosłym rozpruwano brzuchy, a dziećmi zapełniono w Humaniu trzy głębokie studnie. Na gościńcach wznoszono szubienice, a na każdej z nich wisiał obok szlachcica ksiądz, Żyd i pies. Pod ofiarami zamieszczano napis: *Lach, Żyd i sobaka – wira odnaka.*

Już w lipcu 1848 roku na posiedzeniu unickiej Rady Świętojurskiej we Lwowie domagano się usunięcia Polaków z Galicji. Zaś pismo “Zoria

Hałycka” pouczała, jak tępić “polskich panów”, mianowicie używać należy pali, drągów, wideł, siekier – w myśl hasła (dobrze znanego autorowi i jego pokoleniu) *Za San Lasze, bo tu nasze*.

Powyzsze metody stosowane byly juz w czasie I wojny swiatowej, a masowo i w szerokim zakresie – podczas II wojny.

POLSKIE ODRODZENIE.

Polskie warstwy oświecone na Podolu postanowiły nieść kaganek oświaty do wiejskiego ludu polskiego, który szybko asymilował się z Rusinami. Wielu chłopów niemal całkowicie zarzuciło język polski (uważany za język “pański”), a posługując się językiem ruskim, stawało się z czasem Rusinami.

Tylko na północnym Podolu liczba ludności polskiej zmniejszyła się w ten sposób w latach 1880-1900 aż w 50 gminach wiejskich. Najbardziej w Neterpicach, bo aż o 75,2%, Pantalicha – o 35,0%, Roznoszyńce o 32,6%, Białokrynica o 27,6%, Orzechowiec o 24,0%, Podgórzany o 21,7%, Zazdrość o 20,0%, Wiktorówka o 19,3%, Ceniów o 18,8%, Zaruszczko o 17,9%, Rasztowce o 17,0%, Dorofijówka o 16,1%, Koziary o 14,3%, Rosochowaciec o 13,3%, Horodnica o 13,7%, Kozówka o 12,0%, Chodaczków Wielki, Kalasantówka i Konstatynówka o 11,4%. W siedmiu wsiach zmniejszyła się liczba ludności polskiej o 10,9 – 10,0%, w pięciu o 9,3 – 9,0%, w dziesięciu – 8,8 – 8,1%, w piętnastu o 7,9 – 7,5%, w czterech o 6,7 – 6,3%, w siedmiu o 5,8 – 5,2%. Pominęto tu wsie, w których straty nie przekraczały 5,0%.

Czas nagiął, bowiem ruskie organizacje – czytelnie “Proświta”. oraz “Łuh”, “Sokoły” i “Striłci” bardzo szybko i skutecznie oddziaływały także na rozproszony żywioł polski, szczególnie we wsiach mieszanych narodowościowo.

Polacy powołali więc do życia Towarzystwo Szkoły Ludowej (TSL), którego głównym celem było działanie wśród ludu polskiego na wsi, szczególnie w dziedzinie oświaty. Obok wspierających polskość drużyn strzeleckich, sokolich i bartosзовych, już w 1889 roku powstały koła TSL w kilku wsiach pow. tarnopolskiego jak: Czernielów Mazowiecki, Chodaczków Wielki, Poczapińce, Płotycz.

Działacze Towarzystwa – Walenty Ferenz, Witold Ostrowski, a szczególnie prof. Jan Zamorski spowodowali, że w 1902 roku było na wsi podolskiej już 40 polskich czytelni, a nowe koła Towarzystwa powstały w Borszczowie, Czortkowie, Jeziernej, Podwołoczyskach, Skalacie, Założ-

cach, Zbarażu i Kaczanówce. Oddziaływały one korzystnie na okoliczne wsie.

Sfery szlacheckie odgrywały jeszcze w tym czasie znaczną rolę, zajmowały najwyższe stanowiska w administracji oraz życiu politycznym i ekonomicznym Podola, a także w całej Galicji. Właściciele ziemscy żyli na wsi i brali czynny udział w jej życiu.

Konserwatywna część szlachty, (tzw. "Podolacy"), akceptowała lojalność wobec Cesarstwa Austriackiego. Ale wielu ziemian należało już do Narodowej Demokracji, popierała reformy i brała czynny udział w życiu narodowym, patriotycznym i kulturalnym mas chłopskich. Ruch na rzecz przemian na wsi podolskiej był również silnie popierany przez ugrupowania socjalistyczne, a szczególnie przez ruch ludowy. Szybko wyrastali tacy działacze chłopscy jak: Janko Biłous (Białowąg) z Ihrowicy, Michał Brylak z Tołstoługa, Jan Cielecki z Białej, Józef Czapla z Milna, Maciej Jaczak z Reniowa, Jan Dziedzic z Kurnik Iwanczańskich, Wincenty Dżendżera z Janówki, Mikołaj Fryc z Suszczyna, Franciszek Gawlisz ze Smykowiec, Jan Janowski z Zastawia, Józef Krzyśków i Michał Tomaszewski z Płotyczy, Jan Letki z Milna, August Mieszko z Netreby, Józef Muszyński z Zagrobeli, Jan Półtorak (młodszy) z Bzowicy, Mikołaj Rewucki z Białoskórki, Jan Sudal z Trościańca Wielkiego, Jan Szeliga z Gontowy, Jan Soroka z Bucniowa, Franciszek Sobolak z Maksymówki, Jan Zator z Draganówki, Józef Zając z Zaścianka. To nazwiska działaczy tylko z pow. tarnopolskiego, a było ich więcej.

Do patriotycznej działalności włączyły się także kobiety. Należy tu wymienić nazwiska choćby: Jadwigi Białousowej z Białoskórki, Katarzyny Kubajowej z Płotyczy, Honoraty Kominkowej ze Stryjówki.

Chłopi otrzeźwieli, opuszczali żydowskie karczmy i zamiast "pijaczyc", łamać koły w płotach, znęcać się nad żoną i domownikami, szli w niedzielę na szkolenie, brali udział w ćwiczeniach drużyn strzeleckich, sokolich czy bartoszowych i coraz wyraźniej rozumieli potrzebę wystąpienia z bronią w rękę o odzyskanie niepodległej Polski. Już nawet późniejsza wojna nie mogła chłopą podolskiego zepsuć, ponieważ – jak podają dane z 1926 roku – w woj. poznańskim sprzedano 66.495 hektolitrów spirytusu, a w woj. tarnopolskim tylko 2.367 hektolitrów. Dawniej chłop dawał na ofiarę w kościele ze strachu przed piekłem, teraz dawał także składki na budowę domów ludowych, na Towarzystwo Szkoły Ludowej, szkoły wiejskie, bursy, a nawet na muzeum w Tarnopolu.

Z młodego pokolenia bardzo szybko wyrastali działacze i nauczyciele ludowi, którzy nieśli na wieś podolską oświatę – przez pogadanki, odczyty, wykłady, jak też zakładanie gniazd sokolich, drużyn strzeleckich i bartoszowych. Organizowali też orkiestry ludowe i upowszechniali patriotyczną pieśń polską.

Do bardzo zaangażowanych nauczycieli na tym polu należeli: Ludwik Bryczkowski z Baworowa, Stanisław Bieniowski ze Skąlatu, Maria Boguszowa z Dołżanki, Piotr Cześniowski z Płotyczy, Julia Hoendlówna i Edward Pichurski z Czernelowa Mazowieckiego, Jan Hummel ze Zbaraża, Bronisław Kubrycht ze Strusowa, Józef Niedźwiedzki z Zarudczka, Jan Podgórski z Białozórki, Jan Szczepanowski ze Zbaraża, Ferdynand Sididorowicz z Bzowicy, Jan Turski z Podwołoczysk, Marcin Wojnarowicz z Jabłonowa, Józef Werber z Ihrowicy, Aniela Wilczkówna z Poczapiniec i wielu innych.

Do tej szlachetnej działalności włączyło się także wielu księży, a w szczególności: Teodor Kasperski z Opryłowiec, Piotr Strzeczkowski z Olejowa, Feliks Rydel z Płotyczy, Fryderyk Cywiński z Trościańca Wielkiego, Józef Czarkowski z Bucniowa, Kazimierz Gucwiński z Tarnopola, Władysław Nowicki z Czernelowa Mazowieckiego, Marian Szamota z Kozłowa, Marcin Stefanicki z Borek Wielkich. Do pracy tej włączyły się również zakony, szczególnie z klasztoru oo. Bernardynów w Zbarażu oraz oo. Dominikanów w Tarnopolu, Czortkowie i Podkamieniu.

Wielu jednak szlachciców przebywających stale w Paryżu czy Wiedniu zapominało o polskości. Gdy np. zwrócono się do nich o finansowe wsparcie działalności TSL usłyszano taką odpowiedź: *Nic wam nie dam, gdyż kształcąc chłopów pogarszacie moje położenie. Chłop ma być chłopem, tak go Opatrzność stworzyła, a jego polskość nie jest mi potrzebna.* Inny zaś powiedział: *Dziwię się bezczelności! Na każdym kroku występujecie przeciwko szlachcie, a żądacie od niej pieniędzy.*

Przeciw odradzającej się na Podolu polskości czynnie występowali Rusini-Ukraińcy. Mamili np. polskich chłopów hasłami i obietnicami podziału "pańskich" gruntów, itp.

W 1907 roku poważnie zraniono dwóch chłopskich działaczy polskich w Obarzańcach, rok później uzbrojony w koły i siekiery tłum ukraiński napadł na dom Fabiana Petryszyna w Denysowie, który prowadził polską czytelnię. W Romanówce zamordowany został skrytobójczo kierownik polskiej czytelni, Tomasz Łabanowicz. Zamordowano też kierownika innej czytelni – Leona Świącickiego. W 1908 roku ukraiński student Mirosław Siczyński zastrzelił namiestnika Galicji, Andrzeja Potockiego. Morderca został skazany na karę śmierci, ale nowy namiestnik Michał Bobrzyński dla złagodzenia napięć polsko-ukraińskich, wyrok uchylił.

Na skutek działalności Towarzystwa Szkoły Ludowej w latach 1903-1913 oddano do użytku, głównie na wsi, 113 szkół i 1224 bibliotek, do których dostarczono 20.400 egzemplarzy książek i 242.661 egz. gazet. Na ówczesny czas i możliwości Towarzystwa było to bardzo dużo.

W wielu wsiach wybudowano domy ludowe, a w 50. rocznicę Powstania Styczniowego masowo stawiano krzyże i pomniki. Powstały w Draganówce, Zagrobeli, Kokutkowcach, Ihrowicy, Kaczanówce, Koszla-

kach, Bzowicy, Gontowie, Zarudeczku, Milnie, Zbarażu, Bieniawie i innych miejscach. Wcześniej, w 1910 roku odsłonięto uroczyscie w Berezowicy Małej pomnik Tadeusza Kościuszki, wystawiony z chłopskich składek, a w plenerze odbywały się pokazy "Bitwy pod Raclawicami", zorganizowane przez miejscową młodzież. W sąsiedniej Nettlebie chłopi oddali własny grunt pod budowę domu ludowego.

W kwietniu 1913 r. nastąpiło uroczyste oddanie do użytku, w obecności władz i delegatów Grona Konserwatorów – Muzeum Podolskiego w Tarnopolu.

Ta cenna działalność różnych organizacji polskich na ziemi podolskiej budziła świadomość narodową wśród mas chłopskich. Szczególnie duże efekty dała w stosunkowo krótkim czasie działalność TSL.

Zahamowała proces ukrainizacji ludności polskiej, a nawet – jak wykazał przeprowadzony przez Austriaków spis ludności – wystąpił na Tarnopolszczyźnie w ciągu 10 lat wzrost liczby Polaków prawie we wszystkich powiatach. Przyrost ten przedstawiał się następująco:

Procent ludności polskiej w poszczególnych powiatach woj. tarnopolskiego w stosunku do ogółu mieszkańców powiatu

Powiat	W roku 1900	W roku 1910
Borszczów	17,9	19,4
Brody	20,1	21,7
Brzeżany	27,0	27,7
Buczacz	27,6	31,4
Czortków	25,1	28,1
Przemyślany	25,0	26,0
Skalał	33,6	36,6
Tarnopol	29,5	32,5
Trembowla	37,7	39,4
Zaleszczyki	13,8	16,6
Zbaraż	30,6	31,6
Złoczów	21,7	25,5

Jedynie w pow. Podhajce wskaźnik zmniejszył się z 27,5% w roku 1900 do 26,7 w roku 1910.

Mimo tak wysokiego wskaźnika żyjących na Podolu Polaków, Rusini już przed I wojną światową chcieli usunąć nas ze wschodniej Galicji. Oto co mówił do Polaków szef ukraińskiego Klubu Parlamentarnego w Wiedniu, Jewhen Petruszewycz: *Przywróćcie nam nasze prawa. Usuńcie się stąd, to nasz kraj. Przeciwstawimy się wam (...) w całym kraju taką burzą, że drzeć będziecie nawet zasłonięci całą armią.*

I drżeliśmy, szczególnie w czasie II wojny światowej. I jak chciał Petruszewycz, usunięto nas stamtąd poprzez mordy i ekspatriację, wyrwano z korzeniami. Doprowadzono do tego, że w województwie tarnopolskim ludność polska zmniejszyła się z 586,6 tys. w roku 1931 do 23,5 tys. w 1959 r. Natomiast tam, gdzie nie było wyrzynania ludności polskiej, ucieczek i ekspatriacji – w województwach na wschód od Zbrucza – chmielnickim (d. płoskirowskim) było w roku 1959 70,1 tys., a w żytomierskim 103 tys. Polaków.

A prosty lud polski i ukraiński żył dotąd pospołu od wieków. Wspólnie znosił trudy pańszczyzny, i te po jej zniesieniu. Religia była jedna – katolicka, tylko obrządek różny: greckokatolicki dla Ukraińców i rzymskokatolicki dla Polaków. Było wtedy już bardzo dużo mieszanych małżeństw polsko-ukraińskich. W jednej rodzinie i w jednym domu żyli razem Polacy i Ukraińcy. Bo gdy ojciec był Ukraińcem a matka Polką, to synowie z tego małżeństwa byli Ukraińcami a córki Polkami. I na odwrót. Stąd wzięto się owo powiedzenie, że granica między Polakami i Ukraińcami przebiegała na tej ziemi przez łożę małżeńskie.

PIERWSZA WOJNA ŚWIATOWA.

W czerwcu 1914 roku zabity został w Sarajewie następca tronu austriackiego arcyksiążę Franciszek Ferdynand. 28 lipca Austria wypowiedziała Serbii wojnę, a 30 lipca ogłoszono mobilizację w Rosji. Od 1 sierpnia Niemcy, a następnie Austro-Węgry pozostawały w stanie wojny z Rosją. W same żniwa 1914 roku Austriacy zmobilizowali do wojska wszystkich mężczyzn zdolnych do noszenia broni, Polaków i Ukraińców. Kobiety, dzieci i ludzie starzy zostali ewakuowani z całego pogranicza podolsko-rosyjskiego w głąb kraju, aż na czeskie Morawy. Musieli pozostawić swoje domostwa oraz cały dobytek pokoleń i udać się na wojenną tułaczkę.

W pierwszych dniach wojny nasiliły się represje władz austriackich w stosunku do Ukraińców – moskalofilów. Nastąpiły masowe ich aresztowania, w sądach zapadały nawet wyroki śmierci. A ponieważ prawie cała administracja pozostawała w rękach Polaków, w oczach Ukraińców wszystkiemu winni byli Polacy. Potęgowało to ich nienawiść do całej ludności polskiej.

Na przełomie roku 1914/1915 Podole zajęły wojska rosyjskie. Przyjechali z Rosji urzędnicy, nauczyciele, prawosławni duchowni i zaczęli konsekwentnie rusyfikować zajęte tereny. Zamknęli wszystkie instytucje, szkoły, kluby i stowarzyszenia, zarówno polskie jak ukraińskie, do nowo-

otwartych szkół wprowadzono język rosyjski. Język polski zachował się jedynie w szkołach prywatnych, ukraiński zaś miał być ze szkolnictwa całkowicie usunięty. Nastąpiło też nawracanie grekokatolików na prawosławie.

Dopiero w 1917 roku, po wybuchu rewolucji w Rosji, zaczęły odradzać się przedwojenne instytucje i szkolnictwo. Ale po 3-letnim niszczącym panowaniu Rosjan, Podole ponownie zajęli Austriacy. Znowu nasiliły się represje, szczególnie wobec Ukraińców-rusofilów. W opinii społeczeństwa ukraińskiego znowu winni byli temu Polacy.

W związku z ofensywą austriacką, na Podolu toczyły się zacięte walki, powodujące ogromne straty i zniszczenia. Wycofujące się wojska rosyjskie niszczyły zakłady przemysłowe, dewastowały lasy, rekwirowały żywność, bydło, konie, niszczyły uprawne pola.

W październiku 1918 r. Austria i Niemcy zwróciły się do państw sprzymierzonych o pokój. Manifest cesarza Austrii Karola przekształca cesarstwo w państwo związkowe; każda narodowość ma teraz prawo do tworzenia samodzielnych Rad Narodowych. Kończy się wielka wojna światowa, ludzie wracają do domów. Jedni z niewoli rosyjskiej lub włoskiej, drudzy z Francji, z armią gen. J. Hallera. Jeszcze inni powracają z ewakuacji, zdziesiątkowani przez szalejący tyfus. Na miejscu swoich domów i gospodarstw rolnych zastają ruiny i zgliszcza. Budują prymitywne lepianki i zaczynają życie od nowa.

Przychyłość władz austriackich powoduje, że 19 października 1918 roku powstaje we Lwowie Ukraińska Rada Narodowa, która proklamuje niezależne państwo ukraińskie. Powstaje też Ukraińska Hałycka Armia (UHA), która w nocy na 1 listopada zajmuje Lwów i tereny położone na wschód od Sanu. Polacy bronią Lwowa w zaciekłych walkach i zwyciężają. 22 listopada Lwów przechodzi w ręce polskie. Ukraińcy koncentrują swoje siły na wschodnich terenach Podola, w rejonie Czortkowa. W tym czasie Ukraińcy popełniają wiele przestępstw na ludności cywilnej. Gen. Haller zażądał powołania specjalnej komisji dla "przeprowadzenia śledztwa w sprawie okrucieństw popełnionych przez Ukraińców na ludności polskiej".

W początkach czerwca wyrusza z okolic Czortkowa ostatnia ofensywa Ukrainkiej Hałyckiej Armii. Polacy są zaskoczeni jej gwałtownością i siłą. Tracą artylerię, karabiny maszynowe, wielu żołnierzy dostaje się do niewoli. Ukraińcy zajmują Buczacz, Trembowłę, Tarnopol, Brody, Brzeżany. Toczą się zacięte walki pod Hinowcami, we wsi Dzikie Łąki.

W tym czasie gdy Ukraińcy zdobywają Złoczów i Rohatyn, nadchodzi wiadomość, iż Rada Najwyższa w Paryżu upoważniła Wojsko Polskie do zajęcia Galicji Wschodniej aż po rzekę Zbrucz. Po ośmiu miesiącach kończą się polsko-ukraińskie walki i 1 czerwca główny ataman, Semen Petlura podpisuje z Polską rozejm.

21 kwietnia 1920 r. obie strony, polska i ukraińska, podpisują umowę polityczną i konwencję wojskową. Granica polsko-ukraińska zostaje ustanowiona na rzece Zbrucz.

Przed wyruszeniem wojsk polskich i ukraińskich pod dowództwem Józefa Piłsudskiego na Kijów, Petlura wydaje do narodu ukraińskiego odezwę następującej treści:

Narodzie Ukrainy! Ciernistą drogą toczą się twoje dzieje (....) Złożyłeś wielkie ofiary na polu walki (....) Ale dziś armia ukraińska walczyć będzie już nie sama, jeno z przyjazną Rzeczypospolitą Polską przeciw czerwonym imperialistom-bolszewikom moskiewskim, którzy zagrażają również wolności narodu polskiego. Pomiędzy rządami Republiki Ukraińskiej i Polskiej nastąpiło porozumienie, na podstawie którego wojska polskie wkroczą wraz z ukraińskimi na teren Ukrainy, jako sojusznicy przeciw wspólnemu wrogowi, a po zakończonej walce z bolszewikami wojska polskie powrócą do swojej ojczyzny. Wspólną walką zaprzyjaźnionych armii, ukraińskiej i polskiej, naprawimy błędy przeszłości, a krew wspólnie przelana w bojach przeciw odwiecznemu, historycznemu wrogowi – Moskwie, który ongiś zgubił Polskę i zaprzepaścił Ukrainę, uświęci nowy okres wzajemnej przyjaźni ukraińskiego i polskiego narodu.

Natomiast Józef Piłsudski w odezwie do Ukraińców stwierdził:

Wierzę, że naród ukraiński wyteży wszystkie siły, aby z pomocą Rzeczypospolitej Polskiej wywalczyć wolność własną i zapewnić żyznym ziemiom swej ojczyzny szczęście i dobrobyt, którymi cieszyć się będzie po powrocie do pracy i pokoju. Wszystkim mieszkańcom Ukrainy, bez różnicy stanu, pochodzenia i wyznania, wojska Rzeczypospolitej Polskiej zapewnią obronę i opiekę.

Przed wyruszeniem do Kijowa następuje koncentracja wojsk na Podolu. Ofensywę rozpoczęto 25 kwietnia 1920 r., a 5 maja już zajęto Kijów. 5 czerwca Armia Czerwona rozpoczęła kontrofensywę i 12 czerwca Kijów zajęła. Wojska walczących stron przechodzą znowu przez Podole i niszczą je. Następuje decydująca, zwycięska bitwa Polaków pod Warszawą w sierpniu 1920 roku. Armia Czerwona wycofuje się w panice na wschód, niszcząc po drodze to, co zostało jeszcze do zniszczenia.

18 marca 1921 r. podpisany został w Rydze traktat pokojowy między Polską a Federacjami Socjalistycznych Republik – Rosyjską i Ukraińską. Traktat przewidywał m. in. swobodę rozwoju kultury, języka i religii oraz prawo wyboru obywatelstwa i miejsca zamieszkania. Wytyczono granicę za Zbruczu i ogłoszono polityczną amnestię. Oddziały ukraińskie zostały w Polsce internowane.

Sejm RP uchwalił 26 września 1922 r. ustawę o powszechnym samorządzie w woj. lwowskim, tarnopolskim i stanisławowskim, w której gwarantował: dwuizbowe sejmiki wojewódzkie (z jedną izbą ruską), w

urzędach pracować mieli zarówno Polacy jak i Ukraińcy, a język ukraiński zrównano z polskim językiem urzędowym.

W związku z powyższym Konferencja Ambasadorów w Paryżu uznała 15 marca 1923 r. suwerenne prawa Polski do wschodnich terenów Galicji.

TERROR NACJONALISTÓW UKRAIŃSKICH W POLSCE NIEPODLEGŁEJ.

Część ukraińskich oficerów nie pogodziła się jednak z przegraną wojną i już wcześniej, bo 30 sierpnia 1920 roku założyła w Pradze czeskiej Ukraińską Organizację Wojskową (UWO). Na jej czele stanął Jewhen Konowalec. UWO szybko rozbudowywała swoje agentury w Małopolsce Wschodniej. Prowadziły one działalność konspiracyjną i przygotowywały akcje terrorystyczne, które przejawiały się w różnych formach.

Już 21 listopada 1921 r. dokonano (nieudanego) zamachu na Naczelnika Państwa – Józefa Piłsudskiego. Potem zabito lwowskiego kuratora szkolnego Sobińskiego. W maju 1922 r. spalono koło Przemyśla magazyny wojskowe, uszkodzono linię kolejową i sieć telegraficzną. Latem 1922 r. podpalono 2.300 stogów zboża i budynki gospodarcze w polskich folwarkach. Od października tegoż roku 50-osobowa grupa terrorystów z UWO działała w pow. zborowskim. Paliła folwarki i gospodarstwa polskich kolonistów. Zabijając i przepędzając polską policję i żandarmerię, przeszła przez powiaty: Zborów, Brzeżany, Podhajce, Buczacz, Przemyślany, Borszczów i Czortków. Inne grupy pojawiły się w Sokalskiem i przeszły stamtąd do woj. tarnopolskiego. Trzecia grupa pojawiła się w okolicach Brodów i Zbaraża. W 1924 roku dokonano 30 maja i 28 listopada napadu na ambulanse pocztowe pod Kałuszem, a 19 marca 1925 r. napadu na pocztę główną we Lwowie. Latem tegoż roku napadnięto na ambulans pod Bohorodczanami oraz urząd skarbowy w Dolinie i Śremie. Zabijano nie tylko Polaków, ale też Ukraińców, co do których uważano, że współpracują z Polakami. Za to właśnie UWO zamordowała ukraińskiego dziennikarza Sidora Twerdochliba.

W latach 1925/1926 zorganizowany został w Gdańsku kurs dla oficerów UWO. Ukończyło go 110 członków tej organizacji.

W 1926 r. ukazała się praca Dmytra Doncowa pt. "Nacjonalizm", omawiająca zasady ideologiczne nacjonalizmu ukraińskiego, jako permanentnej walki z innymi nacjami o przestrzeń i byt.

W 1929 roku założono w Wiedniu Organizację Ukraińskich Nacjonalistów (OUN), a UWO stała się jej zbrojnym ramieniem.

W tym samym roku wydano we Lwowie z inspiracji OUN broszurę, w której napisano – cytuję: *Trzeba krwi – dajmy morze krwi! Trzeba terroru – uczynimy go piekielnym! Trzeba poświęcić dobra materialne – nie zostawmy sobie niczego! Nie wstydzmy się mordów, grabieży i podpałek. W walce nie ma etyki! Każda droga, która prowadzi do naszego najwyższego celu bez względu na to, czy nazywa się u innych bohaterstwem czy podłością, jest naszą drogą!*

Syn księdza greckokatolickiego, Stepan Łenkawśkyj ułożył dla nacjonalistów ukraińskich “Dekalog”, który z inwokacją Dmytra Doncowa brzmi następująco:

Ja – Duch odwiecznego żywiołu, który uratował ciebie przed tatarskim potopem i postawił na granicy dwóch światów, aby stworzyć nowe życie:

- 1. Zdobędziesz Państwo Ukraińskie albo zginiesz w walce o nie.*
- 2. Nie pozwolisz nikomu hańbić chwały ani czci Twojego Narodu.*
- 3. Pamiętaj o wielkich dniach naszych Walk Wyzwoleńczych.*
- 4. Bądź dumny z tego, że jesteś spadkobiercą walk o chwałę Włodzimierzowego Tryzuba.*
- 5. Pomścisz śmierć Wielkich Rycerzy.*
- 6. O sprawie nie mów z tym, z kim możesz, lecz z tym, z kim trzeba.*
- 7. Nie zawahasz się dokonać największego przestępstwa, jeśli tego wymagać będzie dobro sprawy.*
- 8. Nienawiścią i podstępem będziesz przyjmować wroga twojej Nacji.*
- 9. Ani prośby, ani groźby, ani śmierć nie przymuszają ciebie do wyjawienia tajemnicy.*
- 10. Będziesz dążyć do poszerzenia siły, chwały, bogactwa i przestrzeni Państwa Ukraińskiego, nawet drogą zniewolenia obcoplemieńców.*

OUN była organizacją terrorystyczną o faszystowskim charakterze, antypolską, działającą głównie w Małopolsce Wschodniej, ale jej agendy były też w Rumunii, Francji, Włoszech, Czechosłowacji, Kanadzie, USA, Brazylii i innych krajach.

Rebelia nacjonalistów ukraińskich trwała. Rozszerzały się sabotaże szkolne: wybijano szyby w szkołach, zrywano szkolne szyldy, niszczone polskie podręczniki i szkolne urządzenia. Były też przypadki pobicia polskich nauczycieli i dzieci.

W marcu 1929 r. bojówka OUN napadła we Lwowie na listonosza i zrabowała mu pieniądze. W pierwszych dniach września tego roku bojówki ukraińskie podłożyły na Targach Wschodnich we Lwowie bombę,

która zniszczyła budynek dyrekcji. W maju 1930 r. w podziemiach katedry św. Jura we Lwowie odbyła się konferencja, na której postanowiono włączyć UWO do OUN.

Przeciw tym poczynaniom nacjonalistów ukraińskich – napadom, mordom, sabotażom – wystąpiły władze Rzeczypospolitej. Nie ma chyba na świecie państwa, które tolerowałoby u siebie terroryzm. Rozpoczęły się więc aresztowania i procesy sądowe sprawców. Władze wydały też polecenie policji i wojsku przeprowadzenia w niektórych powiatach pacyfikacji – jako odpowiedzi na terror. Pacyfikacje te trwały od 16 września do 30 listopada 1930 roku. Jerzy Tomaszewski napisał o nich tak: *Represje policyjne objęły wielu działaczy ukraińskich. Zamknięto przy tym gimnazja, przeprowadzono masowe rewizje we wsiach, przy okazji niszczone mienie i bito opornych.*

W odwecie za pacyfikacje ukraińscy nacjonaści nasilili terror. Akcja władz polskich była na rękę OUN. W jej organie "Surma" z 1930 r. napisano: *Wróg własnymi rękami będzie pogłębiał nienawiść do siebie, zwiększał wrzenie, rozszerzał ruch rewolucyjny, przyspieszając ostateczną z nim rozprawę.*

A metropolita Andrej Szeptyćkyj nie tylko potępił poczynania władz polskich, ale wraz z innymi wniósł skargę do Ligi Narodów na Polaków¹.

Terror wzmagał się nadal. 29 XI 1930 zabito w Bohatkowcach polskiego dziedzica – Józefa Wojciechowskiego; 28 I 1931 r. w lesie koło Kopyczyniec zastrzelono hrabiego Baworowskiego, w Tołstoługu zastrzelono Franciszka Bralkę, a w Kowałówce Kuźmińskiego. W Hajkach, podczas napadu na posterunek policji 12 II 1931 r. zabito jego komendanta.

Bojówkarze OUN – Jurko Kryształ, Zenowij Knysz i Mykoła Maksymiuk dokonali napadu na ambulans pocztowy pod Bóbrką 31 XII 1931 r., zrabowali 26.000 złotych i zabili policjanta konwojującego ambulans. Tego samego dnia napadnięto jeszcze na ambulans pod Peczeniżynem i na bank w Borysławiu. Na pocztę w Truskawcu dokonano napadu 8 sierpnia w tym samym roku, a 29 sierpnia zabito tu posta Tadeusza Hołówkę. Potem jego zabójcy – Wasyl Biłas i Dmytro Daniłyszyn – napadli na pocztę w Gródku Jagiellońskim.

W 1932 roku Stepan Bandera został wybrany prowidykiem OUN na teren Małopolski Wschodniej. Ponownie wzmagają się akty terroru i sabotażu; zamach na konsula sowieckiego we Lwowie, zabijanie konfidentów i donosicieli. Iwan Babij, dyrektor ukraińskiego gimnazjum we Lwowie otrzymał wyrok śmierci tzw. Trybunału Rewolucyjnego za rzecką współpracę z polską policją. Bandera wyrok ten zatwierdził.

¹ Liga Narodów skargę oddaliła jako bezpodstawną. (Przyp. Red.).

Na ul Foksal w Warszawie zamordowany został 15 czerwca 1934 r. minister spraw wewnętrznych Bronisław Pieracki.

Trwają procesy sądowe bojówkarzy OUN. Władze zdecydowały się na zorganizowanie obozu odosobnienia w Berezie Kartuskiej, gdzie osadzano więźniów na podstawie decyzji administracyjnych, a nie wyroków sądowych.

W Berezie więźniami byli nie tylko Ukraińcy. W maju 1936 r. przebywało w tym obozie 725 osób: 420 komunistów, 227 członków OUN, 64 działacze Stronnictwa Narodowego, 6 działacze Stronnictwa Ludowego i 3 kryminalistów.

Zabójcami ministra Pierackiego byli ludzie młodzi, gimnazjaliści i studenci wyższych polskich uczelni. (Wielu do dziś mylnie uważa, że Ukraińcy nie mogli w Polsce studiować).

W styczniu 1936 roku zapadły surowe wyroki za zabójstwo ministra. Stepan Bandera l.26, student Politechniki Lwowskiej, Mykoła Łebed' l. 25, absolwent gimnazjum i Jarosław Karpyneć stud. UJ – otrzymali wyroki śmierci, zamienione na karę dożywotniego więzienia. Mykoła Kłymyszyn l. 26, stud. UJ i Bohdan Pidhajnyj, inżynier (absolwent Politechniki w Gdańsku) zostali zasądzeni na dożywocie. Daria Hnatiwska l. 23. absolwentka gimnazjum otrzymała wyrok 15 lat więzienia. Kataryna Zaryćka l. 21, stud. Politechniki Lwowskiej – 8 lat; Jarosław Rak l. 27, mgr prawa, Jakiw Czornyj l. 28 stud. UJ – po 7 lat więzienia. Iwan Macula l. 25, stud. Polit. Lwowskiej, Roman Myhal l. 24, stud, Uniwersytetu Lwowskiego i Jewhen Kaczmarśkyj l. 25, (5 klas gimnazjum) – po 12 lat więzienia.

W maju 1936 odbył się proces następujących czołowych działaczy OUN: Stepana Bandery, Romana Szuchewycza, Wołodymyra Janiwa i Jarosława Stećko. Bandera otrzymał ponownie karę śmierci, zamienioną na dożywocie.

Czy wszyscy Ukraińcy występowali przeciw państwu polskiemu? Nie! Zamęt siali tylko faszystujący nacjonaliści ukraińscy.

Na Kresach Wschodnich Ukraińcy mieli duże możliwości rozwoju. Istniały tu bowiem różne ukraińskie instytucje oświatowe i kulturalne, jak Towarzystwo Naukowe im. Tarasa Szewczenki, "Ridna Chata", "Ridna Szkoła", "Proświta" i inne. Rozwijał się szeroko ruch spółdzielczy. Działały spółdzielnie zaopatrzenia i zbytu "Centrosojuz", mleczarskie "Masłosojuz", spółdzielnie spożywców "Narodna Tor-howla" i instytucje pożyczkowe "Centrobank". Np. w 1937 r. działało 3.516 różnego typu ukraińskich spółdzielni, które gromadziły 661 tys. członków. Miały one ogromny wpływ na rozwój kulturalny i oświatowy społeczności ukraińskiej, szczególnie na wsi.

Działały też legalne partie polityczne, głównie liberalno-demokratyczne UNDO (Ukraińskie Nacjonalno-Demokratyczne Objed-

nanie). Wychodziła znaczna liczba różnego rodzaju ukraińskich czasopism i gazet. W 1937 roku np. wydano w j. ukraińskim 305 publikacji o nakładzie ponad 1.362 tys. egz. Wychodziło 125 tytułów ukraińskich czasopism. Najbardziej popularnym dziennikiem było "Diło" (Czyn), związany z UNDO.

W roku szkolnym 1937/38 w 3.064 szkołach powszechnych nauczanie odbywało się w j. polskim i j. ukraińskim. Korzystało z tego ponad 473 tys. uczniów. W szkołach wyłącznie z j. ukraińskim uczyło się 58 tys. dzieci.

W wyborach parlamentarnych w 1935 roku Ukraińcy uzyskali 13 mandatów poselskich i 4 mandaty senatorskie, a Wasyl Mudryj został wicemarszałkiem Sejmu RP. Kilkudziesięciu petlurowskich oficerów przyjęto do Wojska Polskiego jako oficerów kontraktowych.

Jednakże nacjonałiści ukraińscy coraz głośniejsz wołali: *Lachy za San*. Powołali nawet tajne oddziały wojskowe "Wowky" (Wilki), a na Polesiu "Poliską Sicz".

W 1938 roku władze polskie przeprowadziły pacyfikację w woj. tarnopolskim. Autor dobrze pamięta aresztowanie kilku ukraińskich chłopów w Berezowicy Małej i osadzenie ich w areszcie. W tym też roku zamordowany został w Rotterdamie przywódca OUN – Jewhen Konowalec. Jego następcą został Andrij Melnyk.

Powstanie w 1938 roku Zakarpackiej Ukrainy i utworzenie Siczy Zakarpackiej (wzorowanej na SS) dodało ducha miejscowym nacjonalistom. OUN jawnie już współpracowała z Niemcami.

DRUGA WOJNA ŚWIATOWA I OKUPACJA.

Ocenia się, że w wojnie obronnej 1939 roku wzięło udział w szeregach Wojska Polskiego 150-200 tys. Ukraińców. Wasyl Mudryj, przewodniczący UNDO i wicemarszałek Sejmu RP, złożył na posiedzeniu w dniu 2 września uroczystą deklarację: *My, ukraińscy demokraci narodowi oświadczamy, że obecnie nie czas na wzajemne spory polityczne i że (...) poniesiemy wszystkie ofiary dla zwartej obrony Państwa.*

Na tym też posiedzeniu przedstawiciel Wołynia, Ukrainiec, poseł Stepan Skrypnik powiedział: *Spółeczeństwo ukraińskie Wołynia należyście odczuło wielką odpowiedzialność, jaka zaciężła na nim wobec Państwa, własnego narodu i przyszłych pokoleń. Na pierwsze wezwanie Rzeczypospolitej ludność ukraińska Wołynia najdokładniej wykonała wszystko, czego od niej Państwo zażądało.*

Atmosfera wśród Ukraińców była jednak napięta, ponieważ władze terenowe aresztowały z 1/2 września wielu członków i sympatyków OUN. Starostowie nakazali jednak 5 września wypuścić ich z więzień. Czołowych zaś działaczy OUN przewieziono z więzień w zachodniej Polsce (Wroniek i Rawicza) na wschód – do Siedlec, Brześcia i Berezyna Kartuskiej. Ale już 9 i 10 września władze nakazały zwolnić sporą grupę ukraińskich nacjonalistów, m. in. Banderę, Łebedia, Kłymyszyna, Łehendę i wielu innych.

O świcie 17 września 1939 r. wkroczyły na Podole wojska Czerwonej Armii pod dowództwem Siemiona Timoszenki. Marszałek Edward Śmigły-Rydz wydał rozkaz: *Z Sowietami nie walczyć, tylko w razie napa-
du z ich strony lub próby rozbijania naszych oddziałów.*

Komunistyczna propaganda głosiła, że Sowietci idą nam z pomocą. Wielu w to niestety uwierzyło. Autor również witał czołgi sowieckie, ale otrzeźwiał gdy zobaczył, że żołnierze zerwali z budynku szkolnego w jego wsi tablicę z orłem i wrzucili ją do dołu kloaczego.

Sowieci bardzo szybko zabrali się do niszczenia wszystkich struktur państwa polskiego – politycznych, kulturalnych, administracyjnych i gospodarczych. Na wsi dokonali parcelacji majątków ziemskich i podziału “pańskiej” ziemi między służbę folwarczną oraz tzw. biedniaków i średniaków. Wydali też walkę “kurkulom” (kułakom). Nastąpiły aresztowania właścicieli ziemskich, fabrykantów, leśniczych, urzędników państwowych i policjantów. W szybkim tempie przeprowadzili wybory i przyłączyli te tereny do Ukraińskiej Republiki Sowieckiej. W tych poczynaniach pomagała okupantowi czynnie ludność ukraińska, a przede wszystkim ukraińscy nacjonałiści, zwolnieni z polskich więzień. Trwało to jednak niedługo, ponieważ już w grudniu 1939 r. ci, którzy siali terror za władzy polskiej, zorganizowali rebelię i przy biciu cerkiewnych dzwonów

ruszyli na Zbaraż. (Byłem tego świadkiem). Rebelię sowieci szybko stłumi, jej organizatorów i uczestników aresztowali i wraz z rodzinami wywieźli na Sybir.

Wielka deportacja na Sybir polskich kolonistów i osadników wojskowych rozpoczęła się 10 lutego 1940 r. Wiosną i latem wywieziono na Sybir i do Kazachstanu rodziny właścicieli majątków, fabrykantów, urzędników, oficerów i policjantów.

Według stanu na dzień 13 lutego 1940 r. najwięcej Polaków, to jest 31.640 osób, deportowano z Podola, (czyli z woj. tarnopolskiego). Z woj. lwowskiego wywieziono 20.966, a ze stanisławowskiego – 9.083 osoby.

Mimo aresztowań, wywózki na Sybir i do Kazachstanu oraz innych metod dręczenia ludzi przez Sowietów, eksterminacji ludności polskiej na Kresach Południowo-Wschodnich nie było². Ludobójstwo rozpoczęło się z chwilą wkroczenia na te tereny Niemców w czerwcu 1941 roku. Najpierw objęto nim ludność żydowską. Hitlerowcom pomagali w tym ukraińscy nacjonaści. Potem ludobójstwa dokonywały na ludności polskiej bojówki OUN-UPA, przy milczącym przyzwoleniu niemieckich władz okupacyjnych. Mimo nieudanej próby stworzenia "Samostijnej Ukrainy" przez Stepana Banderę i utworzenia we Lwowie rządu z Jarosławem Stećko jako premierem w lipcu 1941 r., cała administracja i niemiecka policja pomocnicza, szczególnie w małych miastach i na wsi, znajdowała się w rękach ukraińskich nacjonalistów.

Eksterminację Polaków na Podolu rozpoczęli banderowcy na wielką skalę w latach 1943/1944. Były to mordy zaplanowane, zorganizowane przez najwyższe czynniki OUN-UPA, Służby Bezpeky oraz lokalnych dowódców. To nie armia i jej żołnierze, ale zbrodnicze bandy i bandyci mogli dopuścić się tak nieludzkich czynów, hańbiąc tym samym własny naród.

Pisałem w innej książce, że to nie ukraińscy sąsiedzi mordowali polskich sąsiadów, żyjący pospołu od wieków i z pokolenia na pokolenie. Oni, narażając się na śmierć, niejednokrotnie nas przechowywali, jak chociażby w przypadku mojej rodziny. Mordowały, na rozkaz z góry zorganizowane bojówki OUN-UPA³.

Żeby uwiarygodnić to o czym będę pisał w dalszej części książki, przytoczę tajny rozkaz dotyczący planowego niszczenia ludności polskiej, zamieszczony w publikacji Wiktora Poliszczuka pt. "Dowody zbrodni OUN-UPA", Toronto 2002 r.

² Według Słownika Wyrazów Obcych, PWN 1958 r. – "Eksterminacja od łac. exterminatio= zagłada, usunięcie, masowe wytępienie; ludobójstwo"

³ Różnie z tym bywało, mordowali niekiedy także sąsiedzi zwłaszcza jeśli byli podatni na banderowskie wpływy. (Przyp. Red.).

Istnieje dokument – pisze W. Poliszczuk – świadczący o kierowniczej, wyłącznej dyspozycyjnej roli OUN Bandery w zakresie planowej eksterminacji ludności polskiej i przytacza jego tekst:

Ścisłe tajne. Rozporządzenie specjalne.

Rozkazuję Wam przeprowadzenie czystki swojego rejonu z elementu polskiego oraz agentów ukraińsko-bolszewickich. Czystkę należy przeprowadzić w stanicach słabo zaludnionych przez Polaków. W tym celu stworzyć przy rejonie bojówkę złożoną z naszych członków, której zadaniem była by likwidacja wyżej wymienionych. Większe stacje będą czyszczone z tego elementu przez oddziały wojskowe, nawet w biały dzień (...). Zmobilizować do tej pracy wszystkich członków, a także młodzież i kobiety. Wykonać wszystkie polecenia dokładnie i natychmiast. Dlaczego to zaniedbujecie? Oczyszczenie terenu musi być zakończone jeszcze przed naszą Wielkanocą, żebyśmy świętowali ją już bez Polaków. Pamiętajcie, że jak bolszewicy zastaną nas z Polakami na naszych terenach, wtedy wszystkich nas wyrzną. Działać szybko i mądrze. Mamy w tych sprawach określone pełnomocnictwa od Niemców⁴. Nie trzeba przestrzegać konspiracji aż do nieróbstwa (...). Nikogo nie oszczędzać, nawet w przypadkach małżeństw mieszanych wyciągać z domu Lachów, ale Ukraińców i dzieci w tych domach nie likwidować. Przypominam jeszcze raz, że musi to być wykonane jeszcze przed naszymi świętami. Pościągać całą broń, a także amunicję, bo jest teraz potrzebna. Niech broń nie leży na strychach. Jest przecież rewolucja (...).

**WYDOBYĆ BRONŃ! ŚMIERĆ POLAKOM!
CHWAŁA BOHATEROM!**

Postój, 6 kwietnia 1944 r.

Orest KARAT.

Głównymi sprawcami zbrodni ludobójstwa byli poza Stepanem Bandera – Mykoła Łebed’ “Ruban”, Roman Szuchewycz “Taras Czuprynka”, Dmytro Klaczkowskiy “Kłym Sawur” (pochodzący ze Zbaraża) i inni.

Dowody tych zbrodni ujawnione zostały w szczegółach przez ludzi, którym udało się z rzezi uratować, przez członków rodzin, sąsiadów, mieszkańców wymordowanych wsi. Zostały przedstawione w drukowanych pamiętnikach, relacjach, artykułach, prokuratorskich przesłuchaniach, a głównie w piśmie “Na Rubieży” – periodyku Stowarzyszenia Upamiętnienia Ofiar Zbrodni Ukraińskich Nacjonalistów, wydawanym od 1993 roku we Wrocławiu.

⁴ Był to okres szerokiej współpracy OUN-UPA z Niemcami. (W. K.).

Dobrze zilustrował banderowskie zbrodnie współczesny poeta ukraiński (pochodzący z Pokucia), b. ambasador Ukrainy w Warszawie – Dmytro Pawłyczko, w wydany w 1959 roku w Kijowie zbiorze poezji “Bystryna”:

*Budesz Ukrajino
Dowho pamiataty
Wykołeni oczi,
Oczy-zorianyci.
Budesz pamiataty
Dermanśky krynyci!*⁵

Cenną, źródłową publikację dotyczącą zbrodni banderowskich na PODOLU, opracował Czesław E. Blicharski (tarnopolanin) pt. “Petruniu ne ubywaj mene”, wydaną w 1998 r. w Biskupicach. Według szacunku tego autora OUN-UPA wymordowała w województwie tarnopolskim około 40,5 tysięcy ludzi (niemowląt, starszych dzieci, kobiet i starców, nawet kaleki), głównie spośród pracowitej i bogobojnej ludności wiejskiej, tylko dlatego, że byli narodowości polskiej. Z tej szacunkowej liczby ustalono do roku 1998 – 14,6 tysięcy nazwisk ofiar, zamordowanych w 611 miejscowościach spośród 1304 miejscowości woj. tarnopolskiego. Żyjący jeszcze świadkowie tych zbrodni **nadal** wysyłają informacje do Redakcji “Na Rubieży”⁶, która drukuje je w każdym numerze, jak też do IPN – Oddziałowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciw Narodowi Polskiemu we Wrocławiu (przy ul. Tkackiej 6).

Autor niniejszego opracowania czerpał dane dot. miejscowości, dat mordy i nazwisk oraz wieku ofiar z wielu numerów “Na Rubieży” oraz z wymienionej wyżej publikacji Cz. E. Blicharskiego. Jej tytuł stanowią autentyczne słowa siostry (Polki) wypowiedziane do brata Ukraińca, w chwili, kiedy przyszedł zamordować ją w Czerwonogrodzie w lutym 1945 r. Owym mordercą był PETRO WYTRYKUSZ z Nyrkowa w pow. zaleszczyckim.

⁵ Dermań – wymordowana wieś na Wołyniu. (Przyp. Red.).

⁶ Adres Redakcji: 50-123, Wrocław, ul. Oławska 2. (Przyp. Red.).

NAZWISKA POMORDOWANYCH W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH

Jest to niepełna lista Polaków pomordowanych na Podolu przez ukraińskich szowinistów, ustalona na podstawie szacunków i informacji świadków (do roku 1998) z województwa tarnopolskiego.

POWIAT BORSZCZÓW

Według szacunków zamordowano w powiecie 3 tysiące ludzi, a świadkowie ustalili 765 nazwisk.

Ks. Jan Bojarczuk, **Nowosiółka Biskupia**, zginął w listopadzie 1941 r. Kwiczek Mateusz I. 25 – **Głębozec**, w lutym 1942 r. Awantura Stefania, Kozaczystiuk Bolesław I. 19 – **Piłatkowce**, marzec 1943 r. Sypniewski Józef I. 50, żona Katarzyna I. 47, Sypniewska Janina I. 20, Toszyński Stanisław I. 29 - **Dźwinogród**, 22.04.43 r. Dzikowska Anna, Kraśnicki Kazimierz I. 30, Sokołowski Józef, Karwacki Piotr I. 50, Radol Henryk I. 20 – **Cygany**, lipiec – sierpień 43 r. Janczyszyn Jan I. 34 - **Piłatkowce**. Byłyk N., Gołąb N., Wagner N., Mierzwiński N. I. 30 oraz N.N. 2 osoby – **Dźwiniaczka**, październik 43 r. Czarnecki N., Hładczuk N., Różankowski N., Kamińska Maria I.21, Kamińska Julia I. 18 - **Krzywcze Górne**, październik 43 r. Pużyński Michał I. 24, **Cygany**. Koropacki Karol I. 40 - **Strzałkowce**. Sielczyński Stanisław I. 38, Sielczyńska Olga I. 34, Świdziński Tadeusz I.28, Turczyńska Nadzieja I. 20 – **Wysuczka**, listopad 43 r. Łoziński Antoni I. 50 - **Głębozec**. Orłowski Wojciech, Pużyński Antoni, Ziobrowska Eugenia - **Muszkátówka**. Nestorowicz Mikołaj (Ukrainiec), Wadas Wilhelm I. 55, Wadas Izabela (ciężko ranna) – **Wołkowce**, grudzień 43 r.

Kolasiński N. lekarz – **Borszczów**. Hołyński Karol, jego żona Helena, ich niemowlę i synowie: ok. 9 m-cy i 2 lat, Pryma Darka (Ukrainka) – **Kozaczyzna**. Budzyński Michał I. 34, jego żona Katarzyna I. 30, ich syn Michał – **Piłatkowce**, styczeń 44 r.

Biliński Edward I. 15, Leszczyńska Aniela I. 78, jej synowie: Emil I. 54, Leon I. 48, Cudzewicz N. I. 50, Konopska Tekla I. 54, jej córka Joanna I. 38, syn I. 9, Miller Władysław I. 53, Paluch Stanisław I. 62, Po-

niatowski Adam l. 34, 3 nazwiska nie ustalone, 14 osób było rannych – **Germakówka**, luty 44 r.

21 osób o nieustalonych nazwiskach – **Iwanie Puste**, 13.02.44 r. Adamowski Wiktor l. 76 i 16 osób z jego rodziny, Budzyńskich 5-osobowa rodzina, Kozłowski N., Jurkowska N., N. l. 70 i 4 osoby z tej rodziny, Skurski Michał i jego dwoje dzieci, z rodziny Stożków 2 osoby, Szczepanowscy 2 osoby, Wawrynów Jan, Wąsowicz N. z żoną i 2-tygodniowym dzieckiem, Hutnik N. 4 osoby, Dąbrowski N. 4 osoby, Górecki N. 2 osoby. Ze 100 zamordowanych osób zidentyfikowano tylko 17. Rannych było 150 osób – **Łanowce**, 18.02.44 r.

Barańska N. l. 30, jej córka l. 14, Dubiński Ludwik l. 37, Dubiński Józef l. 22, Kalmuk Józef l. 43, jego syn l. 13, jego żona l.40, jej córka Maria l. 19, Kuzmieruk N. (Ukrainiec), Podgóreczna l. 30, Tracz Agnieszka l. 38, Wojczyszyn Karol l. 45, jego żona Maria l. 42, ich dzieci: Helena l.19, Bronisław l. 13, Edward l. 2, Medyński Bronisław l. 40, jego żona l. 56, syn l. 2 - **Piłatkowce**, 18.02.44 r.

Nowelski Marian l. 35, Szczerbaniuk Ilko (Ukrainiec), Bochenek Zofia z Markiewiczów l. 37, Świętuch Stanisław l. 35, Hardyk Władysław l. 22, Siemasz Helena l. 25, Chymajczuk Józef l. 35 – **Skowiatyn**, luty 44 r.

Wiosną 44 r. we wsi **Puklaki** zamordowano kilkunastu Polaków, których nazwisk nie ustalono. Konopacki N. l. 36, Konopacki N. l.10 – **Piszczatyńce**, marzec 44 r.

Junik Jan razem z przechowywaną u siebie rodziną żydowską – **Cygany**, marzec 44 r. Wagner Józef l. 59, jego synowie: Kazimierz l.34, Stanisław l. 19 – **Dźwinaczka**, 4.03.44 r. Duś Franciszek l. 22, Jaryj Michał l. 30, ukraiński policjant (za odmowę mordowania Polaków) – **Piłatkowce**, marzec 44 r.

Goczowska Joanna l. 20, Wołkowicz Józef l. 39 oraz 10 osób o nie ustalonych nazwiska – **Babińce**, kwiecień 44 r. Olszycki Jan l.40, Owsianicki Michał l. 35, Popiel Tadeusz l.60, Popiel Tadeusz II l. 25, Szreder Jakub l. 60, Żukowski Kazimierz l. 35, NN – nierozpoznany mężczyzna, 7 NN mężczyzn zamordowanych na torturach przez SB (Służba Bezpeky) UPA - **Wołkowce**, kwiecień 44 r.

Horodecki Wincenty, Żóleński Bronisław l.15, Żóleński N. oraz 4 osoby z rodziny Robaków – **Zieleńce**, maj 44 r. Koropacki Zbigniew l. 13 - **Strzałkowce**. NN dziewczynka l. 10 – **Babińce**, czerwiec 44 r. Głowacka Paulina l. 35 i Polańska Maria l.25 zostały powieszono w lesie przez swych mężów Ukraińców – **Dźwinaczka**. NN z batalionu samoobrony – **Piszczatyńce**, lipiec 44 r.

Pużyński Jan l. 55, Szczukowski Szczepan l. 20, - **Cygany**. Owsianik (staruszek) i kilku NN mężczyzn – **Dźwiniaczka**. Walenty Stanisław l. 44, Walenty Antonina l. 12 – **Juriampol**. Z kilkunastu zamordowanych

osób w tym kilku Ukraińców, rozpoznano tylko kobietę o nazwisku Markiewicz w **Michałówce**. Tracz Kazimierz I. 40 – **Piłatkowce**, sierpień 44 r.

Bednarczuk Zofia I. 58, Czajkowski Julian I. 58, Czajkowski Piotr I. 60, Jaszczuk Janina I. 40, Karwacka Anna I. 48, Kozłowski Michał I. 60, jego żona Józefa I. 58, Kubin Józef I. 45, Matwiejów Jan I. 50, jego żona Katarzyna I. 45, córki: Maria I. 13 i Weronika I.11, syn Franciszek I. 8, Rudnicka Katarzyna I. 45, Szczykulski Jan (uprowadzony) I. 58, Warowy Michał I. 65 – wszyscy utopieni żywcem w 25 m studni 20.09.44 r. we wsi **Cygany**.

Dembowski Władysław, Golecka Janina I. 35 i NN mężczyzna - **Krzywcze Górne**. Gajb Jan I. 55, Korman Józef I. 60, jego żona Józefa I. 56, syn Stanisław I. 35, jego żona I. 32, ich dzieci: I.5 i I. 2, Słodka Franciszka I. 25 (córka Kormana Franciszka) – **Piłatkowce**. UPA zamordowała kilkanaście osób i spaliła większość polskich gospodarstw we wsiach: **Podlipie** i **Puklaki**; nazwisk nie ustalono. Leśniewicz Władysław I. 40 – **Strzałkowce**, wrzesień 44 r.

Banderowcy zamordowali około 20 Polaków na drogach do miasta oraz 10 mieszkańców wsi **Kułakowce** (pow. zaleszczycki), wśród nich Sobańskiego Aleksandra z **Borszczowa**. Kukurudziak Maria I. 24, Paskal Wincenty I. 44, Sokołowski Jan I. 50 – **Cygany**. Bursakowski Franciszek I. 20, Czarnecka Stefania, jej córka Maria, Drożdżik Ignacy I. 40, Wołkowicz Anna I. 30 – **Dźwiniaczka**. Poniatowska Jadwiga I.22, jej syn Krzysio około 1 roku oraz 15 ludzi, w tym 10 osobowa rodzina Holików (rodzice z dziećmi) – **Germakówka**. W płomieniach podpalonego domu zginęli: Sawicka Emilia i jej syn, Kowalska Maria I.16 oraz Różycki Tadeusz I. 16 – **Korolówka**. Miejscowego nauczyciela upowcy związali drutem i wrzucili do Zbrucza; wymordowali wówczas około 30 osób – **Nowosiółka**. Kilkanaście osób zamordowano i spalono polskie zagrody – **Wierzbówka**. Banderowcy zamordowali też kilkunastu Polaków (nazwisk nie ustalono) - **Załucze**, październik 44 r.

Baszczak Józef I. 42, Kwiczek Dominik I. 32, Kijowski Michał I.48, Ksiądzyna Albin I. 42, Łziński Michał I. 43, Macyszyn Władysław I. 40, Mazurek Franciszek I. 40, Szymków Ludwik I. 34 i 7 mężczyzn o nieustalonych nazwiskach – **Głębczek**. Koziarski Tadeusz I. 17 – **Korolówka**. Grochowski Antoni I. 60 – **Strzałkowce**, listopad 44 r.

Biurkowska Olga I. 43, jej córki: Janina I. 20 i Stefania I. 18, Kranz Stanisław I. 17, Kwaśniewski Piotr I. 58, Śnieżyk Piotr I. 8 – **Filipkowce**, gdzie 6 grudnia zamordowano jeszcze 6 osób. Bednarczuk Leon - **Dźwiniaczka** i 16 NN Polaków – **Cygany**.

Godżałowa N. , Kaleka Józef (niedobity ocalał), Krawczyński N., Krawczyńska Sydonia, Posyniak Piotr, Tesarowski Franciszek. Ponadto jeszcze 6 NN Polaków – **Muszkátówka**, grudzień 44 r.

Powiązanych drutem kolczastym 28 Polaków oddział UPA wrzucił do płonących domów. Tak zginęli: Junik Aniela I. 38, Junik Kazimierz, Kołodziejczyk N. I. 70, Martyniuk Antoni I. 50, jego żona Michalina I. 48, ich dzieci: Weronika I. 18, Stanisław I. 15, Nyszczuk Paulina I. 32, jej córka Janina I. 12, Olchowy Józef I. 65, jego żona Maria I. 55, Pużyński Michał I. 50, jego żona Maria I. 37, ich dzieci: córka Stefania I. 16, syn I. 8, Żołyńska Weronika I. 30, jej córka Anna I. 9, Żołyński Władysław I. 50, jego żona Maria I. 47, ich córka Helena I. 30, Żołyńska N. niemowlę, Mahoniuk Józef, jego żona Maria, zwłoki 3 osób nie do rozpoznania – **Cy-gany**, styczeń 45 r. (inne źródła podają 27.02.45 r.).

Podhirniakowa N. Polka zamordowana przez męża Ukraińca – **Dźwiniaczka**. Jankiewicz Franciszek I. 30, jego żona Izabela I. 28, Olechowska Stefania I. 18, Orkowski Rudolf I. 45 – **Filipkowce**, styczeń 45 r.

6.01.45 r. banderowcy zamordowali w **Głębocku** 88 Polaków. Zginęli m. in. Cerkowniak Ludwika I. 35, Cymbalista Janina I. 20, Derkacz Józefa I. 15, Derkacz Agnieszka I. 63, Derkacz Regina I. 35, Derkacz Anna I. 17, Derkacz Aleksandra I. 45, Derkacz Michał I. 55, Derkacz Jan I. 15, Iwaniszyn Anna I. 15, Kwiczak Błażej I. 55, Kwiczak Petronela I. 40, Kwiczak Ludwika I. 17, Kwiczak Wiesława I. 16, Kostyeska Anna I. 32, Kostyrka Józefa I. 15, Kilimik Zofia I. 19, Łoziński Jan I. 14, Łozińska Katarzyna I. 42, Łysakowska Eugenia I. 20, Łysakowski Władysław I. 15, Łysakowska Bronisława I. 20, Michałków Józefa I. 39, Michałków Jan I. 26, Michałków Józef I. 1, Nawrocka N. I. 32, jej 4 miesięczna córka, Nawrocka N. z trójką dzieci, Petryk Bronisław I. 16, Twardochleb N. I. 60, Sobków Maria I. 19, Wesoły Ludwik I. 16, Zawiślak Ludwika I. 50, Zawiślak Jan I. 14. Nie udało się ustalić nazwisk 55 ofiar. Na drodze między Borszczowem a Głębockiem zostali zamordowani: Mazur Weronika I. 25, Macyszyn Helena I. 25, Wesoła Ludwika I. 38, Zawiślak Florian I. 60, jego syn Bronisław I. 16.

Już po wyjeździe Polaków, zamordowane zostały kobiety z mieszanych małżeństw: Kaziuk Władysława I. 25, Stachurska Eugenia I. 25, Stachurska Magdalena I. 45, Towarnicka Michalina – **Juriampol**. Spyrka N., Kozicki N. i 3 inne osoby o nie ustalonych nazwiskach – **Jezierzany**. Kulczycki Dominik I. 19, Kulczycka Bronisława I. 40, Mościcka Weronika I. 40, Muzyka Zygmunt I. 17 – **Korolówka**. Koubel Tekla, jej córka Nela, Posyniak Karol, Szopiński Jakub – **Muszkátówka**, styczeń 45 r.

Owsianik Mieczysław I. 60 – **Dźwiniaczka**. Chruń Józef I. 50, Chruń Anastazja I. 50, Sajewski N. (Ukraińiec), Kulbicki Jan I. 30, Słotyńska N. I. 50, Zapłacińska Emilia (Ukrajka) – **Jezierzany**, styczeń 45 r.

Zamordowano ponad 20 Polaków a wśród nich: Franciszków Stanisław, Pruski Ludwik, Walków Dominik, Walków Piotr i Walków Kazi-

mierz we wsi **Łanowce**. 5-osobowa rodzina Bąków schroniła się u sąsiada Ukraińca, który ją wydał. Zginęli: Bąk Pola, jej synowie: Stanisław, Władysław i Marian oraz teściowa Franciszka – **Strzałkowce**, luty 45 r.

Hołub Władysław oraz kilka innych ofiar, których nazwisk nie ustalono – **Dźwiniaczka**. Bojówka UPA wymordowała całą rodzinę Sorokowskich. Zginęli: Sorokowski Michał l. 43, jego żona Józefa l. 41, ich dzieci: Michał l. 43, Józefa l. 41, Michał l. 23, Jan l. 21, Bronisława l. 19, Tomaszewska Janina l. 18 (sąsiadka) – **Jezierzany**. W tym czasie wymordowano wielu Polaków i spalono ich gospodarstwa w **Podfilipiu**. Jaworski Władysław, Jaworska Krystyna, Jaworska Maria oraz Malik Zofia zwabiona podstępnie przez sąsiadkę Ukrainkę – **Strzałkowce**, marzec 45 r.

Makohoniuk Józef l. 45, jego żona Maria l. 42 – **Cygany**. Kwaśniczka Bronisława l. 55 oraz kilka NN. osób – **Filipkowce**. Szymajewska Danuta, jej 1-rocza córka – **Strzałkowce**. Kilka osób o nieustalonych nazwiskach zamordowano na drodze i przy pracy w polu – **Turylcze**, kwiecień 45 r.

Czubak Łucja l. 4, Kaleka Franciszek l. 16, Posyniak N. l. 2, Popielowa Józefa l. 60, Kaleka Piotr l. 45, Kurpisz Mikołaj l. 55, jego żona Michalina l. 50, syn Józef l. 16, Latusz Piotr l. 50, jego żona Michalina l. 35, ich córka Lidia 8-miesięczna, Posyniak Joanna l. 40, Posyniak Wiktoria l. 50, Wandowicz Paulina l. 38, jej córka Stanisława l. 7, Wyszyński Izidor l. 17, Wyszyńska Jadwiga l. 18, Ziobrowska Maria l. 50 (ciężko ranna), Ziobrowska Michalina l. 60, Ziobrowski N. l. 2, Posyniak Franciszek l. 50, jego żona Eugenia l. 45, Posyniak Zuzanna l. 10, Posyniak Maria l. 7 – **Słobódka Muszkatowiecka**. Starczewska N. l. 25 – **Korolówka**.

* * *

Za udzielanie pomocy Polakom z rąk bojówek UPA zginęli następujący Ukraińcy: Kaziuk Władysław, Stachurska Eugenia, Stachurska Magdalena, Towarnicka Michalina w **Juriampolu**; Batryńczuk, Chliborób, Gajewski, Styczyszyn, Tomko, Zazulak, Zapłacińska oraz 5 innych nazwisk nie ustalono w **Jezierzanach**; Darka Pryma – **Kozaczyzna**; Kuśmierczyk N. – **Piłatkowce**; Ilko Szczerbaniuk – **Skowiatyn**.

Natomiast w **Głębocku** duchowny gr.-kat. Kazanecki wzywał do niszczenia wrogów Ukrainy, a w **Jezierzanach** ksiądz gr.-kat. Walnicki wzywał z ambony do mordowania Żydów i Polaków.

(Według relacji 11 świadków).

POWIAT BRODY

Według szacunków w pow. Brody zginęło z rąk banderowców 4.000 osób. W oparciu o relacje świadków (do roku 1998) ustalono 2.850 nazwisk ofiar.

W dniu 26 czerwca 1941 r. OUN-owcy porwali i zamordowali w **Pieniakach** ks. Józefa Wieczorka, a jesienią tego roku gajowego Chudzika N. z **Nakwaszy**. W sierpniu 1943 r. w **Kadłubiskach** zamordowano 6-osobową rodzinę Grzelaków .

Z 2/3 września 43 r. w **Hallerczynie – Wysocko** banderowcy zamordowali ks. Michała Duszeńko (był też proboszczem w rodzinnej wsi autora – Berezowicy Małej) oraz 11 NN. Polaków.

W listopadzie 43 r. zginęła 4-osobowa rodzina Śliwów we wsi **Jasionów**; Prohazka Gwidon – w **leśniczówce Hutniakowska**; Muszyński Bronisław w **Koniuszkowie**; Żelazny Jerzy – leśniczówka **Rybacze**; Mondelski Stanisław – **Huta Pieniacka**.

W okresie świąt Bożego Narodzenia zamordowano 10 Polaków m. in. zginęli Kowalski z żoną, Orłowski N., Celner Antoni, Kątny N., Żegliński Ignacy – **Dubie**; zamordowano 5 NN. Polaków - **Hołubica**. 26 grudnia zostali zabici: Czaplaj Tomasz I. 56, Sikora N. I. 50, jego żona, Szermata Józefa I. 40, Żurkowska Maria I. 55 – **Nakwasza**. Żegliński Leon – **Jasionów**. 3 NN. mieszkańców **Podkamienia** banderowcy zamordowali na drodze z Brodów do Podkamienia. W Wigilię Bożego Narodzenia zabito : Żegliński Ignacy, Benedyk Dymitr (Ukrainiec), Szczudluk Daria (Ukrainka) – **Wołochy**, grudzień 43 r.

Od stycznia 1944 r. rozpoczęły się na Podolu masowe mordy Polaków.

2.01.44 r. w **Boldurach** z rąk banderowców zginęli: Biegański N., jego żona Anna, Demko Tekla, Golinowski Stefan, Golinowski Mikołaj, Golinowska N., Golinowski Jan, Gośniowski Władysław, Gośniowski Karol, Gośniowska Tekla, Grodzki (Grocki) Józef, Grodzka (Grocka) Aniela, Hamernik N., Kiryki Józef, Kubuniw Andrzej, Mołodecki Stefan, Mołodecka N., Palcat Michał, Palcat Horyńka, Palcat Helena, Palcat Tekla, Pańków Paweł, Pilipiec Jan, Pilipiec Makar, Skrzypicki Wojciech, Skrzypicka Anna, Sztaba Franciszek, Sztaba Anastazja, 3 osoby o nazwisku Sztaba, Szahumczek (Baumczek) oraz Władysław, Tomków Jan, Tymczyszyn Paweł, Tymczyszyn Antoni, Tymczyszyn Karolina, Tymczyszyn Józef, Tymczyszyn Piotr, Tymczyszyn Antoni "Hantoś", jego żona, Tymczyszyn Jan, Tymczyszyn Stefan, Zieliński Józef, Zielińska Franciszka, Zieliński Franciszek, Zielińska Stefania, Zieliński Michał, Zwarycz Piotr, N. Jan "Hałczyn" oraz 51 osób, których nazwisk nie ustalono.

17.01.44 r. w **Zalesiu** zginęli w męczarniach: Bajewicz Bronisław, jego żona Paulina, Ignacyk Józef, Janczyk Józef, jego żona Tekla, Kruk Maria, Moliński Stefan, Moliński Antoni, Molińska Stefania, Moliński Bar-

tłomiej I. 45, jego syn Michał, Moliński Bazyli, Moliński Piotr I. 40, Podgórski Tomasz, Ziombra Michał I. 14, jego babka Maria. W **Żarkowie** w styczniu 44 r. zginęli: Kotowski Michał, jego żona Maria, Benedyk Dymitr (Ukrainiec) i cała rodzina Sikorów.

17.01.44 r. w **Suchowoli** zamordowani zostali: Bielecki Jan, Sys Stanisław, Sys Stefania, Sys Julia, Sys N. dwuletnie dziecko, Olszańska Maria, Wawryk Łukasz, Mazur Paweł, Mazur Jan, Inglot Józef, Mazur Stanisława, Pyndek Władysław, Chudzik Jan, jego siostra Janina, Okolista Maria, Moliński Teodor, Janczyk Józef, Janczyk Łukasz, Podgórski Michał, Górecki Jan, Moliński Władysław (z Sośnicy), Moliński Józef (również z Sośnicy), Inglot Stanisława, Proć (Procyk) Antoni, N. Maria z d. Chudzik, Pobereźniak Stefan, Janczyszyn Antoni I, Janczyszyn Antoni II.

21.01.44 r. w **Rudzie Brodzkiej** banderowcy wymordowali 26 NN. Polaków w tym 10 dzieci.

13.02 44 r. w **Hucisku Brodzkim** zginęło 57 Polaków m. in. Bąkowski Grzegorz I. 89, Bąkowski Władysław I. 29, Bąkowski Piotr I. 44, Bernacka Maria I. 29, jej córka I. 7, Bernacki Jan I. 19, Bojarski Stanisław I. 42, jego wnuk I. 3, Gąsiorek Maria I. 34, jej córka, Gąsiorek Michał I. 73, Hanicka Janina I. 90, Kozak N., Oleniuk Antonina I. 43, Olszański Ludwik, jego synowie: Józef I. 3 i Jan 6 miesięcy, Olszańska Maria (matka Ludwika) I. 70, Podgórska Petronela I. 70, Popowicz Maria, Pryszczewski Michał I. 52, dwoje małych dzieci o nazwisku Schütz, Smoch N. (dwie osoby), Sokołowski Stanisław I.70, Stankiewicz Rozalia I. 70, Socha Ludwik I. 58, Sznuk Jan, Sznuk Bolesław, Żeglińska Janina I. 23, Żeglińska Helena I. 29, N. Jasio, N. Oleńka, Bąkowski Mikołaj (Kogut), NN. gajowy, Bojarski Michał I. 24 (zamordowany w Hucie Pieniackiej), tam też zamordowano Bojarską Aleksandrę I. 34 oraz Bojarską Stanisławę I. 22, Socha N., jego żona, Bojarski Michał I. 25, Bojarska Michalina I. 19, Bojarska Elżbieta I. 17, Gąsiorek Jan, Gąsiorek Bronisław I. 31, Michalewska Maria I. 37, Michalewski Michał, Hanicki N. (Wołeńko) I.80, Rogowski Paweł I. 50, Sokołowski Władysław I. 20, Ułaniuk N. (kobieta) I. 25, "Czarnych" Maria I. 40, "Błaszko" Władysław, "Rejzykowa" Janina I. 20 oraz 2 partyzantów z Wołynia.

23.02.44 r. w **Hucie Pieniackiej** zginął Mendelski Stanisław, a 28.02.44 r. SS "Hałyczyna" wraz z banderowcami zamordowali 1100 Polaków. Wśród nich: Adaszyńska Franciszka, Antoszków Mikołaj, Biniewicz Michał I. 40, jego żona Rozalia (Maria) I. 38, ich córki: Stefania I. 16 i Klementyna I. 8, Biniewicz Józefa I. 14, Biniewicz N. jej syn oraz córka, Bąkowski Leon, jego żona Bronisława I. 45, ich syn Józef I. 16, Bernacki Wojciech, Bernacka Michalina, Bernacki Andrzej, Bernacki Władysław, Bernacka Sabina, Bernacka Paulina, Bernacki Kazimierz, Błaszkiwicz Władysław, Błaszkiwicz Helena, Błaszkiwicz Katarzyna, Błaszkiwicz

Józefa, Błaszkiwicz Franciszek, Błaszkiwicz Zofia, Błaszkiwicz Andrzej, Bukowy Władysław, jego żona Józefa I. 22, ich córka Gabriela 8 m-cy, Bukowy Tadeusz I.29, jego żona Janina, ich synowie I. 10 i I. 8 oraz córka I. 2, Bukowy Jan I. 70, Bukowy Rozalia I. 60, Bukowy Piotr, Czyżewska Regina, Czyżewska Apolonia (Urszula), Cały Jadwiga, Ferdyczowski Józef, Ferdyczowska Sabina, Ferdyczowski Bronisław I, Ferdyczowski Michał, Ferdyczowski Bonisław II, Ferdyczowski Stanisław, Ferdyczowski Jan, Ferdyczowska Katarzyna, Ferdyczowski Adam, Ferdyczowska Anna, Gernat Franciszek, Gernat Jan (Józef), Hauptman Franciszek, Hauptman Józefa, Hauptman Zofia, Hauptman Julia, Hauptman Józef, Hauptman Kazimierz, Hauptman Stanisław, Hauptman Jan, Hauptman Franciszek, Hnatiuk Jan, Hnatiuk Tadeusz, Iwaszczuk Antoni, Iwaszczuk Józefa, Iwaszczuk Krystyna, Jarosz Franciszek, Jarosz Karolina I. 50, Jarosz Maria I. 32, Jarosz Czesław I. 5, Karpowicz Jan I. 65, Karpowicz Elżbieta, Karpowicz Karolina I.35, dwoje dzieci o nazwisku Karpowicz, Karpowicz Helena I. 70, Kobylański Michał, Kobylańska Helena, ich syn Antoni, Kobylańska Maria, Kobylański Jan, Kobylańska Magdalena, Kobylańska Paulina, Kobylański Antoni, Kobylańska Ludwika, Kobylański Józef, Kobylański Franciszek, jego synowie Jan i Stanisław, Kobylański Piotr, Kobylańska Helena, Kolman Julian, Kolman Antoni, Kolman Łucja, Kierepka Urszula, Kierepka Wincenty, Kowalczykowska Teodozja, Kowalczykowski Szczepan, Kowalczykowska Katarzyna, Kowalczykowska Stefania, Kowalczykowska Katarzyna II, Kowalczykowski Stanisław, Kowalczykowski Bronisław I, Kowalczykowska Waleria, Kowalczykowska Maria, Kowalczykowski Michał, Kowalczykowska Anna, Kowalczykowski Wojciech, Kowalczykowski Jan, Kowalczykowska Anna II, Kowalczykowska Emilia, Kowalczykowski Zbigniew, Kowalczykowski Ludwik, Kowalczykowska Władysława, Kowalczykowska Józefa, Kowalczykowska Paulina, Kowalczykowska Alfonsyna, Kowalczykowski Jan, Kowalczykowska Karolina, Kowalczykowski Karol, Kowalczykowski Bronisław II, Kowalczykowski Antoni, Kowalczykowska Franciszka, Kowalczykowska "Niania", Kowalczykowski Józef, Kowalczykowski Józef II, Kowalczykowski Tadeusz, Kowalczykowski Stanisław I, Kowalczykowski Stanisław II, Kufner Antoni, Kufner Ludwika, Kowalski Stanisław I. 35, jego syn Józef I.11 i córka Helena I. 6, Kowalski Józef I. 46, jego żona Helena I. 42, i 2 synów oraz córka, Konoba Katarzyna, Konoba Ludwika, Litmajer Józef, Litmajer Jan, Litmajer Joanna, Mendelski Adam, Mendelska Helena I, Mendelska Janina, Mendelska Krystyna, Mendelski Franciszek, Mendelska Józefa, Mendelski Bronisław, Mendelska Helena II, Mendelski Karol, Mendelski Władysław, Mendelski Józef I. 30, Mendelski Leon, Mendelski Michał, Mendelski Wojciech I. 30, jego żona Adela I. 27, ich córka Czesława, Mendelska Agnieszka I. 11, Mendelska Maria I. 7, Mendelska N. córka Józefa, Michalewska Józefa i jej noworodek z adep-

tany butami w kościele, Michalewska Wiktoria, Michalewska Franciszka, Michalewski Antoni, Michalewska Helena, Michalewska Karolina, Michalewski Michał, Michalewska Maria, Michalewski Adam, Michalewski Ryszard, Murzyczak Franciszek, Murzyczak Władysław, Morawski Wojciech, Orłowski Czesław, Orłowski Jan, Orłowska Helena, Orłowski Stanisław I, Orłowski Stanisław II, Orłowski Wincenty, Radomska Michalina, Radomski Józef, Relich Józefa, Relich Stefania, Rysicki Bronisław, Rysicka Maria, jej córka I.10, Rysicka Agnieszka (Nieśka), Rysicki Jan, Rysicka Franciszka, Rysicki Kazimierz, Rysicka Stanisława, Rysicki Antoni, Sierociuk Maria, Sierociuk Jan, Sierociuk Franciszka, Sierociuk Waleria, Sierociuk Augustyna, Sierociuk Agnieszka, Sierociuk Antonina, Skibicka Maria I, Skibicka Joanna, Skibicki Józef, Skibicka Maria II, Skibicki Kazimierz, Skibicki Wojciech, Skibicki Franciszek, Skibicka Nusia, Skibicka Sabina, Sowiński Kazimierz, Sołtys Sabina I, Sołtys Rozalia, Sołtys Aniela, Sołtys Helena, Sołtys Sabina II, Sowińska Sabina, Szmigielski Wojciech, Szmigielska Maria, Szmigielski Jan, Szmigielska Alicja, Szmigielska Waleria, Szatkowski Wojciech, Strycharczuk Teodor, Wierzbicki Wojciech, Wierzbicka Sabina, Wierzbicka Anna, Wierzbicki Bogusław (Bolesław), Wierzbicka Helena I. 23, jej córki 2 lata i 1 rok, Winiewicz N., Węgrzynowicz Mikołaj, Wojciechowski Kazimierz ps. "Satyr", Wojciechowska Bronisława (Riwa), Wesołowski Mikołaj, Zahorodny Maria, Zwarycz Wojciech I. 37, jego żona Józefa I. 32, ich synowie: Michał I. 9 i Władysław I. 9, Zwarycz Tadeusz, Zwarycz Józef, Zwarycz Stanisław, Zwarycz Alfonsyna, Zwarycz Karol, Zwarycz Rozalia, Zwarycz Józef, Żuczkowski Władysław, Żuczowska Jadwiga, Żuczowski Franciszek I, Żuczowska Ludwika I, Żuczowski Zygmunt, Żuczowska Aniela, Żuczowski Józef, Żuczowski Michał, Żuczowska Michalina, Żuczowska Maria, Żuczowski Jan, Żuczowska Ludwika II, NN. mężczyzna, Żukowski Józef, Górski Antoni.

28.02.44 r. w **Hucisku Pieniackim** SS "Hałyczyna" wymordowała 62 mieszkańców. Zginęli: Górski Antoni, Górski Marcin, jego żona Klara, ich synowie: Józef i Jan, Ferdyczowska Emilia i jej niemowlę, Jurkiewicz Antoni, jego żona Emilia, ich dzieci: córka Weronika i syn Edward, Jurkiewicz Bronisław, jego żona Elżbieta, ich dwaj synowie, Kobyłański Jan, jego matka Barbara, żona Stefania i ich troje dzieci, małżeństwo Kowalskich i dwoje ich dzieci, Kowalewska Bronisława i jej matka, Jarosz Stanisław, jego matka Stanisława, Mendelski Józef, jego żona i ich córki: Agnieszka i Maria, Mendelski Wojciech, Maksymów Władysław, małżeństwo Niedźwiedzkich i czworo ich dzieci, Orłowski Jan, jego matka i syn oraz córka, Orłowska Wanda i dwoje dzieci oraz jej matka, Orłowska Olga, jej dziecko i matka Orłowska Tekla, Orłowski Jan i jego żona, Podgórska N. i dwie córki, Żuczkowski Józef i jego żona oraz syn Jerzy.

W **Hucie Pieniackiej** 28.02.44 r. SS "Hałyczyna" zamordowała mieszkańców **Pieniak** uciekinierów przed bandami UPA. Byli to: Hryplywy Stanisław (kował) l. 30, jego żona Rozalia l. 27, ich synowie: Jan l. 8 i Waldemar l. 4, Trojanowski N., jego żona i dwoje dzieci, Tymrykiewicz Józef l. 40, jego żona Janina l. 36 i syn Franciszek l. 12. W **Ponikwie** zamordowano 15 osób w tym: Dzieńkowski Józef, Kiryk Michał, jego córka Czesława, Kotyra Andrzej (Białorusin), Zając N.

W lutym 44 r. zamordowano w **Niemiaczu** 10 Polaków, a w **Stanisławczyku** bojówka upowska napadła na wieś i wymordowała tamtejszych Polaków, ale liczby ofiar ich ani nazwisk nie udało się ustalić.

W marcu 44 r. na łące za wsią **Czernica** banderowcy zamordowali 26 następujących mieszkańców: Bączek Piotr, Boj Stanisław, Boj Antonina, Chudzik Katarzyna, jej córki: Janina i Stanisława, Jezierska Magda l. 27, Jezierska Maria l. 61, Kochański Piotr, Krasicki Tadeusz l. 14, Krzyśków Maria l. 74, Kwasiuk Jan, Łemkowski Iwan (Ukrainiec), Masłowski Bolesław, Masłowski Feliks, Masłowski Józef, Masłowska N., Moliński Julian l. 17, Molińska Józefa l. 14, Molińska Anna l. 50, Piątek Józef l. 42, Szarzyńska N., Ślżak Franciszek, Wróblewski Zbigniew l. 6, Wróblewska N. W tym czasie miały też miejsce banderowskie mordy we wsi **Jasionów**. Liczby ofiar i nazwisk nie ustalono.

W marcu 44 r. we wsi **Maleniska** bojówki banderowskie zamordowały następujących 27 Polaków: Dajczak Jan l. 12, Freindorf Adolf, Hanicki Andrzej l. 35, Holdenmeier Wilhelm l. 40, Hadden-meier Franciszek l. 49, Iłowski Jan l. 68, jego żona Józefa l. 53, Krawczyk Józef l. 81, Kubik Józef, jego żona, syn Józef, Kubikowa żona Kubika Józefa młodszego, ich córka Stanisława l. 13, 3 osoby o nazwisku Kubik N., Liptak Katarzyna l. 52, Psutka Jakub l. 53, Psutka Antonina l. 26, Schurer Andrzej l. 70, jego syn Bronisław l. 26, Strąk Rozalia l. 23, Strąk Franciszek l. 17, Strąk Stanisława l. 9, Strąk Maria l. 13, Ziombra Antoni l. 60, jego żona Anna l. 60.

Również w marcu 44 r. w **Nakwaszy** zostali zamordowani: Buczkowski N. l. 55, jego żona i syn, Kował Florian l. 55, jego żona Janina, Kozak Anna l. 30, Kozak Aleksandra l. 3, Radecki Marcin l. 50, Seryfko Wiera (Ukrainka), Węgrzynowska Maria l. 50, jej córka Maria l. 15, Węgrzynowska Rozalia l. 60, Żurkowska Maria l. 55.

1.03.44 r. w **Pieniakach** – ocaleni z pogromu w Hucie Pieniackiej – zostali tu zamordowani: Jarynkiewicz Paweł l. 25, jego żona Anna l. 22, Czyżewski Władysław l. 30, Czyżewski Wojciech l. 23, Czyżewska Maria l. 20, a 2.03.44 r. ci sami banderowcy zamordowali tam Czyżewskiego Józefa l. 60 i jego żonę (Ukrainkę).

W dniach od 11 do 15.03.44 r. w **Podkamieniu** w miasteczku i klasztorze oo. Dominikanów, zamordowano razem z uciekinierami z Wołynia, około 900 Polaków. Ustalono zaledwie 77 nazwisk. Byli to: Ba-

czyński Władysław I. 37, jego żona Helena I. 32, ich córka Maria oraz syn Tadeusz I. 6, Bajewicz Hipolit I. 77, Bajewicz Julian I. 25, Buczkowski Tadeusz I. 25, Buczkowski Zygmunt I. 24, Bułyńska Michalina I. 28, Didyk Anna Elżbieta I. 32, Didyk Gaspary I. 9, Frączyk Jan Franciszek I. 58 (zakonnik), Gumowska Helena I. 70 (z Poczajowa), ks. Fijałkowski Stanisław I. 63 (proboszcz z Poczajowa), Hückman Alfred I. 20, Iłowski Franciszek I. 76, Iłowska Franciszka I. 58, Iłowska Eugenia I. 35, Juźwa Gracjan I. 49 (zakonnik), Kettinger Franciszek I. 69, Kowalska Maria I. 43, Kowalska Stanisława I. 19, Kraft Helena I. 19, Kwint Karolina I. 62, Łożna Zuzanna I. 19, Maciejko Stanisław I. 50, Mirecki Konstanty I. 70, Mizera Władysław I. 46, Mizera Stanisław I. 37, Mizera Jadwiga I. 19, Niewiadomski Feliks Lubomir I. 58, Niewiadomska Helena Waleria I. 57, Ochyra Franciszek I. 44, Ochyra Anna I. 40, Ochyra Romuald Bogumił I. 5, Piaseczny Bronisław I. 51, Piaseczna Eufemia I. 56, Podgórski Władysław I. 27, Półtorak Paweł I. 25, Półtorak Michał I. 67, Rogowski Kryspin Karol I. 57 (zakonnik), Sikorska Agata I. 60, Schnitzer Stanisława I. 66, Schnitzer Stefan Waclaw I. 20, Schnitzer Jadwiga I. 14, Sienkiewicz Tekla I. 74, Sienkiewicz Aniela I. 28, Skwarczyński Michał I. 61, Skwarczyńska Anna I. 55, Skwarczyńska Kazimiera I. 32, Skwarczyński Franciszek I. 38, Stocka Maria I. 39, Świętojański Karol I. 72, Świętojańska Michalina I. 64, Szeremeta Michalina I. 29, Szeremeta Emilia I. 7, Walichnowska Janina I. 22, Walichnowski Bolesław I. 5, Wierzbicki Józef I. 54, Wierzbicki Jordan I. 73, Wierzbicka Paulina I. 80, Wilczyńska Wiktoria I. 46, Węglińska Antonina I. 36, Węgliński Ludwik I. 10, Wiśniewska Bronisława I. 32, Wiśniewska Stanisława I. 13, Wiśniewska Matylda I. 5, Wiśniewska Franciszka I. 43, Wróblewski Antoni I. 65, Wróblewska Petronela I. 67, Wróblewski Władysław I. 31, Wróblewska Petronela I. 26, Wróblewska Władysława I. 3, Wróblewski Kazimierz I. 70, Żurawski Władysław I. 30.

12.03.44 r. w **Palikrowach** SS "Hałyczyna" wraz z banderowcami wymordowały 367 Polaków, zdołano zidentyfikować 211. Zginęli: Bacewicz Piotr I. 16, Bednarski Władysław I. 16, Bednarski Józef I. 13, Bednarski Marcjusz I. 52, Bigoszevska Agnieszka I. 39, jej mąż Piotr I. 42, Cincuruk Salomea I. 46, Cincuruk Rozalia I. 20, Cymbalista Maria I. 41, Czarna Agnieszka I. 44, jej córka Katarzyna I. 19, Czarna Maria I. 34, Czarny Kazimierz I. 12, Czarny Stanisław I. 33, Dańczuk Wojciech I. 70, Dańczuk Piotr I. 32, Dańczuk Franciszek I. 62, Dańczuk Antoni I. 64, Dajczak Jan I. 64, Dajczak Władysław I. 19, Demska Józefa I. 39, Drozd Stanisława I. 17, Grudziński Józef I. 32, Grządka Mikołaj I. 58, Grządka Piotr I. 62, Grządka Stefania I. 12, Hanczaruk Bronisława I. 30, Hanczaruk Józef, Hnatzuk I. 6, Hnatzuk Katarzyna I. 26, Hirski Stanisław I. 70, Jankiewicz Władysław I. 30, Jurczenko Michał I. 31, Jurczenko Jan I. 49, Jurczenko Apolonia I. 43, Jurczenko Franciszek I. 26, Jurczenko Jan

l.64, Jurczenko Marian l. 23, Jurczenko Franciszek l. 14, Jurczenko Stanisław l. 28, Jurczenko Maria l. 55, Jurczenko Wojciech l. 20, Jurczenko Stefania l. 17, Jurczenko Józefa l. 14, Jurczenko Tomasz l. 59, Jurczenko Bronisław l. 23, Jurczenko Katarzyna l. 25, Jurczenko Kazimiera 2 miesiące, Jurczenko Józef l. 24, Jurczenko Tomasz l. 22, Jurczenko Jadwiga l. 21, Jurczenko Katarzyna l. 6, Jurczenko Albin l. 57, Jurczenko Andrzej l. 24, Jurczenko Wiktoria l.30, Jurczenko Jan l. 31, Jurczenko Anna l. 23, Jurczenko Antoni l. 5, Jurczenko Anna l. 41, Jurczenko Józefa, Jurczenko Teresa l. 65, Jamrozik Aniela, Kawecka Katarzyna l. 55, Kobernik Maria l. 52, Kobernik Anna l. 12, Kobernik Stefania l. 20, Korzeń Dominik l. 27, Korzeń Michał l. 21, Korzeń Maria l. 15, Kowalczuk Wiktoria l. 60, Kowalczuk Stefan l. 36, Kowalczuk Jacek l. 42, Kowalczuk Anna l. 32, Krawczuk Władysław l. 3, Krawczuk Jan l. 60, Krawczuk Antonina l.32, Krawczuk Maria l. 17, Krawczuk Michał l. 32, Krawczuk Tekla l.54, Krawczuk Czesław l. 23, Krawczuk Rozalia l. 17, Krawczuk Maria l. 15, Krawczuk Andrzej l. 71, Krawczuk Franciszka l. 62, Krawczuk Jacek l. 37, Krawczuk Jan l. 5, Krawczuk Jan l. 80, Krompiec Stanisław l. 34, Ksej Jadwiga l. 50, Kutniak Anna l. 60, Kutniak Karolina l. 45, Kutniak Magdalena l. 16, Krzyżanowski Józef l. 54, Kurzel Michał, Lisowska Eufemia l. 57, Łakomski Gaspary l. 32, Łakomska Anna l. 36, Łakomski Józef l. 6, Łakomska Rozalia l. 1, Marciak Piotr l. 47, jego żona Anna l. 45, ich syn Tadeusz l. 12, Marciniak Maria l. 66, Michałkiewicz Wiktoria l. 49, Moczary Dominik l. 50, Moczary Maria l. 16, Moczary Janina l. 12, Moczary Józef l. 9, Moczary Piotr l. 5, Moczary Jan l. 42, Moczary Anna l. 38, Moczary Bronisław l. 15, Moczary Tomasz l. 38, Moczary Apolonia, Moczary Kazimierz l. 12, Moczary Józef l. 10, Moczary Stefan l. 3, Moczary Stanisław, Moczary Katarzyna l. 71, Morawska Katarzyna l. 63, Muzyczka Stanisława l. 16, Niedźwiedzka Józefa l. 19, Nowak Janina l.50, Orzeł Katarzyna l. 36, jej synowie: Józef l. 15 i Franciszek l. 4, Orłowska Janina l. 20, Orłowski Bronisław l. 29, Piątkowski Bonisław l. 55, Piątkowska Anna l. 61, Piątkowski Sylwester l. 17, Piątkowski Marek l. 43, Piątkowski Kazimierz l. 13, Piątkowski Józef l. 15, Piątkowski Michał l. 49, Piątkowska Anna l. 66, Piątkowski Dominik l.43, Piątkowska Stanisława l. 17, Piątkowska Janina l. 9, Piątkowska Stefania l. 30, Piątkowski Kazimierz l. 5, Piątkowski Tomasz l.43, Piątkowski Józef l. 15, Piątkowski Jan l. 7, Piątkowska Maria l.26, Piątkowski Józef l. 67, Piątkowski Dominik l. 66, Piątkowski Michał l. 39, Półtorak Stanisław l. 36, Półtorak Wiktoria l. 33, Półtorak Maria l. 8, Półtorak Michalina l. 46, Rohatyński Jan l. 43, Rohatyńska Rozalia l.56, Sikora Jakub l. 80, Sikora Maria l. 96, Sikora Maria l. 73, Płotnik Paweł l. 36, Sopol Józef l. 43, Sobolewski Jan l.19, Sucha Aniela l. 40, Sucha Syria l. 7, Suchy Tadeusz l. 5, Stasiuk Wincenty l. 50, Strąg Stefania l. 19, Strąg Michał 2 miesiące, Strąg Wiktoria l. 33, Szymanek Michał l. 50, Szymanek Stefan l. 46, Szeremeta

Michał I. 61, Szymański Antoni I. 46, Szymański Stanisław I. 46, Szymańska Rozalia I. 37, Szymańska Anna I. 18, Szymański Stefan I. 9, Smereczyński Jan I. 39, Telega Szymon I. 77, Walat Stanisław, Włosiak Adela I. 18, Wawzkiewicz Wiktoria I. 34, Wawzkiewicz Anna I. 11, Wawzkiewicz Bronisław I. 40, Wawzkiewicz Kazimierz I. 30, Wawzkiewicz Tadeusz, Wawzkiewicz Wiktoria I. 38, Wawzkiewicz Magdalena I. 33, Wawzkiewicz Edward I. 9, Wawzkiewicz Janina I. 11, Wilczyński Dominik, Teodorowicz I. 37, Zachariasz Elżbieta I. 64, Zachariasz Anna I. 22, Ziombra Tekla I. 44, Ziombra Michał I. 54, Ziombra Zofia I. 34, Ziombra Władysław I. 10, Ziombra Jan I. 8, Ziombra Franciszek I. 4, Ziombra Dominik I. 51, Ziombra Agnieszka I. 47, Ziombra Piotr I. 47, Ziombra Jordan I. 60, Ziombra Paulina I. 55, Ziombra Katarzyna I. 13, Ziombra Maria I. 83, Ziombra Jacek I. 75, Ziombra Maciej I. 48, Ziombra Włodzimierz I. 5, Morawski Jan I. 55, Michałkiewicz Eugeniusz I. 20.

12.03.44 r. w **Pańkowcach** zostali zamordowani: Bassara Wiktoria I. 36, Bassara Antoni I. 18, Bassara Tadeusz I. 13, Barecki Paweł I. 50, Barecka Antonina I. 46, Darmoros Antoni I. 38, Dubyna Maria I. 54, Kutasińska Helena I. 31, Kutasiński Władysław 14 miesięcy, Niedźwiedzka Anna I. 69, Niedźwiedzka Anna I. 46, Niedźwiedzki Bronisław I. 22, Niedźwiedzka Melania I. 7, Piątek Karol I.86, Sikora Dominik I. 53, Sikora Antonina I. 51, Sikora Julian I. 23, Wilfarth Jan Grzegorz I. 32, Zięba Karolina I. 36, Ziomba Józefa I. 30, Ziomba Józef I. 10, Ziomba Janina I. 7, Ziomba Czesław I. 4, Jurczenko Jan (z Orzechowczyka) I. 44, Kawalkiewicz Józef I. 69, Kawalkiewicz Katarzyna I. 35, Kawalkiewicz Tadeusz I. 9, Kobylański Franciszek (z Popowiec) I. 60, Mazurkiewicz Barbara (z Poczajowa) I.70, Petryszyn Maria I. 22, Tywoniuk Tomasz I. 60 (zamordowany w Podkamieniu), Jutrzenka Jan, Jutrzenka Albert.

13.03.44 r. w **Orzechowczyku** zamordowano 5 Polaków. W tym samym dniu w **Popowcach** zabito co najmniej 5 Polaków a w **Wierzbowczyku** co najmniej 10 osób.

19.03.44 r. w **Litowiskach** zostali zamordowani: Cieśla Maria, Cieśla Eugenia, Głośna Zofia, Horobiowski N. (Ukrainiec za odmowę zabicia żony Polki), jego żona oraz dwóch synów, Jarosz Ludwika (Polka i bratowa herszta bandy Iwana Jarosza), Laskowski Jan, jego żona Katarzyna i ich syn Bronisław I. 17 oraz córka Antonina I. 13, Morawska N., Pańkiewicz N. (kobieta), Pańczuk Józef (Ukrainiec), Pańczyszyn Michał (Ukrainiec), Simon Józef, jego żona Józefa, Sobecki N., Sobecka N., Storczuk Anna, Unger Joanna I. 4, Unger Tadeusz I.1 rok, Wierzbowski Józef, Wiśniewska Zofia (Ukrainka), Czajka N. z całą rodziną.

5.11.44 r. w **Leszniowie** zamordowano 15 Polaków, w grudniu 44 r. w **Nakwaszy** zginęła Hawryluk Olga (Ukrainka) I.19 i Kowal Jan I. 55, a zimą 46 r. zamordowano tu Kozak Rozalię.

* * *

Za udzielanie pomocy Polakom zamordowano Ukraińców: w **Czernicy** Łemkowski Iwan, powieszony na kolczastym drucie; w **Litowiskach** Horobiowski N. – za odmowę zabicia żony Polki; w **Wołochach** zginął zmasakrowany Ukrainiec NN. za odmowę zabicia swego teścia – Polaka.

W **Nakwaszy** ks. gr.-kat. potępiał publicznie zbrodnie UPA a ukrywającym się Polakom udzielał skutecznej pomocy. Natomiast w **Czernicy** ks. gr.-kat. Kleparczuk nawoływał do przemocy i mordowania Polaków

(Według relacji 32 świadków).

POWIAT BRZEŻANY

Według szacunków zamordowano w powiecie około 4 tysięcy osób, a na podstawie relacji świadków do 1998 r. ustalono 1.141 nazwisk.

We wrześniu 1939 r. w lesie koło wsi **Byszki** bojówki OUN dokonały masakry 250 polskich żołnierzy oraz ich kapelana. 15.09 39 r. we wsi **Dryszczów** bojówka OUN zamordowała około 20 polskich żołnierzy i sołtysa Rajtera N. **Gaikach** zabili 17 września Kowalczyka N. I. 70 oraz Krężela N. z dwoma synami. W **Glinnej** już po wkroczeniu Armii Czerwonej, bojówki te zamordowały 4 Polaków w tym Camona Józefa. W **Hinowicach** zabito dwóch żołnierzy polskich wracających z wojny: Bereziaka Piotra i jego kolegę. W **Jakubowcach** 18/19 przed wkroczeniem Armii Czerwonej bojówka OUN, przy pomocy chłopów ukraińskich z sąsiedniej wsi, zamordowała 21 Polaków, wśród nich zginęli: Bartkiewicz Ignacy z rodziną (3 osoby), Ćwiek Józef z rodziną (4 osoby), Kryżek Jan z rodziną (3 osoby), Percak Władysław z rodziną (3 osoby), Rogalski Leon z rodziną (4 osoby). We wsi **Kotów** bojówka OUN 19 września zamordowała 12 Polaków, w tym ks. Jana Gacha. W **Kozowej** bojówki OUN wymordowały nie ustaloną liczbę polskich żołnierzy udających się w kierunku węgierskiej granicy. Ponadto z rąk OUN zginęli 19 września 39 r. w **Kozówce** Jakubów Anna i Perlak Stefan. We wsi **Leśniki** miejscowy nacjonalista ukraiński zamordował polskiego majora, jego córkę i trzy uciekinierki z zachodniej Polski m. in. Boryszko N. i Trudzik N. W **Mieczyszczowie** bojówka OUN zamordowała 10 polskich chłopów, ograbiła i spaliła ich zagrody. W **Narajowie Mieście** OUN zaatakowała posterunek policji (załoga wycofała się do Rohatyna) a w **Płauczy Małej**

zamordowała 20 Polaków i Żydów m. in. zginęli: N. Abraham, Czosnowicz Zygmunt, Dobrowolski Julian, Dobrowolski Michał, Haupt Edward, Jeger N. (Żyd), Muszyński Jan. W **Płauczy Wielkiej** zamordowano Kozaka Piotra I. 35 i Seńkowskiego Jana I. 37. W **Poruczynie** zabito Kinała Michała, jego żonę i dwóch synów. W **Rybnikach** zginął Chudzik N.; w **Trościańcu** 18.09.39 r. zamordowano 17 Polaków, w tym nauczyciela. We wsi **Pod Zapustem** (Zapust Lwowski) terroryści z OUN – Władysław Zeńczuk i Sławomir Sawczyk – zamordowali 6-ciu polskich żołnierzy; w **Tryhubowej** (należącej do Kozowej) z rąk terrorystów ukraińskich zginęli 19.09.39 r.: Januszkiewicz Tadeusz, Kimała A., Kaczmarewski Jan, Paterek Edward, bracia Pytlów: Jan i Mieczysław (zabici siekierą przez Babija ze wsi Kalne), Ślusarczyk Jan z rodziną (5 osób), Adamów Piotr, Zając Jan.

W marcu 1940 r. we wsi **Dubszcze** zginął Żukowki Stefan, a w czerwcu 1941 r. zamordowano w **Litiatynie** księdza Szady Józefa I.27, zaś w **Płauczy Małej** zginęli: Burzyński Michał, Małaczyński Jan, Małaczyński Stanisław, dwie osoby nie zidentyfikowano; w **Kozowej** zabito Bajora Mariana.

We wsi **Kotów** uprowadzono i zabito w 1942 r. polskiego lekarza, a w **Płauczy Małej** zamordowano Małaczyńską Teklę.

W 1943 r. w **Narajowie Wsi** banderowcy zabili Marszałka N. I.50; w **Rohaczynie** zginął Rządowski Michał I. 20; w **Dryszczowie** Rajter N.; w **Trościańcu** (14.08) Śliwiński Antoni; w **Brzeżanach** Sitarski Bolesław; w **Gaiku** Pakosz N. I. 16 i Pakosz N. I. 14; w **Kotowie** (8.09) Biliński Władysław. W październiku 43 r. z **Mieczyszczowa** uprowadzono 4 mężczyzn, zginęli bez śladu; w **Rekszynie** zabito 21.10 Jaremkiwicza Kazimierza I. 30, Kurpiela Jana i Paziuchowskiego Hieronima I. 35; w **Szumlanach** zamordowano 3 mężczyzn. W grudniu 43 r. w **Baranówce** zamordowano jednego; w **Dryszczowie** zginęło 2 mężczyzn; w **Helenkowie** zabito Książkiewicza Stanisława I.20; w **Kozowej** zastrzelono Buniak Helenę; w **Szumlanach** zabito 7 osób, a w **Taurowie** 10 Polaków.

W tymże 1943 r. banderowcy zamordowali w kilku napadach w **Litiatynie** 10 osób; w **Kozówce** 10 osób; w **Hinowicach** 4 osoby w tym Kurpiela Jana; w **Olchowcu** Uchmana N., a w **Wulce** zabito 4 osobową rodzinę Żołyńskich oraz Czarną Marię I. 17 i Zielińskiego Michała.

22.01.44 r. we wsi **Buszcze** z rąk UPA zginęli: Bogusławski Michał I. 20, Dżus Franciszka, Dżus Eugenia I. 4, Dżus Bazyli I. 4, Fedyczyszyn Franciszka I. 45, Kościów Mikołaj I. 32, Kufliński Piotr I.59. Kuziów Stanisław I. 16, Mazurek Maria I. 40, Maziakowska Anna I. 16, Sarna Franciszek, Skaluba Franciszek I. 15, Wijatyk Anna I.63, dr Załuczowski Jan I. 32, Zamojski Eliasz I. 35, Zamojski Mikołaj I. 24, Zamojska Maria, Zamojska Michalina I. 30, Zamojski Marian I. 6, Zamojski Antoni I. 30, Za-

mojski Ignacy I. 60, Zamojski Piotr, Zamojska Katarzyna I. 15, Zamojska Agafia I. 50, Zamojski Jan I. 19, Rokosz Anastazja, Rokosz Jan. W **Mieczyszczo** wprowadzono 3 mężczyzn, zginęli bez wieści. 30.01.44 r. w **Podwysokim** zamordowano księdza Frankowskiego Antoniego.

W lutym 44 r. w wybranych zagrodach w **Baranówce** UPA zamordowała 10 osób; w **Brzeżanach** 26.02 zdradziecko zginął dr Stefan Bieliński; w **Mieczyszczo** zamordowano 15 ludzi; w **Wolicy** 25 Polaków, a w **Wiktorówce** zginęli: Bigis N., jego żona, Lewiński N., Skolina N. i Steś N.

3.03.44 r. we wsi **Pod Zapustem** (Zapust Lwowski) zamordowani zostali: Garbol Józefa i Kalinka Stanisława; w nocy 16/17.03 w **Budyłowie** zamordowani zostali: Bajserowicz Franciszek Bajserowicz Walerian, Bąk Józef, Bąk Michał, Golinowski Feliks, Golinowski Jan, Grubiak Piotr, Madera Karol, Niebelski Paweł, Pączko Józef, Rysz Józef, Rzeszowski Franciszek, Sajecki Wiktor, Szelepa Stanisław, Wojtuś Wiktor, Ziomko Kazimierz, Ziomko Bartłomiej. W **Dryszczowie** zginęli: Drozdowska Adela I. 30, Ilnicki Bronisław I. 32, Ilnicka Franciszka I. 55, Ilnicki Władysław, Jankowski Szczepan I. 40, Klementowski Henryk I. 40, Klementowski Michał I. 40, Konopelski N. I.12, Konopelski N I. 14, Ogrodnik N. I. 40, Leszczeńska Józefa I. 45, Pawłowska N. i dwoje dzieci, Niżałowski Antoni I. 19, Wilczyński Jan I. 40, Zowicz Maria I. 40 z czwórką dzieci, Sługocka Emilia I. 19; 24.03.44 r. w **Rohaczynie Wieś** banderowcy zamordowali 10 Polaków, 25.03.44 r.; we wsi **Hinowice** banderowcy zamordowali: całą rodzinę Sołtys Michała, Jana, Stanisława I. 17, Michała II, zginęli Borek Józef, jego żona, Borek Jakub, Borek Michał, Grodowski Michał i jego wnuk Kruliszyn Michał I. 14, Kurpiel Jan, Leśków Grzegorz, Miśków Bazyl, Miśków Józef, Miśków Stefan, Wijatyk Jan I. 14; w **Hucisku** zginęły 3 osoby; w **Hucie** (Szklanej) - Szlachetko Franciszek.

W nocnym napadzie banderowców 30.03.44 r. zamordowani zostali w **Płauczy Wielkiej**: Basaraba Maria, jej dziecko I. 1,5, Błaszaków Władysław, Błaszaków Michał, Błaszaków Stefania (Ukrainka), Błaszaków Maria, Błaszaków Antoni, Błaszaków Piotr, Błaszaków Jan, Błaszaków Bronisława, Błaszaków Ludwika, Błaszaków N., Błaszaków Tekla, Góralna Franciszka i jej matka, Harmatiuk Stefania I. 16, Harmatiuk Maria, Kozak Henryk I. 8, Łuczak Wiktoria, Łuczak N., Iwaśko N. Polka żona Ukrainka, Małaczyński Marcin, jego syn Józef, Małaczyński Michał, jego córka Maria i żona Stefania, Małaczyńska N., Małaczyński Piotr, Okrzyński Emil (Milkko), jego córka N. i zięć, Przygoda Mikołaj (Ukrainiec żonaty z Polką), jego żona Anna, Przygoda Iwan (Ukrainiec żonaty z Polką), jego żona, Radaczyńska Kasia, jej matka, córki: Julia i Rozalia, Radaczyńska Maria, jej syn i mąż Karol, Radaczyński Piotr, Radaczyński N. (mieszkający za karczmą), jego żona, Radaczyński N., Radaczyński Ludwik, jego żona, córka Teofila, syn 3-miesięczny, Radaczyński Franciszek, jego żona Ka-

tarzyna, ich dzieci: syn Wiesław l. 10 i troje dzieci NN. oraz babcia, Radaczyński N. l. 2, Radaczyńska Adela l. 7, 3 kobiety o nazwisku Radaczyńska N, Rybaczek Stefania i jej dziecko, kuzynka NN., Adolfa Rybaczka i jej dziecko, Sarnicki Michał, jego synowie: l. 23 i l. 21, Sośnicka N. (mieszkająca za folwarkiem), jej córka i syn, Sośnicka Jadwiga, Strońska Katarzyna, Stołycha N. (mężczyzna), troje małych dzieci o nazwisku Tkaczyk, Tokarczuk Jan, Tokarczuk Michalina, jej matka Helena oraz 5-ro dzieci w wieku do l. 19, Wełysznyj Mykoła (Ukrainiec) i jego żona oraz córka, Blicharski Antoni, NN. partyzant sowiecki i jego kolega.

W **Posuchowie** banderowcy zabili 8 osób; w **Rohaczynie Wsi** 24.03.44 r. - 10 osób; w **Stanisławczyku** zginął Jabłoński Franciszek l. 60.

W kwietniu 44 r. w **Gaiku** zamordowany został Sperczyński Michał l. 35; 3.04.44 r. w **Kuropatnikach** z rąk UPA zginęli: Białoskórski Stanisław l. 35, Białoskórski Mikołaj l. 37, Błaszkiw Marcin l. 58, Dyberny Mikołaj l. 95, Goły Franciszek l. 30, Janeczko N., Kmieć Piotr l.50, Kopotiw Michał, Kurpiel Wojciech l. 58, Longer Władysław l.35, Longer Mikołaj l. 30, Michalczyszyn Antoni l. 65, Michalczyszyn Maciej l. 40, Niedźwiecki Michał l. 28, Niedźwiecki Antoni l. 50, Niedźwiedź Stanisław l. 40, Ogrodnik Michał l. 27, Olejnik Jan l. 60, Rokosz Marian l. 54, Rokosz Marcin l. 50, Rokosz Michał l. 55, Rokosz Jan l. 25, Śliwko Wojciech l. 27, NN. dwóch partyzantów sowieckich w wieku 24 i 30 lat.

W **Narajowie Miasto** (Kolonia Michalska) UPA zamordowała 15 Polaków, rozpoznani zostali: Jawny N. l. 50, jego córka l. 20, Kamień Jan l. 50.

W **Plichowie** zamordowano 10 osób, rozpoznani zostali: Burakowski Kazimierz, jego żona i synowie Franciszek i Michał. W **Wiktorówce** UPA zamordowała 15 Polaków, których nazwisk nie ustalono i kilka osób we wsi **Wulka**.

We wsi **Pod Zapustem** (Zapust Lwowski) z rąk banderowców zginęło 54 osoby, wśród nich: Antosiewicz N. – cała 8-osobowa rodzina ukraińska oraz Polacy: Bis Maria, Byra Wojciech, jego żona Anna i dwoje dzieci, Brzezińska Janina, jej synowie l. 5 i l. 7, Dziuba Kazimierz, Garbarska Wiktoria, Kasak Jakub, jego żona Ewa, Koziół Franciszek, jego żona Władysława i syn, Procnal Józef, jego syn Andrzej i żona Maria, Soja Ludwik, Sotyła Józefa, Szwed N., Szwed N, Szwed N. synowie Adama i Katarzyny, Tomczyk Antonina i jej córka, Zemlik Jan, jego żona Anastazja i dwoje dzieci.

W nieustalonych datach zamordowani zostali w 1944 r.: w **Budyłowie** Czuba Józef, jego żona i dwoje dzieci, Golinowska Waleria, Pączko Michał, Boczar Antoni, Ziomko Mikołaj; w **Glinnej** Wołowski N.; w **Kotowie** 10 osób. W **Kozowej** maszerujących do Wojska Polskiego mężczyźni ostrzelała UPA – zginęli: Bałtaj J., Bajor F., Golas G., Grubniak E;

w **Kozówce** zabito 10 osób; w **Kuropatnikach** zginął NN. 13-letni chłopak; w **Litiatynie** zabito kilkunastu Polaków; w **Leśnikach** kilku; w **Łapszynie** zginęli: Popiel Michał i jego syn; w **Rybnikach** zamordowano 7 osób, a w **Szumlanach** 20 osób (nazwisk nie ustalono). W **Wierzbowie** zginęli: Czarnecki Stanisław, Hłodyłowicz N., Kochanowski Tadeusz, Nieżałowski Jan, Strzelec Mikołaj, Wijatyk Michał, Wróbel Antoni, Wróbel Józef.

W lipcu 1944 r. we wsi **Buszcze** zostali zamordowani: Janicki Michał, Rokosz Stefania, Zamojska Maria I, Zamojski Józef I, Zamojski Józef II, Zamojska Maria II, Żak Michalina. W sierpniu tegoż roku zginęli w **Brzeżanach**: Misiaczek N., Parasiewicz Kazimierz, Parasiewicz Stanisław, Pietruszewski N. W **Glinnej** zamordowano 17 osób, w tym Felmana Teofila. W **Płauczy Wielkiej** zabito 11 osób, a w **Rohaczynie Mieście** i okolicznych wsiach **Wulka, Korczunek i Huta** UPA zamordowała ponad 100 osób.

We wrześniu 44 r. zginął w **Kuropatnikach** Kuciel Dymitr, a w październiku w **Brzeżanach** – Adamczyk Adam I. 19, Olszewski N. (dyżurny ruchu), dwie NN. kobiety, Mazurkiewicz Tadeusz.

11.11.44 r. w **Szybalinie** zginęli: Chomiak Paweł I. 20, Klukiewicz Paweł, Krych Paweł I. 39, Ruchlewicz Anna I. 40, jej córka I.18, Szymański Jan I. 40, Uchman Apolonia I. 60, Uchman Adam I. 17, Uchman Franciszka I. 19 oraz 3 osoby o nieustalonych nazwiskach.

W grudniu 44 r. w **Brzeżanach** zginęli: Misiewicz Stanisław, Krukowski N., Radziwiłł N., Sakaluk N. (Ukrainiec z mieszanej rodziny) oraz dwie nierozpoznane osoby.

13.04.44 r. w masowym mordzie w **Rohaczynie** zgładzeni przez UPA: Andruszków Anna I. 55, Andruszków Józef I. 60, Andruszków Marian I. 70, Andruszków Piotr I. 50, Bednarz Mikołaj I. 50, Buczyńska Karolina I. 10, Buczyńska Maria I. 40, Buczyński Piotr, Buczyńska Anna, jej mąż i dziecko, Drobnicki Wasyl I. 30 (Ukrainiec), Iwanicki Daniel I. 16 (Ukrainiec), Kraśnica N., Krysicki N., jego żona i dwoje ich dzieci, Łapszyńska Maria, Łapszyński Józef, Rokosz Marcin I. 70, Rządkowski Adam, Rządkowski Jan I. 13, Rządkowski Józef I. 60, Rządkowski Marcin, Rządkowski Piotr, Stefanów Jan I. 12, Świczewski Edward I. 12, Uchman Władysław I. 30, Wijatyk Katarzyna, jej syn I. 12, Żołnowski Michał I. 65 i 4-osobowa rodzina Łemków przybyła z Polski; w **Szybalinie** w kwietniu 44 r. zginęli: Kurpiel Antoni I. 47 i Nieboraczek Bazyli I. 30.

W czerwcu w **Brzeżanach** zginął Plebankiewicz N. I. 35.

* * *

Ukrainiec Wasyl Drobnicki został zastrzelony w **Rohaczynie Mieście** 13.04.45 r. za to, że ukrywał i żywił Polaków ocalałych z pogromu

w osadzie Huta, a Ukrainiec Bohdan Narajewski został przez UPA zamordowany za ocalenie Polaków od rzezi w tej wsi.

Ale ... w **Teofilówce** Ukrainiec – zięć polskiej rodziny Dereniów na rozkaz UPA zamordował w sposób makabryczny teściów i własne półtoraroczne dziecko. Hryciów N. we wsi **Podwysokie** kazał zamordować swoją synową Polkę i jej córeczkę, syna zaś wziął na wychowanie. Dr Stefan Biliński zginął z rąk N. Szaraniewicza, syna gr.-kat. księdza ze wsi **Buszcze**.

(Według relacji 42 świadków).

POWIAT BUCZACZ

W powiecie buczackim zamordowano według szacunków 3,5 tys. obywateli polskich, a na podstawie zeznań świadków ustalono 1.495 nazwisk.

Już w lipcu 1939 r. bojówkarze OUN zamordowali Kowcza Józefa "Katolik" w **Baryszu**, a w **Uściu Zielonym** lekarza Włodzimierza Petryka i dwóch NN. policjantów. We wrześniu tego roku zginęli: w **Baryszu** policjant (uciekinię z zachodniej Polski); w **Podzameczku** 17.09 jedna osoba; w **Koropcu** Łukasiewicz Piotr; w **Leszczańcach** Harsdorf Kazimierz.

W **Baryszu**, w czasie wycofywania się Czerwonej Armii w czerwcu 1941 r. OUN-owcy zabili 6 Polaków; w **Bobulińcach** z ich rąk zginął Kot Paweł. W lipcu 41 r. w **Potoku Złotym** zabito Leszczuka Józefa I. 20, a w **Baryszu** zostali zamordowani: Byk Piotr, Buda Piotr, Buda Michał, Czoper Stanisław, Drozdowski Stanisław, 2 osoby o nazwisku Fryc, Stasiów Maria, Stasiów Tekla. We wsi **Czechów** zamordowano w tym czasie 6 Ukraińców i 11 Polaków wśród nich zginęli: Hińczak Antoni, Stonowska Józefa, Zamirowska N, jej troje dzieci, Zamirowski Kasper, jego żona i troje dzieci, wśród Ukraińców: Bojko N. z żoną i dzieckiem, NN. "Olejnik" z żoną; w **Bobulińcach** zginął Lipka N. "Jetti"; w **Jezierzanach** zostali zamordowani: Niżyński Antoni I. 42, Suczkiewicz Teodor I. 41 (Ukrainiec), Ankiel Szloma (Żyd).

W sierpniu 41 r. zostali przez OUN-owców zamordowani w **Baryszu**: Bartkiewicz Antoni, Bartkiewicz Stefan, jego syn Józef, Bielecki Jan, Boczar Józef, Chmielecki Marian, Frydryk Stefan, Kamiński Tadeusz, Koprowski Franciszek, Kotyniak Ołeksza (Ukrainiec), Orzechowski Piotr, Sowa Piotr, Sowa Jan, Sowa Władysław I, Sowa Władysław II, Stec Stanisław, Tereńczak Antoni. We wrześniu zginęli w **Słobódce Dolnej** Gruszecki Józef, Krzywonos N., Zamirowska Zofia Stanisława, Zarychta Bronisław; we wsi **Trościańce** zginął w październiku Rybczyński Wojciech, a w listopadzie w **Baryszu** Gaworski N., Niedziałek Stanisław.

1.01.43 r. w napadzie na rodzinę Czarnieckich z rąk UPA zginęli: Czarniecka Anna, jej ojciec, matka i syn, Wiśniowski Michał, Warchał Maciej; w marcu w **Baryszu** zginęli: Kozdrowski Franciszek i Kozdrowski Marian; w lipcu w **Bobulińcach** Lizak Kazimierz l. 32 i Wojda N.; w **Niskołyzach** w sierpniu zginął Zazulak Mieczysław; 2 sierpnia w **Beremianach** Pleszanowski (albo Pieczanowicz) Kazimierz z Dulib; w **Jezierzanach** Tront Antoni (Ukrainiec) l. 43; w **Monasterzyskach** Kosik Józefa "Kalina" (łączniczka AK); w **Petlikowcach** zginął 23 września Drozd Tadeusz, a w **Trościańcach** Luder Jan, Kowalski N. z rodziną (5 osób). W październiku 43 r. zabito w **Kośmierzynie** Jemiołę Michała, a w listopadzie zostały zamordowane w **Jazłowcu** dwie siostry zakonne niepokalanki Jadwiga Szembek i druga siostra; w **Kowalówce** 15.11 zginął proboszcz ks. Bieńko Piotr i ks. Perucki Leon.

W grudniu 43 r. zginęli w **Baryszu**: Stolarczuk Antoni, Kozdrowski Stefan, jego żona i córka, Kroczak Stanisław, Gogol J., Chmielewski N., Drabek Maria, Drozdowski Stanisław, Kot Józef; w **Jazłowcu** ks. dr Kwaśnicki Andrzej; w **Korościatynie** Maćków Justyna (Ukrainka) żona Polaka i trzech jej synów (najmłodszy miał 3 lata); w **Monasterzyskach** Dudzik Mieczysław, Mitka Jan, Filipecki Marian, Domański N. (lek. wet.), Cwiąkała N. (student UJK we Lwowie).

W napadach na wieś **Beremiany** w ciągu 1943 r. UPA zamordowała około 300 ludzi.

W styczniu 44 r. zginęli w **Puźnikach**: Kwiatek Józef l. 21, Rola Antoni l. 50, Buchwald Roman l. 22.

6.02.44 r. UPA zamordowała w **Baryszu** 135 Polaków, zginęli m. in.: Banda Stanisław, Banda Maria starsza, Banda Maria młodsza, Biernecki N. l. 23, Boczar Józef, jego syn, Boczar Helena l.12, Boczar Antoni, jego żona Helena, Boczar Katarzyna, Bryłkowska Anastazja l. 80, Buczkowska Maria, Byczek Maria, Byczek Stefan, jego matka i siostra, Byk Rozalia, jej syn, Byk Władysław, Chmielewski Józef l. 52, Dębicka Marcela l. 25, jej córka Helena l. 7, syn Antoni l. 2, Drabyk Maria l. 50, Frydryk Katarzyna, Frydryk Stefan, jego syn, Herburt Andrzej l. 40, jego żona, syn Michał, Herburt Józef, jego żona Helena i dwójka jej dzieci, Herburt Marcela, Herburt Maria, jej mąż, Herburtowa N., jej dwóch synów, Kozdrowski Józef, jego żona i syn, Kret Maria, Kret Michał l. 50, jego żona Aniela l. 45, Kunecka Anna, Kunecka Maria, Kunecka Katarzyna l. 16, Kunecki Jan l. 10, Kunecka Aniela, Korczyńska Stefania, Lekki Józef, jego żona Anna, Młynarz Albert, jego żona i dwóch synów, Osoliński Michał l. 50, Osolińska Józefa l. 45, Osoliński N., Piszczatka Anastazja, Rajczakowski Michał I, Rajczakowski Michał II (niewidomy), Rajczakowska N., Rajczakowski Wojciech, Rajczakowska Aniela, Rybka Anna, Skubiszewska Maria l. 40, jej córka l. 15, Sowa Henryk, Sułkowski Jan, Sułkowski Władysław, Terlecki N., Torończak Jan, Wajda

Aniela, Warchał N., jego dwaj synowie, Wolska Maria I. 35, jej córka, Wolska Marcela, jej córka, Wolska Maria I. 60. Wolska N. I. 38, Wojtoń Piotr (z Czeremszyny), Wójcik Józef I. 22.

W lutym 1944 r. we wsi **Dubienko** zamordowany został Gadziński Józef i Rajczakowski Marcin; w **Hucie Nowej** - Kania Józef i Padewski Tomasz. W **Korościatynie** 29.02.44 r. UPA zamordowała 124 osoby, z tego tylko 55 zidentyfikowano, byli to: NN. dyżurny ruchu (Ukrainiec), NN. kolejarz (Polak), NN. kobieta z małym dzieckiem, dwóch nierozpoznanych pasażerów na stacji kolejowej, Sawa Antoni, jego córka Maria I. 6 i syn I. 8 oraz teściowa Sawa N., Łużny Antoni I. 35 (kaleka bez nogi), Jarosz N. ze wsi Dubienko, Łużny Józef, Zalewski N., Drużga N. I. 8, Drużga N. I. 11, Kiernicki Józef, Jarosz Piotr, Nowicki Kazimierz, jego matka, Białowas N., jego syn, Hutnik Kazimierz, Butrowska N. I. 10, Drużga J. I. 40, jego synowie: Michał I. 12 i Marian I. 13, Drużga Antoni I. 45, jego syn Józef I. 16, Haładowski Antoni, Zulewski Władysław, Suchecki Józef I. 36, Zamichowski Michał I. 34, Pryczel Jan I. 32, Pryczel Antonina I. 30, Nowicka Antonina I. 28, Nowicka Franciszka I. 6, Nowicki Józef I. 4, Hołodecka Anna I. 36, Hołodecki Tadeusz I. 39, Sudecki Antoni I. 51, Suchecki Marcin I. 8, Suchecka Anna I. 6, Hutnik Zofia I. 32, Łużna Maria I. 35, Drużga Jan I. 30, Jarosz Rozalia I. 30, NN. dziewczynka I. 7, NN. partyzant z Puźnik, NN. dwóch chłopców w wieku I. 18, NN. kierownik szkoły ludowej. W lutym zamordowano w **Kowalówce** 50 osób; w **Uściu Zielonym** zginął NN. aptekarz, a w **Zrębówce** NN. mężczyzna i Guglewiczowa N. żona Franciszka z córką.

W nocy z 12/13.03.44 r. w **Sawałuskach** banderowcy zamordowali Wąsik Weronikę ps. "Wera" (komendant BCh Obwodu Buczaczy).

W nocy z 13/14.03.44 r. w **Bobulińcach** UPA zamordowała 32 osoby. Zginęli: Krzyżanowski Antoni I. 31, Krzyżanowska Antonina I.38, Krzyżanowski N. niemowlę, Lipka Marcela I. 50, Lipka N. I. 3, Lipka N. I. 5, Lipka Michalina I. 50, Lipka Julia I. 60, Lipka Walenty I.55, Lipka Teresa I. 40, Muchnicka Daniela I. 20, Ortyńska-Liczner Bronisława I. 22, Ortyński Józef I. 54, Ortyńska Czesława I. 19, Pacholik Waclaw I. 55, Pacholik Antonina I. 54, Pacholik Antoni I. 12, Pacholik Bartłomiej I. 51, Pacholik Antonina I. 50, Pacholik Konstancja I. 15, Pacholik Jan I. 12, Rojter Stanisław I. 35, ks. Suszczyński Józef, Szpak N. I. 42, Wolański Ludwik I. 39, Wójda Marcela I. 35, Zimroz Anna I. 23.

4.03.44 r. w **Hucie Starej** zginęło 12 osób (4 mężczyzn, 5 kobiet i 3 dzieci). W marcu w **Kujdanowie** 3 osoby: Poczacki Paweł I.50, Poczacki N. I. 42, Wasilewski N. I. 50 (weterynarz); w **Kurdwanówce** zostali zabici: Skotnicka Jadwiga I. 18, Skotnicki Bronisław I.9, Wójda Petronella I. 70, Wójda Michał I. 50, jego żona Aniela I. 50 i córka I. 6; 9.03.44 r. w **Petlikowcach** zostali zamordowani: Dumanowski Jan "Biały" I. 39, Macyszyn Marcin I. 31, Muszyński Stanisław I. 26; w **Puźnikach** zamor-

dowano Gluzę Czesława l. 19 i NN. ps. "Kowalski"; w **Rublinie** zginęli: Cyganiuk Piotr, Feduszyńska Anna, Głowacki Kazimierz, Hutnik Józef, Hrycak N., Kapusz Wasyl (Ukrainiec), Kohutyńska Maria, Kuszyk Stefan, Midura Władysław, Padlewski Albin, Padlewska Emilia, Piotrowski Stanisław, Sadlak Jan, Sadlak Michał, Siwa Maria, Szczepański Franciszek, Szczepański Ludwik, Szczepański Stanisław, Szmigielski Jurek, Truszkiewicz Stefan, Wagner Piotr; w **Trościańcach** dwaj bracia Zarzyccy.

W kwietniu 44 r. UPA zamordowała w **Hubinie** 12-osobową rodzinę Filipowiczów; w Wielki Piątek w **Osovcach** zginęli: Opaczuk N. niemowlę, Opaczuk Jadwiga jeo babcia l. 60, Rajter N. l. 40, Wasmańska Maria l. 55, jej synowie: Marian l. 22 i Zbigniew l. 26; 16.04.44 r. w **Petlikowcach** zamordowano: Kogut Beata (siostra zakonna), Macyszyn Tomasz l. 21, Rybicki Adolf l. 15, Skotnicki Władysław l. 13, Wójda Władysław l. 32 (z Bobuliniec), Żeromski Tomasz l. 22. W **Skmorochach** zamordowano 4-osobową rodzinę Bem; w **Trościańcach** zamordowano 41 Polaków m. in. zginęli Rybczyńska Rozalia, jej mąż Jan, ich córka Bronisława l. 19, 4-osobowa rodzina Konopków, 4-osobowa rodzina Listwanów, 3-osobowa rodzina Gołębiowskich, 5-osobowa rodzina Łużnych, 4-osobowa rodzina Werbowych, oraz 5 kobiet i 3 mężczyzn (nazwisk nie ustalono), a w **Dobropolu** zginęło bez śladu kilku Polaków porwanych przez bojówkę UPA.

W maju 1944 r. zginął w **Kurdwanówce** Skotnicki Stanisław l.45; w **Monasterzyskach** 16 Polaków; w sierpniu 1944 r. w **Petlikowcach** zginęli: Kaftan Kazimierz l.16 i Krzyżanowski Antoni l. 16; we wrześniu w **Osovcach** zginął Bykowski Jan l. 21; w październiku w **Nowosiółce Koropieckiej** - Rogalski Michał; w **Potoku Złotym** - Krukiewicz Antoni l. 23; w listopadzie w **Pomorcach** zamordowano 5 Polaków; w **Uściu Zielonym** - Jankowskiego Kazimierza, a 14 grudnia w **Korościatynie** zginęła Suchecka Anna.

W styczniu 45 r. UPA zamordowała w **Monasterzyskach** około 100 Polaków, uciekinierów z sąsiednich wsi; w **Kośmierzynie** zginął Szumski Henryk l. 16.

2.02.45 r. UPA zamordowała w **Uściu Zielonym** 133 Polaków, ale udało ustalić jedynie następujące nazwiska: Bartosiewicz N, jego brat, Blichowski Jan, jego żona Maria i syn Tadeusz, Byszkiewicz Józef, jego żona i służąca N. Julia, Byszkiewicz Wojciech, Gułyk N. (Ukrainiec), jego żona Janina (Polka) oraz dwie córki, Jemiola Bronisław, Jemiola Władysław, Hołub Sławko (Ukrainiec), Sługocka N., jej dwoje dzieci, Smólski Józef, jego syn, Stempel Franciszek, Stelnicki N., jego żona Antonina, Żurawicki Michał.

7.02.45 r. w **Zalesiu** z rąk banderowców zginęło 50 osób, z czego 16 nie rozpoznano. Zabici zostali: Baszczyj Michalina, jej dziecko, Baszczyj Katarzyna, Baszczyj N., Baszczyj Michał, Boski N., jego żona i trójka

dzieci, Baszczyj Roman, Hamaniuk Władysław, dwóch NN. Łemków (będących u nich w gościnie), Danilewicz Bronisława I. 60 (Polka żona Ukraińca), Janocha Katarzyna, jej syn Jan, jego żona Ksenia i dziecko, Jarosz Paweł, jego żona Zofia, córka, zięć i wnuk, Kramarczuk Elżbieta I. 32, Sobczuk N. kobieta, jej synowie: Władysław I. 16 i Stanisław I. 6, Sobczuk N., jego żona i dwoje dzieci, Stolarczyk Michał, jego żona, Tyc Józef I. 40.

7.02.45 r. w **Puźnikach** z rąk banderowców zginęli: Jasińska Domicela I. 44, Jasińska Władysława I. 32, Jarzycka Stanisława I.10, Kulikowska Genowefa I. 41, Łapiak Anastazja I. 38, Łapiak Kazimierza I. 10, Tyc Józef I. 40, a w nocy z 12/13 02.45 r. zamordowani zostali Borkowski Józef I. 45, Dancewicz Bronisław I. 65, Dancewicz Adolf I. 55, Działoszyński Michał I. 20, Dzikowski Hilary I. 40, Fugol N. I. 60, Fedorowicz Henryk I. 30, Jasińska Maria I. 5, Jasińska Anna I. 35, Jasińska Stefania I. 46, Jasiński Piotr I. 50, Jasińska Ludwika I. 40, Jasiński Marian I. 18, Jasiński Józef I. 45, Jasińska Joanna I.70, Jasińska N., Jaworska N. I. 61, Jasiński Bronisław I. 3, Hałuszczyńska Józefa I. 60, Haniszewska Emilia I. 70, Haniszewski Jan I.16, Hnatów Adam I. 17, Karpińska Bronisława I. 45, Karpińska Maria, Karpińska Ludwika I. 40, Karpiński Kajetan I. 13, Koliszczyk Magda I. 46, Koliszczyk Jan I. 9, Komidzińska Rozalia I. 70, Kosiński Józef I. 50, Kret Irena I. 65, Kret Maria I. 35, Krupa N. I. 17, Krzywoń Kasper I. 65, Łapiak Maria I. 20, Łapiak Józefa I. 6, Łapiak Janina I. 10, Łapiak Melania I. 80, Łucka Emilia I. 40, Łucka Bronisława I.15, Łucka Maria I. 13, Łucka Józefa I. 9, Malinowska Stanisława I.60, Malinowska Helena I. 45, Nowicka Franciszka I. 65, Rajewska Józefa I. 60, Rola Helena I. 42, jej córka Teresa i syn Jan, Rola Rozalia I. 48, Rola Maria I. 21, Rozowska Apolonia I. 60, Stanisławska Wiktoria I. 50, Suchecka Antonina I. 50, Sułkowski Stanisław I. 25, Szafranski Mikołaj I. 50, Szafranska Maria I. 22, Szafranska Władysława I. 18, Szafranski Jan I. 6, Szafranska Józefa I. 1, Torończak Józef I. 50, Torończak Katarzyna I. 45, Wiśniewski Tomasz I. 60, Wiśniewska Rozalia I. 25, Wiśniewski Stanisław I. 2. W Puźnikach zamordowano 110 Polaków, zidentyfikowano jedynie 72 osoby.

8.02.45 r. w **Nowosiółce Koropieckiej** zostali zamordowani: Karpiński Marian, Borkowska N., Chaszczewski Jan, Guzowski Józef.

W lutym 45 r. w **Rzepińcach** zginęli: Krynicki Michał, jego żona i dwie córki, Marciniak Michał, Zagajczuk N., jego żona, dwie córki i dwóch synów, Hrynek Zbigniew, Kopaczyński Michał, Kozoryz Stefan, Kozoryz Wasyl, Jewaśków N. (Ukrainiec), Puławski Władysław, Nabowczuk N., jego żona i 3 córki, Zaharczuk N., a w **Trościańcach** zamordowano Hranata Iwana (Ukraińca). 25.02.45 r. W **Zaleszczykach Małych** zamordowano 39 Polaków, nazwisk nie ustalono.

18.03.45 r. w **Jezierzanach** zginęli: Niżyńska Tekla I. 41 oraz jej córka Maria I. 22 zostały zamordowane w 1941 r., Byk Wojciech I.52, Byk Helena I. 54, Waleniszyn Piotr I. 40, Riwnyj Mykoła I. 18 (Ukrainiec); w **Nowosiółce Koropieckiej** zginęli: Karpiński Marian, Łacina N. mężczyna, Rogoziński N.

W kwietniu 45 r. w **Baryszu** zabici zostali: Buchwald Roman, Gąsiorowski Mieczysław, Stolarczyk Stefan, Szurakowski Józef, Skiba Jan, Skiba Antoni, Skiba Michał, Bartkiewicz Stefan, Bartkiewicz Fryderyk. W czerwcu 45 r. zginął w **Bobulińcach** Lipka Karol I. 62; w lipcu 45 r. w **Bielawińcach** Siwak Wiktor I. 23; w sierpniu 45 r. w **Petlikowcach** Grubizna Tekla I. 75 i Grubizna Karol I. 34.

* * *

Za udzielanie Polakom schronienia lub pomocy zostali przez UPA zabici następujący Ukraińcy: w **Czechowie** Bojko N. z żoną i dzieckiem, NN. "Olejnik"; w **Jezierzanach** Szuszkiewicz Teodor I. 41 nauczyciel, Riwnyj Mykoła I. 18; w **Koropcu** banderowcy wygnali ze wsi księdza gr. kat. Skorohida za nawoływanie w cerkwi do zaprzestania mordowania braci Polaków; w **Leszczańcach** zginął gajowy Podlisnyj (Ukrainiec), który uratował ofiary tortur banderowskich Zofię Harsdorf i Jadwigę Pragłowską; w **Trościańcach** zamordowano Hnata Iwana za ostrzeganie Polaków przed napadami, a dwie starsze Ukrainki zostały przez UPA powieszono za nazwanie upowców zbrodniarzami. Został również zastrzelony Ciurenko N. (Ukrainiec) za odmowę mordowania Polaków. W **Uściu Zielonym** Hnat Sławko został skłuty bagnetami i powieszony również za odmowę. Na piersi powieszono mu kartkę z napisem: *Chto ne z namy, toj proty nas.*

(Według relacji 49 świadków).

POWIAT CZORTKÓW

Według szacunków, na terenie powiatu zginęło **bezpośrednio** z rąk banderowców, policji ukraińskiej i bojówek OUN-UPA ponad 1000 Polaków. Na podstawie zeznań świadków ustalono (do 1998 r.) 572 nazwiska.

Prawie we wszystkich miejscowościach miały miejsce pojedyncze mordy, w kilku mordy masowe. Ograbieniu, zniszczeniu lub spaleniu ule-

gło 10 kościołów i kaplic oraz około 1000 budynków mieszkalnych, użyteczności publicznej i zagród.

We wrześniu 1939 r. zginęła w **Bazarze** nieznana liczba osób. Szczegóły i nazwiska nie zostały ustalone.

Znany jest natomiast fakt, że **liczna grupa miejscowych gospodarzy – Ukraińców**, uzbrojona w kosy, widły, siekiery i broń palną, dokonała napadu rabunkowego na sąsiednią wieś Kościuszkówkę. Uprawdzono wówczas kilkunastu Polaków z zamiarem dokonania samosądu, czemu przeszkodziło wkroczenie wojsk sowieckich.

W **Skorodyńcach** miejscowi banderowcy zatrzymali na drodze między mostem na Serecie a Młynówką, około dwóch plutonów żołnierzy polskich z kapitanem. (Żołnierze byli bez broni). Z karabinem i opaską żółto-niebieską na rękawie stał tam na straży Bandura Antoni ("Antyszko") a Podhorodecki Marian, s. Mikołaja przeprowadzał rewizję osobistą u Polaków. Następnie przyprowadzili całą grupę do Domu Ludowego, gdzie zażądali od kapitana oddania pistoletu (polecenia tego nie wykonał). Cała kolumna ruszyła potem w kierunku Byczkowiec i słuch o niej zaginął⁷.

W **Kolędzianach** zabito Siegla Edwarda, a w listopadzie zamordowano w **Połowcach** nauczyciela Zachariasiewicza N. oraz porucznika WP, który tam ukrywał się czasowo.

13.04.41 r. zamordowana została w **Skorodyńcach** nauczycielka (pochodząca z Czortkowa) – Wałkówna Maria (c. Stanisława), a w lesie zastrzelono Polaka – Soleckiego Franciszka, który powracał z pracy do domu.

W lipcu 1941 r. ukraiński policjant zastrzelił w **Byczkowcach** Wojczynszyna Franciszka, zaś 6 lipca zamordowani zostali w **Połowcach**: Czapor Michał l. 60 i jego żona l. 55, Czapor Antoni l. 40 z żoną l. 40 i synem Michałem l. 15, Grodecki Marian l. 64 (ranny, zmarł potem w szpitalu), Kwaśnica Stefania l. 20 i jej 10-miesięczne dziecko, Szwedziński N. l. 27 i jego żona l. 25. W **Wygnance** zginął Nowicki N. i kilku innych Polaków. W **Zalesiu** zamordowano Ukraińca Korostila N. i 3 członków jego rodziny. Również w lipcu rozstrzelani zostali w **Czortkowie** (w Czarnym Lesie) trzech młodzi Polacy ze Skorodynec, aresztowani i oskarżeni fałszywie przez policjantów ukraińskich o komunizm (m. in. przez banderowca Stasiuka Antoniego ps. "Żurawel") Byli to: Szpytko Kazimierz, Rachański Antoni l. 18 i Stachowicz Kazimierz. Dalsze ofiary z lipca w **Skorodyńcach** to zamordowani: Solecki Wincenty s. Jana (zakatowany w piwnicy kooperatywy), Sitko Stefan s. Wojciecha l. 36 (zakatowany w stodole Ukraińca Dobrusznoho), Sołtys Bazyli s. Michała (ścięto

⁷ Tę informację, jak i skorygowaną i zweryfikowaną listę ofiar ze Skorodynec uzyskano w roku 2002 od naocznych świadków podczas bezpośredniego spotkania na ziemiach zachodnich. (Przyp. Red.).

mu w lesie głowę) oraz 5 Polaków zamordowanych nad rzeką i wrzuconych do Seretu (7 lipca): Chmieluk Tomasz s.Grzegorza, Sitko Franciszek s. Macieja, Grabowiecki Franciszek, Kurasiewicz Jan I. 48 (w I. 1939-39 był sołtysem), Kurasiewicz Kazimierz s. Wincentego.

W sierpniu 1941 r. policja ukraińska aresztowała w **Chomiakówce** i odprowadziła do więzienia w Czorkowie 4 Polaków, (z **Kosowa**) zginęli: Klepawka Edward, Markiewicz Michał, Muzyczka Sylwester, Skrzypiec Władysław. W nocy z 6/7 listopada zastrzelony został Surdej Józef w **Bartoszówce**.

W maju 1942 r. został zamordowany w **Bazarze** Peryk Julian (wzgl. Peryl Jakub), a w **Zalesiu** Rumijowski Augustyn, powracający z sowieckiego więzienia w Berdyczowie.

Zagrożenie ze strony banderowców dla mieszkańców wsi zaczęło narastać od początku 1943 r. i trwało aż do wyjazdu do Polski w roku 1945.

W marcu 1943 r. został zamordowany **Muchawce** Rekusz Tomasz, a w maju lekarz z **Jagielnicy** Lachowicz Wojciech. W **Dżurynie** zamordowano NN. – mieszkańca Czorkowa, w lipcu w drodze ze wsi do Czorkowa parę młodych narzeczonych, a 28 grudnia w **Chomiakówce** k. Jagielnicy⁸ banderowcy uprowadzili podstępnie ze wsi grupę młodych Polaków, za wsią powiązali ich sznurami i poprowadzili w nieznanym kierunku. Dokładna liczba nie została ustalona. Prawdopodobnie zamordowani zostali w piwnicy plebanii gr.-kat w Bazarze. Zginęli wówczas m. in. Korsan Jan, Mazur Adam i Alojzy, Myszograj Adolf i Jarosław, Papiernik Stanisław, Wańkowski Franciszek, Wołoszyn Stanisław, Zjawin Antoni, Kazimierz i Stanisław. Zamordowano ponadto w **Jagielnicy** – 15 osób, w **Świdowej** – 20 młodych ludzi z woj. krakowskiego, w **Kociubińcach** zginął 17-letni Szewczyk Adam, a w **Skorodyńcach** (w marcu) Grabowiecki Maciej i Wielgusz Stanisław.

W styczniu 1944 r. zamordowano w **Chomiakówce** 5 osób. W **Kościuszkówce** zabici zostali przez UPA: Kłymczuk N. (Ukrainiec), Zieliński Kazimierz i jego żona Barbara. W **Pauszówce** zamordowano 4 mężczyzn, a w **Połowcach** zginęło 28 osób: Bartosz Anastazja I. 66 i Borkowska Amelia Witolda I. 41 – siostry zakonne Służebniczki, Głowacka Stefania I. 28, jej dwuletni synek Bronisław, Grodecka Tekla I. 62, jej dzieci: Bronisława I.30, Feliks I.29, Jan I. 27, Eugeniusz I. 22, Tadeusz I.18; Kościuk Antoni I. 44, jego żona I. 40, córka I. 18 i matka I. 62, Malak Jan I. 32, jego żona I. 28, Pawłowski Mikołaj I.51, jego żona Maria I. 42 i dzieci: Olga I.18, Lusja I. 8, Zbigniew I.16, Mieczysław I. 14, 6 niezidentyfikowanych osób.

⁸ W powiecie czorkowskim były dwie Chomiakówki: k. Kosowa (przysiółek gminy Biały Potok) i k. Jagielnicy (bardzo stara wieś – pierwsza wzmianka Chomyakowo pochodzi z roku 1433).(Przyp. Red.).

W grudniu bojówka UPA rozstrzelała w **Chomiakówce** wszystkich napotkanych Polaków. Według niepełnej listy zginęli wówczas: Samborski Wojciech i Jan oraz 2 osoby z rodziny Myszograj.

W marcu zamordowano w **Czerkawszczyźnie** 5 mężczyzn i kobietę. Znane są tylko 2 nazwiska: Suchorolski Jan i Bekieszowa N. W **Krzywołuce** zginął w marcu Hofman Bronisław I. 34, ożeniony z Ukrainką, a w **Szmańkowcach** zamordowani zostali: Galant Antoni I.45, Stefan I. 40 i jego żona Anna, Siwak Antoni I. 45. W październiku zaś Bogucki N. i jego żona, Kiernicka N., jej troje dzieci i babcia tych dzieci.

W kwietniu zamordowano w **Połowcach** Ziemińskiego Jana I.55; w **Szwajkowcach** zamordowano 5-osobową rodzinę Muciałów, 4-osobową rodzinę Tabiszów oraz młodą kobietę (żonę powołanego do WP Polaka); w **Kościuszkówce** zginęli: Jandziak Czesław, Klecki Franciszek, Pakos Kacper, Rakowski Ignacy; w **Siemakowcach** – Pundyk Mikołaj.

W październiku 1944 r. zamordowani zostali w **Skorodyńcach**: Bandura Zofia, Bandura Franciszek (szewc), Sitko Antoni, Suchorolska Maria i jej syn Ludwik I. 17. Jeszcze w marcu zginęli tam: Kurasiewicz Karol oraz Kurasiewicz Tomasz.

W połowie grudnia 1944 r. w **Kolonii Bazarskiej** zamordowano podczas nocnego napadu 30 polskich rodzin (łącznie ponad 100 osób), m. in. 7-osobową rodzinę Jana Raka. Pozostałych nazwisk nie ustalono. 15 grudnia w **Dżurynie** zginęli w zasadzce banderowskiej: Polak Kaczorowski Adam, Rosjanin – kmdt posterunku milicji, młody Polak powożący furmanką oraz przypadkowo jadąca z nim Ukrainka Hanowska Wołodymyra. W **Białobożnicy** uprowadzono Polaka Kaczora N. i 5 ludzi na pobliskich drogach do wsi. W grudniu zginęła w męczarniach w **Skorodyńcach** Chmieluk Anna. W **Jagielnicy** uprowadzony został Suchorolski Jan, ożeniony z miejscową Ukrainką. Ślad po nim zaginął.

W grudniu 1944 r. w czasie napadu na **Biały Potok** zginęli: Dominik Michał I. 58, jego żona Agnieszka I. 49 oraz córka Zofia I. 11, Kilimik Bartłomiej I. 74, Kilimik Michał I. 50, jego synowie: Stanisław I. 11 i Kazimierz I. 9, Okurzała Katarzyna I. 47, Parobczak Agnieszka I. 48, jej córki: Anna i Maria, Bednarz Jan I. 20, Pilipiec Krzysztof I.17, Florków Michał I. 20, Kilimik Piotr I. 49, Zatylny Stanisław I.21, Andrejczuk Zofia I. 70, Parobczak Antoni I. 55, Zatylny Dominik I.17, Andrejczuk Marian I. 18, Butra Franciszek I. 50, Szczęsny Kazimierz I. 33, Szczęsny Władysław I. 29, Szczęsna Maria I. 70, Michalski Stanisław. Wszyscy zostali zabici a gospodarstwa spalone. Przeżyła tylko ranna w brzuch siostra Katarzyny Okurzała i 3-letni synek Dominika – Bronisław, przetrzucony do zagrody sąsiada Ukraińca. (Mieszka obecnie w Polsce). W **Zalesiu** zginęli: Kramczyńska N. I. 22, mężczyzna Stożek N., Szefer Aleksander I. 45,

Wąsowicz Józef l.45, dziewczyna l. 23, NN. rodzice z 20-letnim synem. (Lista niepełna).

W styczniu 1945 r. zostali zabici w **Perechodach**: Drażniowski N. (Ukrainiec), jego żona (Polka) i córeczka Oleńka; w **Skomorochach** zginęli w zasadzce banderowskiej chłopcy z Samoobrony, pochodzący ze Słobódki Dżuryńskiej: Andruchów Jerzy i Józef, Bojczuk Michał, Kaszczyszyn Franciszek Seredyszyn Kazimierz, Sobków Michała, Tymków Piotr.

20.01.45 r. zginęła w drodze do **Jazłowca** kobieta z małym synkiem, siostra jazłowieckiej mieszkanki – Zatorskiej N.

Z 24/25 stycznia 45 r. zginęli w **Uhryniu**: kierownik szkoły Staszkievicz Jan l. 50, jego żona Janina (nauczycielka), Bandurek Stanisław l. 52, Białowąż Jan l. 55, Kuźmiński Józef l. 50 oraz 17 Ukraińców.

W lutym 45 r. zamordowani zostali w **Kosowie**: Werbowski Dionizy l. 16, Pająk Jan l. 17 Piśmienny Antoni l. 16, Starzyński Grzegorz l. 16, Tryliński Paweł l. 16, Staszków Dominik l. 45; w **Półwocach** zginęli: Czapor Wasyl l. 40, Korczyński Stanisław l. 40, jego żona Aniela l. 32 i trzech synowie w wieku: 1, 4 i 6 lat, Kwaśnica Piotr l. 35 i jego żona, Markowska N. l. 40 i jej dwie córki w wieku 10 i 8 lat oraz syn 6-letni, Pawłowski Jan l. 40 i jego żona, Pawłowski Stanisław l. 35 i jego żona, Pohorecka Anastazja l. 45, Stefaniuk Jan l.55.

W marcu 45 r. **na drogach prowadzących do Białego Potoku** zginęli: Bednarz Jan l. 19, Pilipiec Krzysztof l. 17, Florków Michał l. 19, Kilimik Piotr l. 49, Pronin Antoni (Rosjanin), opiekun Samoobrony we wsi. W tym samym roku w lecie w czasie 2-go napadu na **Biały Potok** zostali zabici: Andrejczuk Zofia l. 70, Parobczak Antoni, Zatylny Dominik l. 17. Większość mieszkańców ukryta była w schronach i dlatego ocalała.

W marcu 45 r. w **Skorodyńcach** zginęli: Bandura Zofia, Bandura Franciszek i jego żona Paulina (małżeństwo zwane "Cisar") Bandura Franciszka i jej dzieci: Józef i Maria, Jan, Szczepan, Domek Karol, Solecki Piotr, Kurasiewicz Franciszka l. 23, jej 2-letnia córka Stefcia, Małańczuk Michalina, Szatkowska Anna i jej syn Eugeniusz l. 6, Suchorolski Kasper (uniknął śmierci w Skorodyńcach, zamordowany w Białej), Harmatiuk Franciszek (mieszkaniec Byczkowiec zamordowany tu przez Ukraińca Grzegorza Szepelaweho).

W masowym mordzie w **Byczkowcach** zginęło 106 Polaków. Byli to: Andrejczuk Szczepan, Aniela, Antoni, Bronisława i jej dwoje dzieci, Bałabuch Mikołaj, Anna, Wiktoria, Bandura Grzegorz, jego żona Maria i syn Władysław, Bandura Zofia, Bandura Józefa jej córka Stanisława i syn Kazimierz, Bandura Józef, Marcin, Jan, Biłan Jan, Błaszczków Anastazja, Wanda, Franciszek i jego żona Karolina oraz syn Jan, Bożek Józef, Chmieluk Michał, Zofia, Czyżyk Zofia, Demnicki Teodor, Gałowska Katarzyna, Podruczna Anna i jej syn Stanisław, Podruczny Ludwik i jego żona

Helena, syn Franciszek i ich służąca, Proskórnicki Józef, Karolina, Antoni, Antonina, Sitko Mikołaj, Magdalena, Bronisława, Jan, Władysława, Ludwik, Sitko Emilia, Słoik Katarzyna i jej syn Józef oraz córka, Szandała Katarzyna, Anna, Jan, Szatkowski Antoni, Bronisława, Szczepańska Bronisława, Ludwik, Anna i jej synowie: Tomasz i Władysław, Szewczuk Jan i jego żona Maria, Harmatiuk Jan, Józef i jego żona, Michał, Hryncyszyn Emilia, Jadżyn Franciszka i Jan, Kowalczyk Maria, Kret Jan, Magdalena, Lipnicka Karolina, Anna, Makuszyński Michał, Marcinków Mikołaj, Anna i Anna II, Zofia i dwoje jej dzieci, Muryn Stefania, Podruczny Piotr i Maria, Szewczuk Maria, Jan II i jego żona Maria, Sztagran Michalina, Walków Maria, Stanisław, Walków N. – babcia, Michalina, Kazimierz, Wielgosz Michał I. 65, Anna I. 63, Katarzyna I. 31, Maria I. 29, Wojcyszyn Jan i córka Rozalia, Stanisław, Tadeusz, Woźny Franciszek, jego córka Franciszka i synowa Zofia, Zatylny Stanisław.

Jeszcze w 1947 roku zostały zamordowane w **Białym Potoku** 4 osoby, które nie wyjechały do Polski. Byli to: Andrejczuk Marian I.19, Butra Franciszek I. 55, Szczęsny Kazimierz I. 33 i Władysław I. 29.

* * *

Za sprzeciwianie się mordowaniu Polaków zginęli w **Kosowie** dwaj Ukraińcy: Fedorkiw N. i Bindura N. Za to samo w **Perechodach** został zabity Ukrainiec Drażniowski z żoną Polką i córeczką. W **Wawrynowie** – Heuko N. poniósł śmierć za niezamordowanie swojej żony Polki. A w **Zalesiu** za sprzyjanie Polakom poniosła śmierć cała rodzina księdza grakat.

(Według relacji 19 świadków).

POWIAT KAMIONKA STRUMIŁOWA

Szacuje się, że w powiecie kamioneckim zamordowano ponad 3.000 ludzi. Na podstawie relacji świadków (do 1998 r.) ustalono jedynie 516 nazwisk.

W kwietniu 1943 r. zabity został w **Busku** Wardyński Stanisław I. 18, a w sierpniu Zabuski Jan. W grudniu zginęli w **Wolicy Derewlańskiej** Zaborniak Jan i Gorzkiewicz Stanisław.

W styczniu 1944 r. zamordowano w **Batiatyczach** 20 osób. (Nazwisk nie ustalono).

W lutym zginęło z rąk UPA w **Grabowej** 6 mężczyzn i kobieta z dwojgiem dzieci m. in. Kamiński Kazimierz I. 50, Orzechowski Stanisław

l. 50; w **Ubinie** Jankowski Andrzej, Jankowski Stanisław, Patynka Jan; w **Wolicy Derewlańskiej** Trojanowski Mieczysław.

20 marca zginęło w **Wolicy Derewlańskiej** 12 osób (nazwisk nie ustalono). 25 marca w **Maziarni Wawrzkowej** zamordowano 22 osoby (nazwisk nie ustalono). 27 marca w **Jazienicy Ruskiej** zabito 5 osób, zginęli m. in. Bielak Anna l. 70, Pasierbski Jan l. 35.

W nocy z 4/5 kwietnia 1944 r. zamordowanych zostało w **Berbekach** 16 osób wśród nich Buczyński Józef, a z 8/9 kwietnia w **Jazienicy Polskiej** 16 osób, w tym: Herba Agnieszka, Kędzia Paweł, Kędzia Rozalia, Rzeczkowski Stanisław, Solski Tomasz, małżeństwo "Krysyk", Koziura N. (kobieta), Semenowicz N. l. 50. Był też mord w **Budkach Nieznawskich**, ale liczba ofiar nie jest znana. To samo dotyczy wsi **Humnińska**. W **Konstantynówce** zginęło 20 osób (nazwisk nie ustalono), w **Łapajówce** – 16, w **Milatynie Nowym** – 15, w **Rudzie Sieleckiej** – 15, w **Obydowie** – 10, w **Różance** – 10, natomiast liczba zamordowanych w **Łanach Polskich** nie jest znana. W **Stryhance** zostali zamordowani: Adamek (Adamski?) Józef l. 43, Hübner Wanda l. 75, Kozłowska Wanda l. 44, jej mąż Jan, Hübner Wojciech. We wsi **Turki** zamordowano 20 Polaków, rozpoznano tylko 17, zginęli: 7-osobowa rodzina Simaków, 7-osobowa rodzina Skrzypków, Korczyńska Stanisława l. 20, Berbeka Michał l. 60, Swieś Agnieszka. W **Warchołach** zamordowano 20 osób (nazwisk nie ustalono). W maju 1944 r. zginęli w **Busku**: Podhalicz N., Ukrainka NN. (z domu Żółtaniecka); 16 maja zamordowano we wsi **Kupcze** – 15 osób, wśród których byli: Kotowski Eugeniusz, Sołtys Włodzimierz, Sołtys Eugeniusz; we wsi **Sielec Bieńków** Żołęński Jan l. 30.

W lipcu 44 r. zginął w **Busku** Gilewicz N. i jego żona.

15.08.44 r. zabito w **Jabłonówce**: Fabiańską Karolinę i Michałkowa Aleksego; 18-go w **Wierzblanach** bojówki UPA zabiły 4 poborowych do WP i Kot Janinę, a 19-go zamordowani zostali tu: Gonczar Stefan, jego żona Maria i dwie córki, Borucki Teodor, Borucka Maria, Łukasiewicz Julia, Przysiężna Justyna, Ruda Anna, Spodarek Maria, Spodarek Ewa, Trojan Tomasz, Trojan Anna, Trojan Stanisław, Trojan Agata; w **Jabłonówce** w tym samym dniu zginęli: Fedoruk Piotr, jego żona Franciszka oraz córki Maria i Emilia, Jasieński N. jego żona i córka, Wilk Hanna; tego dnia w **Grabowej** zginęli: Babijczuk Maria, jej córka Stefania l. 12, Bułkowska Helena, jej troje dzieci do 8 lat, Bułkowski Kazimierz, Bułkowski Józef, Bułkowski Wiesław, Gruszczuk Helena, Seniuk Włodzimierz, Seń Włodzimierz; 27-go zostali zamordowani w **Czanyżu** Pałyga Iwan (Ukrainiec), Pałyga Janina (Polka). W Pobużanach zginęli: Prystański Grzegorz i Prystańska Katarzyna.

We wrześniu 44 r. we wsi **Adamy** zginęli: Dąbrowski Jan l. 81, Łuczek Teodora l. 41, Szeremeta Franciszek l. 80, Swieś Maria l. 30; w **Busku** – Zubik Szymon; w **Horpinie** wśród kilkudziesięciu banderowskich

ofiar ustalono nazwiska tylko 23 osób: Banach Michał l. 70, Bratuń Piotr, Bratuń Andrzej, Bratuń Michał, Chrzanowski Michał jego syn, Chrzanowski Mikołaj, Czerniecki Andrzej l. 33, Czerniecka Katarzyna, Czerniecki Jan, Czerniecka Maria (Ukrajka), jej 5 synów (imion nie udało się ustalić), Karwacki Michał jego syn Stanisław, Mielnik Melania, Mielnik Michał, Mielnik Tekla oraz dwoje ich dzieci; w **Wierzblanach** zginęli: Maksymiszyn Bolesław i jego żona, Maksymiszyn Eugeniusz, jego żona, córka i matka.

14.10.44 r. zamordowano w **Busku** 13 osób przeważnie narodowości ukraińskiej, zginęli: Czuczman Piotr, Kapij Teodor i jego troje dzieci, Kapij Olga, Kapij Włodzimierz, Kapij Maria, Diżak Jan, jego syn Jarosław, Diżak Nadzieja Daniłow Kiryło, jego żona Paraska; w tym czasie we wsi **Sielec Bięńków** zamordowano co najmniej 30 osób (nazwisk nie ustalono).

10.12.44 r. w **Pobużanach** zamordowano 21 osób, ustalono 16 nazwisk: Bedrij Dymitr, jego żona Paraska i dzieci: Franciszka, Zenon, Marta, Hamulak Maria jej syn Eugeniusz Kamińska Zofia, Kowal Filip, jego żona Anastazja i synowie: Mikołaj i Michał, Romaniuk Jan, jego żona Zofia, córka Maria i wnuk Zenon (niemowlę); w tym dniu w **Żelechowie Wielkim** z kilku zamordowanych osób ustalono, że byli to leśniczy z żoną i dwójką dzieci; 22 grudnia w **Pobużanach** zginął Grodziewicz Piotr; 29 grudnia w **Jazienicy Polskiej** banderowcy zamordowali kilkanaście osób, ale ustalono tylko 9 ofiar: Jaremiewicz Filip, jego żona Anastazja, Kowalik Maksym Kowalik Jerzy, jego żona Julia, Wilk Maria, jej córka Helena l. 12, Wójcik Aleksandra, jej syn Zenon (niemowlę). W **Czanyżu** zostali rozstrzelani przez SB-UPA dwaj członkowie UPA – bracia Stupniccy za odmowę wykonania rozkazu zabicia ich matki Polki. We wsi **Dobrotwór** OUN-owcy zamordowali w latach 1941-1944 co najmniej 50 Polaków.

17.02.45 w **Jazienicy Ruskiej** zginęli: Naczas Konstanty, jego żona Maria, Polityło Katarzyna, a 20 lutego zabita została Ukrajka Bogomołowa Anna i 2 Polaków.

W marcu 45 r. zamordowani zostali w **Jazienicy Polskiej**: Baraniec Maria, Zawierucha Aleksy, Kaszel Stefan i 5 osób o nieustalonych nazwiskach.

W kwietniu 45 r. zamordowani zostali w **Busku**: Jurdyga Stanisław, jego żona Stefania i dzieci: Jarosława i Mieczysław, Kuczyńska Julia, Mierzwiński Marian, jego żona Maria oraz dzieci; Julia i Antoni. Puna N. i jego żona.

W czerwcu w **Humniskach** zabici zostali: Jaśków Teodor, Jaśków Katarzyna, Łukasiewicz Maria, Hołota Anna; 5 czerwca we wsi **Sokole** zamordowani zostali: Bakun Helena, Bakun Teofila, Dusan Julia, jej córka Anastazja, Kucak Marta, Pociłujko Helena jej córka Maria, Sachare-

wicz Andrzej, jego żona Maria oraz dzieci: Jan i Anastazja, Wołoszyn Jakub. jego żona Anastazja i syn Jan (lista ofiar niepełna); 23 czerwca w **Grabowej** zginęli: Bałandiuk Edward (Paweł), Bałandiuk Paulina, Młot Jan, Sosnowska Katarzyna, Sosnowska Maria, Sosnowski Aleksy, Sma-ga Julia, Sobaszak Anna, chłopiec l. 8 sierota, Soroka Emilia Soroka Jan.

We wrześniu w **Łanach Polskich** zamordowani zostali: Kędzia Jan i 3 członków rodziny, Kowal N. i 2 członków rodziny; w grudniu 45 r. za-bici zostali w **Busku**: Chruniewicz Zofia, Pankiewicz Jakub, jego żona Rozalia i dzieci: Włodzimierz i Ludwika.

* * *

W **Busku** proboszcz gr.-kat Kałyniewicz N. i ks. Wania N. okazali się ludźmi i pomagali Polakom. Dwóch członków UPA – braci Stopnic-kich rozstrzelano w **Czanyżu** za odmowę zamordowania matki – Polki. Za wychowywanie w duchu polskim i wierze rz.-kat. zamordowano wdowę po Polaku – Ukrainkę Czarniecką Marię w **Horpinie**. Za ucieczkę syna z UPA zabito ukraińskie małżeństwo Filipa i Anastazję Jaremkiwi-czów w **Jazienicy Ruskiej**.

Inny ksiądz gr.-kat. w **Busku**, Dygdała, głosił w czerwcu 1941 r. pod adresem Polaków: *Chamardzi z naszej ziemi treba wypołoty.*
(Według relacji 16 świadków).

POWIAT KOPYCZYŃCE

Według szacunków, zamordowano na terenie powiatu około 1.500 osób. Na podstawie zeznań świadków (do 1998 r.) ustalono 851 naz-wisk.

17.11.1941 r. zostali zamordowani przez OUN-owców we wsi **Chłopówka**: Kaliński Władysław l. 25 i Magiś Michał l. 17 (pochodzący z Chorostkowa), a 18 listopada: Domaradzki Marian l. 58, Domaradzka Anna l. 54, Gawel (Jaworska) Bronisława l. 39, Pitura Barbara l. 42, Si-dor Maria l. 39, jej syn Józef l. 17 - z Chłopówki.

W styczniu 1943 r. zabito w **Kopyczyńcach** Kurowskiego Józefa i NN. ucznia kowalskiego.; w lutym zamordowani zostali w **Słobódce**: Międzybrodzka N. i jej dzieci: Alfred l. 32, Maria l. 27 i córka N., Bara-nowski Jan l. 37, Borsa N. (Ukrainiec) szwagier Międzybrodzkiego, Cha-rzewski N., Karasiewicz N., NN. Polka l. 40; w marcu we wsi **Krzyweń-kie** zabito: Tomaszewską N., jej męża i 8-letniego syna oraz NN. kobie-

tę; w kwietniu zginął w **Probużnej** Szczucki Waclaw I. 22; w lipcu w **Oryszkowcach** – Skikiewicz Alojzy I. 31, Skikiewicz Zygmunt I. 29; w nocy z 18/19 sierpnia w **Kluwińcach** zamordowano 7 Polaków, w tym: Michalik Michał I. 45 i nauczyciel z Trembowli I. 50; w **Samoluskowcach** Rzepę Antoniego I. 30 i Gajdę Piotra I. 22; 27 października w **Horodnicy** zabito mężczyznę NN. I.18; w listopadzie w **Majdanie** - Żywinę Jana; w grudniu w **Woli Czarnokonieckiej** zginęli: Janik Jan I. 40, Karasiewicz Franciszka I.18, Karasiewicz N. mężczyzna I. 45; jesienią 1943 r. w **Kopyczyńcach** zostali zamordowani: Kurkiewicz Ryszard, Modzelewska Irena, Szymańska Maria, jej NN. koleżanka, Reich Mieczysław, Zieliński N.

W 1943 r. – w nieokreślonych dokładnie datach - we wsi **Tłusteńkie** zostali zamordowani: Barański Michał I. 58, Barański Michał I.36, jego żona, Barański Jan I. 53, jego dzieci: Tadeusz I. 10, Weronika I. 9, Barański Józef I. 43, jego żona Emilia I. 38 i córki Leontyna I. 9 i Józefa I. 9, Barański Mikołaj I. 63, Barański N., Bilan Leon I. 18, Borsa Michał I. 33, Charzewski Ludwik I. 14, Czarnobaj Ludwik I. 18. Grzywaczewski Antoni I. 63, jego żona I. 58, Jurkowski Ferdynand I.42, Karasiewicz Emil I. 58, Kruszelnicka Helena I. 30, jej córka Józefa I. 8, Krokiewicz Ryszard I. 18, Modzelewska Helena I. 17, Ornatowski Emil I. 38, Rekrut Józef I. 29, Sorokopuda Wasyl I. 43 (Ukrainiec), Stodoła Stanisław I. 33, Reiser Tadeusz I. 12, Tomaszewska Waleria I. 43, jej syn Tadeusz I. 9, Zieliński N. I. 30.

Na przełomie 1943/44 r. zamordowano w **Hryńkowcach** 40 Polaków, w tym 12 dzieci i 7 starców, pozostałe to kobiety; w lutym 1944 r. zginęli w **Chorostkowie**: Barański Jan, Kaliniak Władysław, Ratajczak Józef; w **Hadyńkowcach**: Antosiak N. I. 38, 6-osobowa rodzina Galantów, Gnach Władysław I. 31, Klempa N. I. 22 (mężczyzna), Kuśnierz Eudocja I. 28, 4-osobowa rodzina Lipińskich, Rosiewicz Katarzyna I. 23; 2 lutego w **Horodnicy** zamordowano 11 Polaków. Zginęli: Cirka Józef I. 19, Dziuban Michał, Gajda N. I. 77 (kobieta), Horodecki Edward, Kaczan Barbara I. 38, Kulba Franciszek I. 55, Litwin Katarzyna, Polowy Karol I. 50, jego żona I. 48 i dwoje małych dzieci; tego też dnia w **Postołówce** zabito kilku Polaków (nazwisk nie ustalono); w **Kopyczyńcach** zginął Runiewicz N.; w **Majdanie**: Grzeczny Mikołaj I. 40, Grzeczny Jan I. 47, jego syn Józef I.16, Pirożek Paweł I. 30, Czarnecki Adolf I. 22, Krasicki Mikołaj I. 52; w **Oryszkowcach** – Chudobiał N. I. 28 (mężczyzna), Łazeczko N. I. 38 (kobieta), Radomińska (Radomska?) Maria I. 30; w **Probużnej** zabito Brandmana N. i jego żonę I. 46; w **Wasyłkowcach** zamordowano 4-osobową rodzinę Zdaniak, a we wsi **Wasyłków** - 30 Polaków, wśród nich byli: Barański Bronisław I. 41, Bielicki Apolinary I. 42, Michał I.43, Hołubowicz Krystyna I. 19, Kostanowska Wiktoria I. 35, Kruлик Józef I. 37, Krupnik Wiktoria I. 29 i Jan I. 38, Kulesza Jan I. 43, Lipiń-

ski N. I. 35, Łobucki Franciszek I. 41 i Franciszka I. 35, Mizera N. I. 37, Marcichowski N. I. 27, Popiel Apolinary I. 39, Ryczak N. I. 23 (mężczyzna), Rakuszko N. I.41 (mężczyzna), Witkowski Jan I. 30, Zakrzewski Piotr I. 31, Zawadzki Michał I. 45, Ziemiański Jan I. 29, jego żona i syn I. 7 oraz córka I. 3 a także 6 osób niezidentyfikowanych.

W marcu 1944 r. w **Celejowie** zostali przez banderowców zamordowani: Podhorecki Stanisław I. 21, Mikulski Józef I. 37, jego żona Maria I. 32 i troje dzieci, Sztrobel Stanisław I. 26, jego żona Józefa I. 24 i dwie córki lat 3 i 7.

W **Woli Czarnokonieckiej** zginęli w tym czasie z rąk oprawców: Baran Paulina I. 43, Błaszcz Stanisław I. 40, Brajer Ludwika I. 70, Dziuchańska Aniela I. 16, Hajkowska N. I.6, Hajkowski N. I. 64, Lachowicz Jan I. 40, Lachowicz Michał I. 61, Lachowicz Stefania I. 59, Lachowicz Edward I. 17, Lachowicz Krystyna I. 14, Łukawiecka Katarzyna I. 48, Łukawiecka Anna I. 14, Mangier Władysław I.14, Mangier Maria I. 12, Medyńska Katarzyna I. 22, Mularska Anna I. 45, Mularski Jan I. 5, Mularski Władysław I. 3, Miluch Jan I. 35, Słowińska Maria I. 30, Stanisławska Paulina I. 30, Żyłkiewicz Stanisława I.30, Żyłkiewicz Józef I. 50, N. Karolina I. 60 (gospodyni księdza).

W **Horodnicy** zabito 5 osób; w **Jabłonowie** - 40 osób – ustalono tylko 10 nazwisk: Bartonowicz Janina I. 25, Dąbrowski Stefan, Dąbrowski Franciszek I. 29, Dąbrowska Helena I. 31, Dobiel Jan I.27, Chaszczowy Jan, Chaszczowy Stanisław, Chaszczowa Helena, Szymków Jan I. 35, Szymków Zofia I. 25; w **Kociubińcykach** zginęło 30 osób, ustalono tylko 18 nazwisk: Bilecki Stanisław I. 70, jego żona Semusia I. 60 i syn Antoni I. 20, Borycka Anna I. 70, Galant Władysław, Jużyk Marta I. 70, Jużyk Teodor I. 70, Kłos Maria, Materniak Maria I. 60, Mleczarek N., jego żona i dwoje dzieci, Saharko Tekla I. 70, Sadowska N. I. 60, Ziemiański Teodor I. 70, Ziemiańska Emilia I. 60, Ziemiańska Krystyna I. 4.

12.03.44 r. i 26.01.45 r. w masowym mordzie banderowców na Polakach w **Majdanie** zostały w bestialski sposób zamordowane 154 osoby: Bandura Grzegorz I. 45, Bandura Anna i jej wnuczka, Bocian Bronisława, Bocian Maria, Bocian Jan I. 46, Buchsbach N., Ciemny Grzegorz I. 50, Ciemny Mikołaj I. 45, Ciemna Karolina I. 30, Ciemny Filip, Ciemny Paweł I. 40, jego żona Jadwiga I. 33 i córka, Ciemny Teofil I. 48, Ciemny Jan I. 50, jego żona Olga i córka, Ciemna Agnieszka, Ciemny Franciszek, Czarnecki Jan I. 60, Czarnecki Adolf I. 25, Czarnecki Marcin I. 45, Czarnecki Michał I. 40, jego żona i syn I. 15, Doliba Eugeniusz I. 16 (syn Polki i Ukraińca), Dutka Anna I. 45, Dutka Józefa, Dutka Maria I. 30, Dżumyk Franciszek I. 40, Dżumyk Bronisław, Dżumyk Antoni, Dżumyk Marcin I. 61, Dżumyk Anna I. 58,jej córka Janina I. 20, Dżumyk Magda I. 30 (z Oryszkowiec), Gradowski Józef, jego żona Maria I. 35, Grzeczny Piotr, Grzeczny Leonard I. 20, Gumienny Szczepan I. 62, jego żona An-

na, Gumienny Paweł I. 50, jego żona Sabina I. 47, Gumienny Franciszek I. 13, Gumienny Leon, Gumienny Piotr, Hapen Jan I. 35, Hapen Jan I.40, jego syn Piotr I. 19, Krzywy Michał I. 36, Krzywy Tomasz I. 2, Krzywy Jan I. 3, Kuśnierz Iwan I. 45 (Ukrainiec), jego syn I. 14, Łukaszewska Weronika I. 26, Łukaszewska Franciszka I. 27, Maćków Marcin, Maćków Augustyn, jego żona, Maćków Katarzyna, Maćków Magdalena, Malinowski Jan I. 12, Mamij Anna I. 50, Milimąka Stanisław I. 16, Milimąka Stanisław I. 15, Mielnik Jan I. 40, jego żona Anna I. 38, Mielnik Franciszek I. 18, Nakonieczewski Bronisław I. 22, Nawrocki Piotr I. 55, Nawrocka Maria I. 20 (22?), Nawrocka Maria I.49, jej córka Anna I. 20, Pańczyszyn Rozalia I. 45, Pańczyszyn Weronika I. 18, Pełechaty Antoni I. 45, jego żona Maria I. 43 oraz syn i dwie córki (jedna z nich w wieku 14 lat), Pełechaty Teodor I. 39, Pełechaty Dominik, Puk Eliaszk I. 30, jego żona Antonina I. 23 i troje dzieci, ks. Rogowski Wojciech I. 32, Rogowski Czesław I. ok.13 i Rogowski Stefan I. ok.5 – synowie Polaka i Ukrainki, Rybak Antoni, Sokolnicki Szczepan I. 61, jego żona Jadwiga I. 52 i syn Marian, Solska Bronisława, jej syn, Szymańska Józefa I. ok. 36, Szymańska Anna I. 40, Szymański Antoni, Świderek Sławomir I. ok. 17, Świderek Franciszka I. 35, Świderek Weronika I. 38, Świderek Czesław, Świderek Anna, Świdowska Weronika, Tanach Paweł I. 40, jego żona Maria (Rozalia?) I. 36 i córki Eugenia I. 6 i Maria I. 4, Tokar Mikołaj I. 66, jego żona Anna I. 60, Towarnicki Michał I. 40, jego żona Anna I.60, Zabilska Anna I. 20, Zabilska Katarzyna (dziecko), Ziółkowski Leon I.50 (Ukrainiec), Żywina Anna I. 30, Żywina Antoni I. 65, Żywina Michalina I. 35, Żywina Tadeusz, Żywina Zofia, Żywina Piotr, Żywina Józefa I. 62, Żywina Stanisława, Żywina Michalina, Żywina N., Żywina Jan I. 37, Żywina Leon i dwoje małych dzieci, dwie siostry zakonne, 4 osoby z rodziny Białozęb, Bocian (dziecko), 2 osoby z rodziny Dambo, Grzeczny Józef I. 18, Grzeczny Mikołaj I. 50, Krasicki Mikołaj I. 52, Pieróg Paweł I. 30, Tępa N., Dżumyk Franciszek I. 22.

W **Oryszkowcach** zamordowano 50 Polaków, zginęli: Bazylak Bronisława I. 18, Banaś N. I. 35 (mężczyzna), Bednarska Bronisława I. 40, Dmytryszyn Józefa I. 45, Duczemiński Jan I. 40, Głazeczek Maria I. 32, Jamny Antoni I. 45, Jureczek Maria I. 45, Kucułyma Józef I. 35 (zamordowany przez kuzyna Ukraińca), Kowalczyk Józefa I.55, Łazeczko Władysława I. 38, Łaszczyńska Janina I. 40, Łaszczyńska Maria I. 16, Łaszczyński Adam I. 48, trzy rodziny Mach razem 12 osób, trzy rodziny Musiałów – 10 osób, Nalazek Maria I. 35, Pełechaty Józef I. 39, Skakiewicz Józef I. 41, Szeciuk Maria I. 28, Winiarski Franciszek I. 29, Zabrodzki (Zabrocki) N. I. 45, 2 nierozpoznane osoby.

W **Postołówce** zginęło 10 osób m. in. DREWNIAK Jan I. 40, jego żona Maria I. 40, Nik Bronisław I. 50, Tymeczko Sławomira I. 30; w **Probużnej** zamordowano 20 osób w tym 4 żołnierzy Armii Czerwonej. Zginęli m.

in.: Bereżański Albin I. 41, Bereżańska Mieczysława I. 35, Bereżańska Albina I. ok. 40, jej syn Mieczysław I. 19, Głogowska N. I. 37, Krzyśków N. I. 46, Krzyśków Zbigniew I. 18, Literowicz N. I. 54, Lipiński Ludwik I. 47, Rogalski N. I. 38, Słowinski N. I. 48, Witkowsi N. I. 32.

W **Samoluskowcach** zamordowano 10 osób; w **Siekierzyńcach** ponad 20 osób – nazwisk nie ustalono; w **Tłusteńkiem** 15 marca zostali zamordowani: Jurkowski Kazimierz, Jurkowski Jan, Kruszelnicka Ludmiła I. 29, Kruszelnicki Kazimierz I. 25, Krzyczkowski Mikołaj I. 48, Miedzybrodzka Maria I. 48, Miedzybrodzka Maria II, jej syn Albin i 2 córki, Piechowicz Tadeusz I. 14, Rasławski N., 5-ro dzieci i starzec o nieustalonym nazwisku; w **Zielonej** zamordowano 30 osób tj. wszystkich polskich mieszkańców tej wsi. Ich nazwisk nie udało się ustalić.

W kwietniu 1944 r. zostali zamordowani w **Chorostkowie**: Czarna Eugenia I. 18, Czarny Paweł I. 16, Czarny Dmytro I. 26, Czarny Paweł I. 20, Głowacki Jan I. 26, Jasiński N. I. 20, Józefczuk Zofia I. 26 i jej ojciec, Jóźków Roman I. 29, Jóźków Agnieszka I. 27, Kaliński Władysław I. 25, Kopacz Bazyle I. 33, Kopystyńska Anna I. 30, Kuź Stanisław I. 29, Suchodolski Józef I. 25, Wawrzyszyn Michał I. 25, Wawrzyszyn Anastazja I. 29. W tym miesiącu w **Czabarówce** zginęła 1 osoba a w **Suchostawie** Lejczaj N, I. 38.

W maju 1944 r. we wsi **Czarnokońce Wielkie** zabito Rzeczkowską Józefę I. 25; w czerwcu zamordowano w **Liczkowcach** dwóch chłopców w wieku 12 i 14 lat; w lipcu zginęli w **Kotówce**: Bogucki Tadeusz I. 15, Bogucki Antoni I. 58, Makuszewski Paweł I. 22, Makuszewski Stanisław I. 28; w październiku w **Kluwińcach** zginęło 20 osób (nazwiska nieustalone); w **Niźborgu Szlacheckim** zabito Gulewicza Stanisława I. 35; w **Wasylkowcach** – Siolaka Romana I. 60; w listopadzie zginęła tam Węgrzynowicz Pelagia I. 30; 27 grudnia w **Olchowczyku** zamordowani zostali: Sicinski Marcin I. 60, Sobków Michał I. 60 oraz 3 mężczyźni; 27 grudnia w **Zielonej** zginęli: Łuszczynska Antonina, jej dzieci: Fryderyk I. 14 i Józefa I. 6.

W 1944 roku (dat nie ustalono) w **Bosyrach** zginęli: Bożyński Karol I. 60, Kornikowski Ludwik I. 58, Małecka Aniela I. 50, Miski Jan I. 62, Miski Maria I. 60, Miski Stefania I. 16, Nakonieczny Stefan I. 70, Nakonieczna Anna I. 60, Nakonieczna Maria I. 18, Nakonieczna Bronisława I. 14, Nakonieczna Antonina I. 7, Różyński Teodor I. 55, Różyńska Anna I. 52, Różyński Emil I. 7, Wojciech Adam I. 19, Zając Szczepan I. 17, Zawadzki Florian I. 60; w **Czarnokońcach Wielkich** i **Małych** zamordowano 40 kobiet o nieustalonych nazwiskach; w **Jurkowcach** zostali zabici: Kulczycki Stanisław I. 50, jego żona Karolina I. 50, Kułakowska Anna I. 48, Kozłowska N. I. 40; w **Karaszyńcach** zamordowano 9 osób (nazwisk nie ustalono); w **Niźborgu Nowym** zginęli: Mendelowska Helena I. 44, jej córka Stefania I. 14 i syn I. 13, NN. dziewczynka (Hucułka) na wycho-

waniu u Mendelowskich, Pawlak N. (kobieta), dwaj mężczyźni w wieku lat około 27 i 33, Kuźma N. l. 45 (Ukrainiec), Szczurek N. l. 35 (mąż Ukrainki); w **Suchostawie** zginęło kilka osób o nieustalonych nazwiskach; w **Wasylkowcach** zostali zamordowani: Dobrudzka Bronisława l. 18 i Dobrudzka Izabela l.16 (obie z Czabarówki), Hałomon Piotr l. 30, Józwa Paweł l. 30, Kozłowska N. l. 44 (ze wsi Jurkowce), Misztak Adam l. 28.

W styczniu 1945 r. zostali zabici w **Liczkowcach** dziewczyna l.18, małżeństwo z 16-letnim synem; w **Probuźnej**: Kwaśnicki Kazimierz l. 17 i Marcinkowski Józef l. 19.

7.02.45 r w **Kociubińcach** zostali zabici: ks. Walniczek Jan, Łobocki Albin l. 41 (kościelny), Boski N. mężczyzna, Maziarka Józef, Przybyła N., Zewski Michał l. 38, 6-osobowa rodzina o nieustalonym nazwisku oraz Ukraińcy: Biała Piotr i Jurkiw Michał za odmowę brania udziału w mordowaniu Polaków; 17 lutego w **Olchowczyku** zginęli: Patkowska Maria l. 38, Zdebiak Rozalia l. 42, jej syn Kazimierz l.14, a 19 lutego dwie osoby ze Lwowa (nazwisk nie ustalono); 18 lutego w **Probuźnej** zabity został Zakrzewski Tadeusz l. 17.

W marcu 1945 r. w **Wasylkowcach** zamordowany został organista Hambicki Andrzej; w **Probuźnej** - Domski Kazimierz l. 17; 29 lipca w **Hadyńkowcach** zamordowano Polaka z "Istriebitielnych Batalionów", a 31 lipca Rosochatego N.; w **Jabłonowie** zginął Ukrainiec z synem l. 12; w **Probuźnej** – Głogowska N. l. 60, Krzyśków Zych l.35, Zadorożny Emil l. 23.

Ponadto w latach 1943-1945 (w nieznanymi bliżej datach) zostali zamordowani w **Sidorowie**: Boczar Józef l. 52, Czajkowska Ludwika l. 45, Kalwaria Michał l. 60, jego żona Józefa, Kruk Mikołaj l. 50, Kruk Piotr l. 40, Kruk Maria l. 38, Kruszelnicka Malwina l. 40, Kulesza Rozalia l. 60, Nitka N. l. 40 (kobieta), Przybyła Jan, Skalny Władysław l.60, Tracz Wiktoria l. 41, Uhryniuk N. l. 38, Zimmerman Władysław l. 30, Żaruk Rafaela l. 20, N. Michał l. 17 oraz 33 osoby o nieustalonych nazwiskach.

W latach 1944-45 w **Hadyńkowcach** zamordowano 20 osób, w tym: Kaczorowską N. z dwójką dzieci w wieku 9 i 11 lat; w **Chłopówce** zginął Jasiński Władysław i Stelmach Józef; w **Wasylkowcach** – Dobrudzki Tadeusz l. 17 i Jędrzejewski Aleksander l. 17 (z Niźborga Szlacheckiego).

W 1946 roku w **Niźborgu Szlacheckim** zginął Petryszyn N.

Za ukrywanie Polaków lub niesienie im pomocy zostali przez UPA zamordowani następujący Ukraińcy: w **Emilówce** – Kuźma N. l.45; w **Kociubińcach** – Bała Petro i Jurkiw Mychajło; w **Czabarówce** Bodnar Wasyl (kulawy) l. 50, ponieważ dzwonił w cerkwi na alarm, gdy zbliżała się do wsi banda.

Za odmowę współpracy z UPA w **Czabarówce** zginął 19-letni Mykołajew Petro, s. Ostapa; w **Zielonej** za odmowę mordowania Polaków bojówka UPA zastrzeliła Muzykę Mykołę I. 60.

Natomiast w **Majdanie** diak Duliba N. i jego syn byli organizatorami napadu na wieś. w której banderowcy wymordowali 154 Polaków.

(Według relacji 35 świadków).

POWIAT PODHAJCE

Według szacunków w powiecie podhajeckim zamordowano około 2.000 ludzi do 1998 r. udało się ustalić na podstawie świadków 877 nazwisk pomordowanych.

Z 17/18 września 1939 r. zginęło w **Bokowie** 10 osób, ustalono 5 nazwisk: Gal Rozalia (matka Marii Pileckiej), Wierzbicka Aniela (z Pileckich), Pilecki Antoni i dwóch jego zięciów: Wierzbicki N. i Zaderecki N.. W **Dobrowodach** zginęło 2 polskich oficerów, którzy uciekli z kolumny jeńców prowadzonej przez sowietów do niewoli. W **Nosowie** zabito 5 polskich żołnierzy idących w kierunku granicy rumuńskiej.

W **Sławentynie** zginęło z 17/18 września 50 osób – ustalono 38 nazwisk: Buczek Józefa l. 68, jej synowa Paulina i trzy osoby z rodziny Buczków oraz 1-roczyzny wnuk Józefy Holzhausen Rudolf, Denega Anna, jej syn Kazimierz i zięć Kijstro Florian, Gutkowska N. (ż. Stanisława) i jej córka Romualda, Henc N. oraz jej córka i syn, 5-osobowa rodzina Koźłowskich, Krupnicki Tadeusz (s. Ludwika), Krzysztofiak N. (mężczyzna), 4-osobowa rodzina Manoryk, 4-osobowa rodzina Murdz, Muszyński Władysław, jego żona i 2 synów gimnazjalistów, Niżałowski Franciszek (s. Michała) l. 40, Ukrainiec Perekop N., Sienkiewicz N. i jego żona. 12 osób nie zidentyfikowano. W **Szwajcarii** zginął Rudyk Michał (żołnierz powracający z frontu). W **Szumlanach** zginęli z 18/19 września: Chruszczewska N. (ż. Franciszka), jej dwóch synów i siostra męża, Palczak Marcin, jego żona i dziecko, Palczak Piotr, jego żona i dwoje dzieci, Palczak Julian (s. Józefa), Engel Grzegorz, Engel N. (żona dyrektora szkoły) i Horbowa N. (teściowa Englów), Groszek Józef, jego żona, syn, synowa i wnuk, Hübner Antoni l. 13 (s. Ludwika), Kamiński Józef i Kamińska N., Kaligniola N. (kował i dwóch członków jego rodziny, Nadolska Karolina i 3 jej dzieci, Michalewicz Piotr, Okienko N., Rozumek Aniela, Ziemińska N. i jej syn Michał, Skotnik N. l. 13 (s. Piotra). We wsi **Uwsie** 19 września bojówka OUN zastrzeliła 5 Polaków: 3-osobowa rodzina Filus oraz 2-osobową rodzinę Grubniak w tym syn Władysław. 25 września zamordowani zostali: Gołębiowski Kanstanty i Galewski Stanisław.

Marzec-kwiecień 1940 r. w **Zawałowie** zamordowani zostali: Cyran Bronisław, Karpiński Feliks, Listwan Józef, Morman Jan i Stanisław, Witkowski Stanisław.

W lipcu 1941 r zamordowano w **Małowodach** – Skibińskiego Jana; w **Panowicach** - Srokowskiego Józefa dwóch mężczyzn NN i Szczombrowską Sabinę l. 56; w **Szumlanach** – Chruszczewskiego Franciszka i Skotnika Piotra; w **Zawadówce** zginęli 16 lipca: Cyran Bronisław l. 32,

Listwan Józef l. 33, Marynowski Jan l. 50, Turkiewicz Adolf l. 32; w **Holeszowie** w sierpniu 1941 r. zamordowano 5-osobową rodzinę Parysów.

W marcu 1943 r. we wsi **Hnilcze** zginął Rybicki Stanisław l. 18. 3 maja w **Szwejkowie**: Sobotkiewicz Rozalia (ż. Jozefa) l. 50 i jej dzieci: Jan l. 22, Aniela l. 12 i Stanisław l. 7.

W sierpniu zginął w **Nowosiółce** Monasterski Rafał l. 34; w październiku we wsi **Hnilcze** – Sługocki N. i Pelichowski N.; w **Panowicach** – Sługocki Michał i Wilczyński Bronisław; w **Rosochowaćcu** – Drabczyński Ferdynand; w **Telaczach** zamordowano 10 osób (nazwisk nie ustalono). W **Sławentynie** zginęli w 1943 r. ponadto: Trybus N. l. ponad 70 (kobieta), Wierzbicka Helena, jej syn Tadeusz i córka Sabina.

W listopadzie-grudniu 1943 r. zginęli: w **Szumlanach** – Hryniów Jan, jego żona i 2 dzieci, Lis Edward, Palczak Karol (s. Benedykta) i 2 członków jego rodziny, Rozumek Władysław (s. Jakuba) i Świdorski Jan.

W styczniu 1944 r. zamordowano z 14/15 w **Markowej** – 32 mieszkańców wsi oraz 2 mieszkańców innych miejscowości, nazwisk nie ustalono. 8.02.44 r. we wsi **Sioło Bożykowskie** zamordowano 15 osób wśród nich: Gut Jan z rodziną, Gut Józef z rodziną i Gut Franciszek; 10.02.44 w **Bieniawie** zginęło 25 osób, w których rozpoznano tylko 15: Babiak Marię, Biernackiego Mateusza, jego żonę Marię i syna Józefa, Garlicką Adelę l. 20, Janków Ksenię l. 40, Michałków Petronelę i jej siostrę Katarzynę, Moskała N. z rodziną, Moskała N, II z rodziną, w tym Paulinę l. 20, proboszcza ks. Żygiel Władysława i jego gospodynię N. Marię oraz Moskała Stanisława; w **Bohatkowcach** zamordowano 15 osób, w tym z całą rodziną Rogalskiego N. i całą rodzinę Stachurskiego N.

Z 10/11 lutego w **Bokowie** dokonano mordu masowego. Zginęli: Bolinowski Kornel i Wiktor, Cewiński Joachim, Justyn i jego córka Antonina, Cewiński Adam i 3 córki, Chodyniecki Antoni i Sabina (z Pileckich), Ferenc Aniela, Haładewicz Stanisław, Jakubowski Franciszek, Jurkowski Jan i syn Józef, Kasper Genowefa (z Pileckich), Kułaczkowska Karolina, Pilecki Ludwik, jego dzieci Michał i Janina, Pilecki Ignacy i jego syn, Pilecki Kazimierz, Pilecki Antoni z żoną, Pilecki Jan, Pilecki N. (s. Aleksandra), Pondel N. i jego żona, Pondel Józefa, Rozumek N. i jego syn Władysław, Skulski Ludwik jego żona Zofia i syn, Skulski Walery, Sumisławska Maria i Stanisław, Szymkowicz Bronisław i jego żona Sabina (z Pileckich), Szymkowicz Karol, jego żona Marcela i córka Krystyna oraz zamężna córka Czesława i jej syn Ryszard, Szymkowicz Ludwik, Świdorski Franciszek. Zacharko Pantelemon, Wiktor i jego żona Genowefa, Zatorski Jan, jego żona Kornela i syn, (R) Żędzianowski N. i jego syn Jan.

W ciągu lutego zamordowano ponadto w **Rakowcu** 10 osób w tym 6-osobową rodzinę Gławskich; z 19/20 lutego w **Sosnowie** zginęło 6

osób w tym Czarnecki Franciszek, Grodzki Zbigniew i Woźny Emil; w Środę Popielcową w **Rosochowaćcu** – 15 osób wśród nich: Dobera Bronisław, Kazimierz, Fiołka Michał, Grabiak Jan, Kramar Dominik, Kulczkowski Bronisław, Kułakowski Józef, Łotecki Józef, Migus Tadeusz, Martynoga Józef, Parkan Bolesław, Skopowski Tadeusz; w **Burkanowie** 22 lutego zamordowano 15 osób (nazwisk nie ustalono; w **Sokołowie** liczby ofiar i nazwisk nie ustalono; w **Szwejkowie** zamordowano Łeńskiego Władysława; 22 lutego w **Złotnikach** aż 72 osoby, których nazwisk nie ujawniono, a liczba ofiar może być większa.

Marzec 1944 r. W **Białokiernicy** zginęło 5 Polaków; w **Byszowie** 30 osób, wśród nich rozpoznano tylko 5: Cejmer Maria I. 40 z trójką dzieci i jej teściowa I. ok. 70 oraz 7 rodzin o nieustalonych nazwiskach; w **Hnilczu** : Rostkowski Jan I. 60 i Zalewski Władysław I. 40; w **Rosochowaćcu** – 10 osób w tym : Stanisławiszyn Józef z żoną i synem; w **Szwejkowie** – Skorec Bronisław I. 52; w **Zawałowie** – Niemiec Julia I. 20 i Kordas Lidia I. 17.

Kwiecień 1944 r. We wsi **Uwsie** zginął Grubiak Jan; w **Sokołowie** zamordowano 4 osoby. których nie zidentyfikowano; 4 kwietnia w **Tou-stobabach** – 12 mieszkańców wsi; w **Zaturzynie** – 20 osób (nazwisk nie ustalono).

W lipcu 1944 r. w **Małowodach** zginęło 10 osób, w tym: Denys Stanisław I. ok. 15 i Jan I. ok. 17, Beer-Roth N, Prokopyszyn Jan, Raczkowski Władysław I. 16, Rohan Jan, i Skibiński Jan; w **Rosochowaćcu** 20 osób o nieustalonych nazwiskach.

Sierpień 1944 r. z 16/17 dokonano w **Panowicach** mordu masowego. Zginęli: Biliński Jan z żoną Janiną (oboje z Jabłonówki), Chodyniecki Jan, Józef i Janina, Hładyj Antonina i Franciszek, Jakubowski Michał, Sługocki Ludwik, Władysław, Smolska Helena i Janina, Sobotkiewicz Maria, Srokowski Jan, Kornel i Malwina, Rostkowski Stanisław i Katarzyna, Wilczyński Teofil; w **Wolicy** zamordowano 20 osób, zginęli: Junak Józef, Kowalik Jan i Paweł, Petrykiewicz Michał, Raciborski Mikołaj, Szymków Józef I. 63 i Michał, Tarnowski Karol, Turkiewicz Jan; w **Zaturzynie** zginęło 20 osób w tym Rogowski Wincenty i 5 osób z jego rodziny.

Wrzesień 1944 r. Z 23/24 zginęli w **Ogińszczyźnie** – Pieprzny N., jego siostra i jej dziecko. 5 października w **Panowicach** zamordowano Sługockiego Michała i Wilczyńskiego Bronisława, a 4 listopada kolejne osoby – Horożański Stanisław, Rozumek Władysław, Salski N., Sługocki Franciszek, Wilczyński Jan i Stanisław. 17 listopada we wsi **Hołhocze** zginęli: Siekierka Jan i jego sąsiad, a 24.11 – 20 osób, w tym: Karczmaryk N. i 3 członków jego rodziny, 5-osobowa rodzina (zamordowanego wcześniej) Jana Siekierki tj. żona, córka, siostra z synem i matka starszka.

22.12. 44 r. masowe mordy na ludności polskiej miały miejsce w czterech wsiach: **Korżowej, Toustobabach, Zawadówce i Zawałowie**.

W **Korżowej** zginęli: Buczacki Piotr I. 55 i Maria I. 45, Cal N. I.35 i syn Tadeusz I. 13, Iwański Władysław I. 55, Kosakowska Rozalia I. 65 i Katarzyna I. 24 oraz jej córka I. 6, Krzywiński (Krzywiński) Jan I. 45, Morman Jan I. 35, Tracz Józef I. 60, Kazimierz I. 50.

W **Toustobabach**: zamordowano 82 osoby, 15-tu nazwisk nie ustalono. Brzozowski Jan I. 17, Cal Józef I. 65 (inwalida), Katarzyna I. 55, Mikołaj I. 32, Cendrowska Jadwiga, Choptij Michał I. 22, Czerwiński Stefan I. 68, Jan I. 70, Michał I. 55, Piotr I. 40 i 2,5-letnie dziecko o tym nazwisku, Grygiel Karol I. 25, Horzaniecki Józef I. 40, Klimentowska Katarzyna I. 30, Korsan Helena I. 12, Krzyżanowska Józefa I. 60, Kudryńska Anna I. 33. Stanisław I. 55, Listwan Anna I. 55, Jan I. 45, Józef I.17, Jan II I. 35, Józef II I. 40, Maria I.6, Michał I. 18, Stanisław I. 9, Stefan I. 65, Poleć Michał I. 45, Anna I.40, Stanisław I. 55, Wiktoria I. 40, Michał II I. 36, Siekierka Tekla L. 28 (inwalida), Jan I. 42, Sobotnikiewicz Michalina I. 46, Władysław I.18, Szmigiel Rozalia I. 45, Maria I. 18, Eugenia I. 4, Tracz Antoni I.55, Anna I. 60, i Michał I. 50, Wereśniak Jan I. 55, Mikołaj I. 40, Winiarski Jan I. 35, Zajączkowska Genowefa I. 16, Zarzycki Józef I.22, Rozalia I. 26, Józef II I. 68, Helena I. 36, Franciszka I. 13, Piotr I. 3, Franciszka II I. 60, Anna I. 30, Jan I. 17, Walenty I. 50, Stanisław I. 30, Józefa I. 50, Piotr I. 16, Jan II I. 60, Jan III I. 45, Michał I.38, Marcin I. 35, Maria I. 50, Emilia I. 9, Zawrotniak Karol I. 55, Michał I. 66.

W **Zawadówce** zamordowano 40 osób. Ustalono 31 nazwisk. Zginęli: Cierpisz Władysław, Korsan Jan i Franciszek, Listwan Genowefa I. 30, Luźny Bronisław I. 17, Łoziński Bronisław I. 40, Morman Maria i Stanisław, Piotrowska Maria I. 42 i Janina I. 17, Rafalski Tytus i jego syn Józef, Skalski Marian I. 40, Antonina, Maria I. 36, Longin, Anna I. 60, Leon I. 18 oraz 5-tygodniowe dziecko, Monika I. 60, Antoni, Szałowski Józef, Maria, Stanisław, Agnieszka, Tarczyński Bronisław, Turkiewicz Bronisław I. 28, Witkowski Feliks i Karol, Wysocki Józef I. 60, Wysokiński Józef.

W **Zawałowie** zginęli: Banach N. (kobieta) I. ok. 60, Bartosiewicz Wojciech I. 84 i jego żona Maria I. 60, Bielecki Stefan I. ok. 36, Cal Dominik, syn Jan I. 20 i córka Aniela I.17, Chodyniecka Kazimiera I. 60, Kędzierska N. I. 50, syn Karol I. 18 i córka I. 28, Kietrys N. I. 70 (kobieta), Niemiec N. I. 60 (kobieta), Papierska Klaudia I. 60, Pilarz Józef I. ok. 40, Śliwa Kazimiera I. 60 i jej matka I. 80, Szewczukowski N. I. 80 oraz 9 mieszkańców o nieustalonych nazwiskach.

Ponadto w 1944 r. w nieustalonych bliżej datach zanotowano na terenie powiatu następującą liczbę ofiar: w **Białokiernicy** – 10 osób, w **Jabłonówce** – 5 osób, w **Korżowej** – 10 osób, w **Markowej** – 10 osób; w latach 1943 - 1945 w **Dobrowodach** – 5 osób, w **Podhajcach** 20 osób.

Między marcem 1944 r. a sierpniem 1945 r zamordowano w **Horożance** co najmniej 34 osoby, w tym: Cal Michał i dwie jego córki oraz synowa, Cal Paweł l. ok. 40, i jego matka l. ok. 60, Cabalski Mieczysław l. ok. 35, Czeczela Joanna l. ok. 35, Groszek Jan l. 30, jego żona Helena l. ok. 26, i 2-letni syn, Klimuntowski Henryk l. ok. 35 i Władysła l. ok. 50, Marnicki Czesław l. ok. 22, Mazur N. l. ok. 60, Orłowski Stanisław l. ok. 35, Rachmil Józef l. ok. 24 i Maria l. ok. 22, Niżałowski N. l. ok. 19, Sałdowska Hanna l. 30 (z Otrębowiczów) żona Ukrainka i jej córka, Szczuryk Jan l. ok. 40, Wandzer N. l. ok. 48 i jej dwie córki: w wieku l. 21 oraz Katarzyna l. 28, Wilczyński N. l. ok. 24, Złotnicki Grzegorz l. ok. 55, jego żona Anna l. ok. 50, trzech synowie: Michał l. ok. 25, Karol l. ok. 19 i najmłodszy l. 14.

W 1945 r. były jeszcze dalsze ofiary. W **Gniłowodach** zamordowano (5-go stycznia) 25 Polaków; w **Michałówce** (18-go) co najmniej 10 osób, w tym: Stencel Anielę, dwie nauczycielki i Monak Franciszkę; w **Podhajcach** zginął Sokołowski Tadeusz.

W lutym 45 r. (24-go) zginął w **Białokiernicy** Wichernik Jan; W **Nowosiółce** (28-go) ks. Dziamarski Marian. W maju 1945 r. we wsi **Uwsie** zginęli: Kozłowski N., jego żona i dziecko.

* * *

W **Bokowie** wójt-Ukrainiec wywiózł nocą do Brzeżan ks. Ludwika Chrapka, chroniąc go przed zamordowaniem. W **Michałówce** ryzykując życiem, Ukrainka powiadomiła (w kwietniu 44 r.) Polaków o zamiarze dokonania na nich zbrodni przez UPA. A w **Sławentynie** Ukrainiec Perekop N. został zamordowany za ukrywanie Polaka Władysława Świrza.

Ale w tymże **Sławentynie** miejscowy ksiądz gr.-kat święcił przeznaczone do mordowania Polaków karabiny, noże, siekiery, kosy i widły "aby żniwa były obfite". A w **Szwejkowie** Ukrainiec Iwan Skorca torturował swego szkolnego kolegę Polaka Władysława Łeńskiego, wycinając mu na piersi znak orła, a potem przywiązał go za nogę do nachylonego drzewa rozrywając ciało na dwie połowy.

(Relacje złożyło 15 świadków).

POWIAT PRZEMYŚLANY

Ocenia się, że w powiecie przemysłańskim zamordowano około 3 tysięcy ludzi, a do 1998 r według relacji świadków ustalono 663 nazwiska ofiar.

17 września 1943 r. we wsi **Sołowa** zginęła Konarska Karolina; w październiku w **Hanaczowie** Weiss Stanisław, a w styczniu 1944 r. zamordowano w **Poluchowie Małym** 10 osób (nazwisk nie ustalono).

Z 2/3 lutego 1944 r. banderowcy zamordowali w **Hanaczowie** 74 Polaków i 15 Żydów. Podajemy nazwiska Polaków: Burek Józef l.30, Marcin l. 38, Mikołaj l. 53, Józef l. 4, Anna l. 35, Stefania l.11, Magda l.32, Stanisława l. 7, Karolina l. 46, Marian l. 39, Michał l. 38 i jego 5-ro dzieci oraz rodzice "Naga", Dżoga Rozalia l. 37, Figurski Antoni l. 36, Zofia l. 47, Stanisława l. 17, Katarzyna l. 31, Jaworski Jan l. 52, Lipnicki Mikołaj l. 56, Katarzyna l. 38, Maria l. 20, Zofia l.14, Józefa l. 10, Kazimiera l. 4, Łaba Józef l. 23, Łamasz Karol l.20, Kazimierz 1 roczek, Nieckarz Rozalia l. 24, Florian l. 61, Jan l.24, Mikołaj l. 24, Karol l. 65, Rozalia l. 70, Antoni l. 28, Zofia l.31, Stanisława l. 12, Katarzyna l. 51, Magdalena l. 45, Marcin l. 46, Niemczyński N. l. 55, Olszyńska Eugenia l. 22, Partyka Michał l. 48, Maria l. 60, Mikołaj l. 6, Katarzyna l. 14, Rębisz Józef l. 34, Piotr l.56, Antonina l. 44, Władysław l. 16, Zofia l. 21, Kazimierz l. 61, Józef l. 21, Józefa l. 20, Skotnik Katarzyna l. 57, Marian l. 61, Świrk Józef l. 32, Antoni l. 50, Twerd Jan l. 38, Kazimierz l. 4, Urban Maria l. 56, Karol l. 65, Katarzyna l. 60, Uryga Mikołaj l. 56, Rozalia l.57, Emilia l. 11, Węgrzyn Kazimierz l. 35, Klara l. 39, Genowefa l.20, Woźniak Józef l. 39.

11 lutego 1944 r. w **Wołkowie** zginęli: ks. Kaczorowski Józef, jego matka i dwóch mężczyzn; 14 lutego w **Świrzu**: ks. Kwiatkowski Stanisław, Komar Paweł i Kisił Kiryło; 20 lutego w **Hanaczowie** – Brzoza Jan l. 25, Wojtowicz Jan (Urszulka) l. 30; z 21/22 lutego w **Tucznej** – Błaszczyszyn Katarzyna l. 30, jej córka Stefania l. 4, Górski Andrzej l. 28, Wojciech l. 16, Marcin l. 35, Anna l. 30, jej córka l. 4, Górski Piotr l. 76, Rozalia l. 28, jej córka l. 4, Górski Marcin l. 24, jego siostra Maria l. 17, Józef l. 32, Katarzyna l. 28, córka Józefa l.7, Michał l. 35, Józef l. 69, Górniak Maria l. 45, Katarzyna l. 12, Grzeszczyszyn Jan l. 45, Iwaśków Ignacy l. 72, Mikołaj l. 45, Ostaszewska Wiktoria l. 65, Katarzyna l. 19, Wojciech l. 19, Maria l. 3, Anna l. 28, Anna II l. 35, Władysław l. 16, Słabicki Franciszek l. 29, Wojciech l. 5, Szpak Jan l. 63, Tur Katarzyna l. 63, Władysław l. 16, Winnicki Jan l. 32, Józefa l. 28; 24 lutego w **Łahodowie** zginął Śnieżyk Piotr; 26 lutego w **Chlebowicach Świrskich** zginęło 67 osób, rozpoznano tylko Dunicza Adama.

1 marca 1944 r. w **Uniowie** zamordowano 2 mężczyzn (nazwisk nie ustalono); 3 marca w **Lipowcach** zginęło 10 osób, wśród nich: Baranowski N, jego żona, Władysław N. młody mężczyzna (syn byłego sekretarza gminy), Ostrowski Michał i Zator Franciszek; 26 marca w **Uszkowicach** zamordowano 10 osób; z 27/28 marca w **Dobrzaniczy** zginęli dwaj mężczyźni; tej samej nocy we wsi **Kopań** 4 mężczyzn; a w **Ple-**

nicach 3 osoby; ponadto w marcu we wsi **Zadwórze** zginęło 11 osób, a w **Żędowicach** 12 osób.

2 kwietnia 44 r. w **Krosienku** zginęło 10 osób; 3 kwietnia w **Białej** ponad 20 osób; 10 i 13 kwietnia w **Hanaczowie** z rąk banderowców zginęło 35 Polaków: Bednarz Józef I. 16, Michał I. 30, Bohonos N. I. 50, Chmielewski Jan I. 67, Karolina I, 60, Dąbrowski Benedykt I. 70, Dyl Marcin I. 65, Józef I. 35, Maria I. 28, Mikołaj I. 16, Figurska Katarzyna I. 30, Fronczak Mikołaj I. 35, Ilków Stanisław I.44, Józef I. 12, Ilków N. I. 65, Kunicki Stanisław I. 60, Łęgowy Kazimierz I. 32, Maria, Michaliszyn Mikołaj I. 50, Nieckarz Aniela I. 30, Michał I. 15, Rębisz Grzegorz I. 70, rodzeństwo Słabiniak: brat I. 7, siostra I. 5 oraz 3-letnie dziecko, Świrk Franciszek I. 50, Tybińska Anna I. 60, Józef I. 18, Tymkowski Michał I. 30, Węgrzyn Maria I.50, Michał I. 30, Węgrzyn N. I. 75, Agnieszka I. 70, Wojtowicz Marcin I. 75, Zofia I. 35; 14 kwietnia we wsi **Kopań** zginęło 8 Polaków; z 25/26 kwietnia w **Niedzieliskach** zamordowano 12 osób; tej nocy również w **Glinianach** zginęło ponad 40 osób; 29 kwietnia we wsi **Kimirz** zamordowano 5 osób; 30 kwietnia we wsi **Siworogi** zginęły 4 osoby; ponadto w kwietniu w **Zadwórze** zamordowano 11 osób i w **Żędowicach** 12 osób.

W Wielkim Tygodniu w **Łahodowie** zamordowano 30 osób, a w **Majdanie Lipowieckim** 49 Polaków. Rozpoznano następujących: Bąkowski Bazyl I. 37, Maria I. 63, Maria II I. 8, Bogacz Jan I.36, Chudek N., Czajkowski Józef I. 55, Helena I. 29, Tekla, Dąbrowski Marcin, Gołogowski Michał, Hawryliszyn Franciszek I. 27, Jan I. 35, Jastrzębski N., Kamas Jan, Kislinger Aniela. Makohon Maria, Rozalia I.31, Marszałek Rozalia I. 55, Michał I. 34, Pikulski Franciszek I. 23, Rozalia I. 19, Płachta Maria I. 37, Józefa I. 28, Janina I. 31 Podkówka Julia I. 31, Maria, Józef I. 22, Karol, Stefan, Przyjacielska Petronela I. 58, Regotowicz Jan. Solecka Maria, Solecka N., Stasiuk Maria, Stanisław, Szul Maria I. 31, Zema Józef, Żukrowski Jan I. 22 i Paweł.

2 maja 1944 r. w **Hanaczowie** banderowcy zamordowali 46 osób. Wśród nich rozpoznano: Dżoga Michał I. 60, Figurska Rozalia I.20, Leiman Adolf, Lipnicki N. I. 7, Łęgowa Zofia, Nieckarz Albin I.30, Karolina, Partyka N. I. 55, Antoni I. 28, Skotnicki Józef, Twerdy N. I. 5, Urban Stefania I. 50, Wojtowicz Józef (Mazur), Mikołaj, 3 NN. mężczyzn ze Lwowa (partyzanci); z 6/7 maja we wsi **Połonice** zginęło 10 osób (5-ro dzieci, 4 kobiety i mężczyzna); z 16/17 maja w **Białej** zamordowano 30 osób; w maju we wsi **Połtew** z rąk banderowców zginęło ponad 100 osób (nazwisk nie ustalono), a w **Zadwórze** zginęli: Machowski N., jego córka Maria I. 12 i Werchopetrowski N. (Rosjanin).

W czerwcu 1944 r. we wsi **Łahodów** zamordowano 7 osób; w **Połuchowie Wielkim** 15 osób; w **Połuchowie Małym** 10 osób; w **Przemyslanach** 3-osobową rodzinę (rodzice i córka); we wsi **Zamoście** zamor-

dowani zostali Chochuła Maria (Ukraińska) i Szulga Michał; w **Żeniowie** Czajkowski Wasyl; w **Chlebowicach Świrskich** Dunicz Anna.

Do drugiej połowy 1945 r. w **Świrzu** zginęło 30 osób, w tym Górski N., Martynowicz Michał, Mudrak Michał, Słabicki Michał, Szwed Kazimierz i Żółtański Marek.

* * *

W lipcu 1944 r. UPA zamordowała w **Łahodowie** 5-osobową rodzinę Aleksandra Łaby Ukraińca za ocalenie polskiej rodziny Piotra Śnieżyka. A złoczyńcami byli: we wsi **Biała** – dowódcą bojówki UPA był Dubec N. syn ks. gr.-kat. W **Chlebowicach Świrskich** ks. gr.-kat. nawoływał do mordowania Polaków słowami: *Ukraińcy nie mogą przyjść na święcone, jeśli nie zlikwidują Lachów*. We wsi **Lipowce** ks. gr.-kat. odmówił pogrzebania pomordowanych Polaków, obawiając się, że banderowcy mogą i z nim zrobić to samo co z Polakami.

(Według relacji 13 świadków).

POWIAT RADZIECHÓW

Szacuje się, iż na terenie powiatu zamordowano około 2.000 Polaków. Według relacji świadków (do 1998 r.) ustalono tylko 113 nazwisk.

W styczniu 1944 r. we wsi **Witków** (najprawdopodobniej Nowy) zamordowano 15 osób, w tym Sobieskiego N. ; 14 lutego w **Toporowie** zginął ks. Kuczyński Jan; 18 marca w **Łopatynie** zginęli: Kozakowski Kazimierz i dwaj bracia Borkowscy; w **Pawłowie** – Zawadzki Piotr i Padanowski Aleksander; w **Podbatyjowie** – Marcinkowska Józefa.

Z 1/2 kwietnia 44 r. dokonano w **Pawłowie** mordu masowego. Zginęli: Boliński Jan z żoną Ewą, Błądek Anastazja I. 70, Grabowski Aleksander, Janiszewski Michał z żoną Anastazją i córką, Jaworski Józef I. 16, Kapuściński Edmund, Koprowski Michał I. 66, Korkosz Józef I. 66 i Stanisław, Kuczyński Jan (ojciec zamordowanego księdza), Mazurkiewicz Anna z córkami: Zofią I. 20 i Stefanią, Mazurkiewicz Franciszek, Malec Zofia I. 18, Miszczuk Piotr, Okos Piotr z żoną Marią, Samborska Zofia, Stanisław, Sus Franciszek i syn Józef, Sus Jan z żoną Marią i synem Stefanem I. 16, Spaczyński Karol I. 70, Terlikowski Stanisław i dwie jego córki: Kazimiera I. 19 i Aleksandra I. 14, Terlikowska Franciszka (c. Stefana), Truchemczyk Jan, NN. mężczyzna.

Z 25/26 maja 44 r. zginęli w **Łopatynie**: Diller Alojzy, Dyńka Michał z żoną Karoliną, Dyńka Józef I. 12 (s. Jana), Drozdowski Kazimierz,

Drozdowska Anna z córką, Kozakowski Jan l. 48 z żoną Marią l. 45 i córką Heleną l. 9, Kozakowski Stanisław l. 50.

16 lipca 44 r. zginął w **Stojanowie** ks. Szarzewicz Franciszek a 8 września zginęło tu 39 Polaków (o nieustalonych nazwiskach).

* * *

Niektórzy Ukraińcy ostrzegali swoich polskich sąsiadów o mających nastąpić napadach banderowców, szczególnie ci starsi wiekiem. Tak było we wsiach: **Dębowica, Pawłów, Smarzów**. Przed zniszczeniem kościoła w **Witkowie Nowym** Ukrainiec ukrył oraz Matki Boskiej Pocieszenia i oddał go później ks. Tadeuszowi Piławskiemu.

Ale w **Pawłowie** ks. gr.-kat. Iwan Hrynioch kierował z lasu Na Mielnikach bojówkami UPA przy mordowaniu Polaków. Natomiast zaraz po wkroczeniu Niemców w tymże Pawłowie inny ksiądz gr.-kat. Wasyl Dawydowycz budził z ambony cerkiewnej nienawiść do Polaków, postępując się hasłem *Ukraina bez Polaków*.

(Według relacji 3 świadków).

POWIAT SKAŁAT

Szacunki wskazują, że w powiecie zamordowano około 1.500 ludzi, a zebrane do 1998 r. relacje świadków wykazują 643 nazwiska pomordowanych.

Już w listopadzie 1939 r. zginął w **Chmieliskach** z rąk nacjonalistów ukraińskich Adamek Tadeusz, a w 1940 roku Milińczuk Mikołaj. W lipcu 1941 r. został tam zabity Śliwa Piotr; w **Ostrzelcach (?)** zginął Jankowski N.; w **Poznance Hetmańskiej** zamordowano okrutnie 10 Polaków, m. in. zginęli: Stupak Bronisław i dwaj jego synowie, nauczyciel Wojna Jan i dwaj jego bracia Paweł i Eugeniusz oraz Ziemba Paweł.

W styczniu 1943 r. zamordowano w **Krasnem** – 20 osób; w lipcu 60 osób w **Orzechowcu** a 20-tego w **Połupanówce** nauczyciela NN.

W październiku 43 r. zginęli: we wsi **Chmieliska** Pieczonka N. (brat księdza); w **Horodnicy** – NN l. 18; we wsi **Krzywe** – 8 osób, w tym Konenko Stanisław.

1.12.43 r. zginął w **Połupanówce** Rybak Józef; l. 12; w **Oknie** – 12 osób; 21.12 we wsi **Ostra Mogiła** Toporowski Florian (ze Skąlatu) i Demkowski N.; w **Starym Skąłacie** – Mormul Stanisław.

16.01.44 r. we wsi **Leżanówka** zamordowano 10 osób; 23.01 we wsi **Krzywe** zginęli 4 mężczyźni; w **Wawelówce(?)** - kilka osób (nazwisk nie ustalono).

8.02.1944 r. we wsi **Sorocko** zabito Malawskiego N. i Okońskiego Leona; 19.02 w **Oknie** zamordowano 8 osób, w tym nauczyciela Brzuchoczka N i NN. pracownika Liegenschaftu; w **Mytnicy** - 10 osób, w tym Gorzkowski N. i Krzyżanowski N; we wsi **Bucyki** zabito jednego Polaka; w **Grzymałowie** – 3 mężczyzn i kobietę; w **Magdalówce** zginęli: Horwat Jan I. 44 i Katarzyna, Kazimierów Jan I.35, Krzyszłowski Jan I. 40, Krzyszłowska Stefania I. 29 (ż. Stanisława) i jej syn Eugeniusz I. 7, Łajdziak Stanisław I. 30, Maryszczak Eliasz I. 40, Mormul Jan I. 40, Wojnarowski Szczepan I. 45, Zubik Michał I. 37, Zubyk Iwan I. 29 (Ukrainiec), Zygat Jan I. 35; w **Mazurówce** zginął jeden mężczyzna.

6.03.44 r. w **Zarubińcach** zginęła Kawka Kazimiera (ze Skałatu); 11.03 zamordowano w **Iwanówce** 55 Polaków (nazwisk nie ustalono).

W kwietniu 44 r. we wsi **Hlibów** zamordowano kobietę i jej dwie córki oraz Franeckiego Franciszka i jego żonę; we wsi **Łuka Mała** zginęła Kłapa Maria; w **Mytnicy** Krzyżanowska Adela (z Harmatijów); we wsi **Sorocko** zginęło kilku Polaków, w tym Malawski N. I.60, jego żona i syn I. 15.

26.05.44 r. we wsi **Poznanka Hetmańska** został zamordowany Miksza N. (organista ze Skałatu) oraz Lewek N.; w **Turówce** zginęło 14 polskich rodzin.

Z 16/17 lipca 44 r. we wsi **Krasne** zabito 50 osób.

26.09.44 r. w **Nowosiółce Skałackiej** zginęła Krupa Kazimiera.

W październiku 44 r. zostali zamordowani we wsi **Chmieliska** NN. ojciec i dwóch synów; w **Hałuszczycach** – Hesio Bartłomiej I.16 i jego matka, Paszkowski Jan I. 16 i jego matka oraz NN. – brat jednego z zamordowanych, Rejfur Tadeusz, Sołda Tadeusz, Zarucki Jan; 12.10 we wsi **Ostapie** zginęli: Biegalska Ludwika, Godziecki Szczepan i Henryk, Szuba Stanisław i NN. zakonnica Szarytka.

W listopadzie 44 r. we wsi **Mytnica** zamordowano około 30 osób, m. in. zginęli: Buczkowski N. I. 40, Józef i jego córka Klaudia, Grabowa N., Józwiak i jego synowie Wiesław i Zbigniew, Krzyżanowski Bronisław, Leon i jego żona Stanisława, Kozłowska Marcela, Solarz Tadeusz, Szlachta Jan i jego syn Zbigniew, Rychlewska Maria, Tęgoborski Rudolf, Tustanowska Joanna, Wyspiański Jan I. ok.50, Bronisław i jego brat Tadeusz.

W **Sorocku** zabito 22 listopada Kobyluka Jana, a następnego dnia dokonano masowego mordu w trakcie jego pogrzebu. Zginęło około 70 Polaków: ks proboszcz Dżyzga Adam, Baczyński N. I. 40, jego żona Anna I. 40, Dobuch Jan I. ok. 30, Dymitr I. ok. 49 i jego żona I. ok. 49 oraz 16 osób z rodziny Dobuchów, Dutka Maria I. 50, Fuchs N. (mężczyzna) I.

ok. 60, Górecki N. I. ok. 30 i N. I. ok. 19, Hołtra Piotr I. ok. 51 i jego żona I. ok.50, Łojowska N. (żona Piotra) I. ok. 50, Mazur Michał I. ok. 40, jego żona Maria, Nusbaum Michał I.19 i Michał II I. 60, jego żona Anna I. 58, córka I. 32, dwaj synowie Jadwigi Nusbaum: I. 2 i Eugeniusz I. 8, Maria I. 30 i jej synowie I. 2 i I. 3, Okońska Joanna I. 38, Anna I. 40, Janik N. I. 50 i synowie Mikołaj I. 30 oraz Józef I. 20, Konopnicki N. I. 60, Konopka N. I. 60, Konopka N. I. 30, Kobyluk N. I. 50 (żona Jana), Koronkowska Helena I. 24, Kulik Franciszek I. 40, Jan I. ok. 40, Kobasiewicz N. I. 60, jego żona I. 50, Komorowska Aniela I. ok. 28, Łojowski Piotr I. ok. 50, Rychlak N. I. 19 i N. I. 30, Urbańska Maria I. ok. 30, Wiśniowska Maria I. 30 i jej syn I.1,5, Ziółkowski Marcin I. 40, jego żona Antonina I. 32, Jan I. 50 i jego siostra Anna I. 45, Zielony Jan I. 35, jego siostra Anna I. ok. 30 oraz ich babcia Zofia I. 80. (Lista niepełna).

W grudniu 1944 r. zamordowano w **Hałuszczyńcach** 12 Polaków; w **Magdalówce** zginęli: Grudecki Józef I. 14, Mormul Helena I.18, Zubik Magdalena I. 60 i Zygat Antoni I. 43; w **Nowosiółce Skalańskiej** zabito Popielarza Michała; w **Ostapiu** (5-go) zginęli: Gumienny Paweł i Rogalski Marcin.

W 1944 r., w różnym czasie, zamordowani zostali: w **Horodnicy** Masny Józef, jego ciężarna żona Anastazja i 5-ro ich dzieci; w **Rosochowańcu** Czerkas Antoni I. 35, Grandsort Walenty I. ok. 20, Kossowska Bronisława (z Wawrzynów) I. 45, Miśków Kazimierz I. 18, Pastuch Wojciech I. 75, Pohodynjak Józef I. 25, Ratkowska Maria I.35, Szczerbaty Antoni I. ok. 35, Termena Józef I. 22, Wawrzynów Stanisław I. 40, Bronisław I. ok. 40, Marcin I. ok. 75, Wróblewski Zygmunt I. 22; we wsi **Krzywe** zginął kolejarz Starodub Andrzej; w **Czerniszówce** banderowcy zamordowali 50 Polaków; w **Faszcówce** zabito dwie NN. kobiety, Gabriłów Helenę oraz Kosmatkę Rózię i jej siostrę; w **Hlibowie** Kamińską N., Raksztę N. i osobę o nieustalonym nazwisku

W latach 1941 – 1945 w **Kaczanówce** zamordowano 10 osób; w 1943-1945 w **Hałuszczyńcach** 50 ludzi; w lutym 1945 r. w **Eleonorówce** – 47 kobiet i dzieci; 12 lutego w **Dorofijówce** 47 osób, w marcu w **Hlibowie** – 45 osób; z 2/3 maja we wsi **Bucyki** zabito Króla Władysława; w **Kaczanówce** Kocuna N., Owczarka Bronisława, Sułka Piotra ps. "Noga", Wolańskiego Józefa; w **Leżanówce** – Konopnickiego N.

Wiosną 1945 w **Mytnicy** zginęła Krzyżanowska Adela (z Harmatijów), zamordowana przez swego brata Michała Harmatija Ukraińca z SS-Galizien.

* * *

We wsi **Krasne** ks. gr.-kat. w nocy z 16/17 lipca 1944 r. ukrył w ostatniej chwili księdza rz.-kat. Łukasza Makolądra. W **Magdalówce** za-

bito za odmowę współpracy z UPA 29-letniego Iwana Zubyka. We wsi **Sorocko** gr.-kat proboszcz ostrzegł przed napadem ks. Adama Dżyzgę. Dzień później ks. Dżyzga został jednak zamordowany.

Ale ... we wsi **Chmieliska** ks. gr.-kat. już w lipcu-sierpniu 1941 r. nawoływał w kazaniach do rozprawy z Żydami i Lachami. We wsi **Czer-niszówka** ks. gr.-kat. Kunićkyj święcił w cerkwi noże banderowcom. We wsi **Hlibów** miejscowy proboszcz gr.-kat. Korduba zasiadał w "rewolucyjnym sądzie" i ferował wyroki śmierci, po uprzednim torturowaniu "skazanych" Polaków.

(Według relacji 11 świadków).

POWIAT TARNOPOL

Szacuje się, że na terenie powiatu zamordowano 3.000 ludzi, a według relacji świadków, którzy przeżyli te zbrodnie, ustalono do 1998 r. 1364 nazwisk ofiar.

We wrześniu 1939 r. w **Łozowej** zginął Kanas Jan; w **Denysowie** zamordowano 7-osobową polską rodzinę (dziewczynka miała l. 4, a babcia l. 85) oraz Tadeusza i Helenę Pawliszyn; we wsi **Domamorycz** zabiło kilku polskich żołnierzy powracających z frontu; w **Hłuboczku Wielkim** 18 września zabity został przez czerwonarmistów Tadeusz Łysy, wskazany im przez miejscowych Ukraińców; w **Zabojkach** zginęło kilku żołnierzy powracających z frontu.

W lipcu 1941 r. w **Gajach Wielkich** zginęli: Cisoń Józef l. 20, Maria l. 19, Szymański Stanisław.

We wrześniu 1943 r. w **Bucniowie** udaremiono napad na Gajewskiego N.; w **Stechnikowcach** zabito Piotrowskiego N. W październiku 1943 r. w **Kokutkowcach** zamordowano 7 Polaków w tym: Migalę Jana (organistę), Szarego Wawrzyńca i Świrskiego Władysława.

2.11.1943 r. w **Baworowie** zabito ks. Procyka Karola i organistę Wiśniowskiego Szymona; w nocy z 6/7 listopada we wsi **Hładki** zginął Świrek Jan l. 39.

W lutym 1944 r. w **Dołżance** zginęło kilkanaście osób; w **Dubowcach** zamordowano 6 Polaków, w tym Reglickiego Grzegorza, jego żonę Katarzynę i Szczerbakową N. (z Horożanki).

4.03.44 r. w **Baworowie**, tuż przed wkroczeniem Armii Czerwonej, zginął Karol Ludwik.

8.03.44 r. wielka tragedia rozegrała się we wsi **Płotycz**. Uciekający Niemcy dokonali z pomocą UPA masowego mord. Zginęli: Babij Piotr l. 42, Biliński Józef l. 23 (z Kołodna), Bojarski Klemens l.70, Cielecki Józef

I. 33, Ciura Antoni I. 32 (uciekinię z Witkowic na Wołyniu), Czekał Aleksander I. 33, Drzewiński Józef I. 29, Dubik Stefan I. 24, Hajduk Władysław I. 47, Kisiel Piotr I. 48, jego syn Romuald I. 22, Władysław II I. 35, Kubów Franciszek I. 30 (z Berezowicy Małej), Lehman Piotr I. 13, Michał I. 21, Marian I. 16, Władysław I. 18, Sylwester I. 40, Lańniewski Stanisław I. 42, Marcinowski Michał I. 72, Matwijów Marian I. 25, Olejnik Michał I. 22, Jan I. 87, Ostrowski Władysław I. 21 (z Krowinki), Pacuła Władysław I. 29, Paciak Michał I. 64, Połgacz Eliasza I. 40, Powroźnik Władysław I. 22, Sendyk Wojciech I. 62, Józef I. 38, Smoliński Kazimierz I. 18, Piotr I. 27, Tomaszewski Kazimierz I. 35, Władysław I. 21, Ulbański Michał I. 55, Wołek Władysław I. 22, Wróbel Władysław (uciekinię z Wołynia), Zamkowy Jan I. 66, Ziółkowski Stanisław (z Łoszniowa).

22.03.44 r. w **Kurnikach Szlacheńskich** zostali zamordowani: Bączkowski Józef I. 13, Dziedzic Jan I. ok. 60, Jagielicz Piotr I. 56, Janik Antoni I. ok. 40, Juzwa Jan I. ok. 40, Kotowicz Antoni I. ok. 60, Mikołajów Andrzej I. 18, Polowa Stefania I. ok. 35, Szewczuk Antoni I. ok. 65, Franciszek I. ok. 70.

22.03.44 r. we wsi **Chomy** zginęli: Dziedzic Franciszek I. ok. 60 i jego syn Kazimierz I. 10.

15.04.44 r. w **Chodaczkowie Wielkim** żołnierze SS "Hałczyzna" wymordowali 862 osoby narodowości Polskiej. (brak listy ofiar). W kwietniu 44 r. w **Kozłowie** zginęli: Bajok Michał, jego syn, Domaradzka – Toporowska Katarzyna i jej NN. sąsiadka, Dunajewski Adolf, Mróz Jan; w **Zabojkach** zginęło 50 mieszkańców wśród nich Domarecki Mikołaj; w okolicach **Tarnopola** zabito Kozieczko Henryka. W maju 1944 r. w **Borkach Wielkich** zamordowany został Lak Józef (syn organisty) I. ok. 20.

We wrześniu 1944 r. w **Brzezynie** zamordowano Nawarecką N. i jej wnuczkę; w **Skomorochach** – Jankowskiego Bolesława I. 35, Kwaśniewskiego Stanisława I. 21, jego córkę oraz 7 osób z rodziny Bobkowskich. W październiku zginął w **Ładyczynie** Żukrowski N. i 5-ciu innych Polaków.

24.12.1944 r. w **Skomorochach** zamordowano Wiatrową Władysławę I. 20 (żonę Wasyla); w **Bucniowie** – nieznaną liczbę ofiar; w **Czernichowie** – NN. mężczyznę i Polkę (żona Ukrainka, który ją zamordował); w **Poczapińcach** - kilka osób, których nazwisk nie ustalono; w **Chodaczkowie Wielkim** – brata i siostrę ks. Chabły.

Wielki ludzki dramat rozegrał się w Wigilię Bożego Narodzenia 1944 r, kiedy to banderowcy dokonali masowych mordów.

W **Ihrowicy** zginęli: Dutczak Anna (ż. Wojciecha) I. 58 i jej córka Karolina I. 15, Białowas Anna (ż. Sylwestra) I. 44, Białowas Julia (ż. Michała) I. 33, Kozibroda Maria (ż. Jana), Litwin Paulina (ż. Wincentego), Białowas Jadwiga (c. Michała), Litwin Mikołaj (s. Jana), Białowas Franciszek (s. Michała) I. 55, jego żona Karolina, Białowas Franciszek (s. Win-

centego) I. 60, Białowas Antoni (s. Ignacego) I. 67, Białowas Jan (s. Antoniego) I. 52, Białowas Rozalia (ż. Jana) I. 49, Białowas Maria (c. Jana) I. 19 i Stefania, Dzygała Aniela (c. Jana) I.23, jej syn Adaś I. 2, NN. nauczycielka z Cebrowa I. 30, Białowas Tatiana (ż. Antoniego), Dzygała Jan (s. Stanisława), ks. Szczepankiewicz Stanisław I. 38, jego matka Anna I. 70 i jej syn Tadeusz I. 42 oraz córka Stefania I. 36, Biskupska Katarzyna (ż. Józefa) I. 45, jej syn Józef I. 13 i córka Stanisława I. 7, Sobczak Aleksandra (ż. Jana), Dutcak Domicela (ż. Jana), jej córka Anna, Mot Stefania (c. Antoniego) I. 19, Mot Daniela I. 25, Litwin Maria (ż. Jana), Bartman Elżbieta, Kozibroda Michał I. 67, Litwin Kazimierz I. 17, Litwin Paulina (ż. Stefana), Magdalena, Migala Stanisław I. 49, jego żona Stanisława I. 48 i ich dzieci: Władysław I. 20, Genowefa I. 17, Stanisława I.22, Bończak Bronisława (c. Piotra) I. 13, Stanisław (s. Piotra) I. 9, Białowas Stefan (s. Franciszka), Białokur Włodzimierz, Litwin Katarzyna (ż. Mikołaja), Kazimierz (s. Mikołaja), Janina (c. Mikołaja) I. 7, Kuczer Wiktoria (ż. Karola), Nakonieczna Franciszka (ż. Juliana), Białowas Maria (ż. Michała), Nakonieczny Grzegorz, Justyna, Józefa I.30, Eudokia, Maria, Błaszczuk Wiktoria, Kazimierz (s. Franciszka) I.16, Białowas Rozalia (c. Eliasza), Raba Jan I. 69, Rurarz Łukasz, jego żona Maria, Litwin Mikołaj, jego żona Helena i wnuczka Stefania z domu Litwiniec, Bartnik Maria, Kupyna Michalina (z Dobrowód), Nakonieczna Czesława (z Dobrowód), Milej Karolina I. 35, jej dzieci I. 7 i I. 5, Burakowska Marcela I. 70, Dziedzic Franciszek I. 60, jego syn Kazimierz I. 16, Dębicki Kazimierz I. 3 (wnuk Stefana Litwina), Nakonieczny Wawrzyniec, jego żona Janina, Jaworska Anna (kaleka), Eudokia, Białowas Agnieszka I. 90, Kocaj Franciszka (z d. Kubów) uciekinierka z Berezowicy Małej, Kulik Julia (ż. Jana kowala) I. 64, Białowas Tatiana I. 80, Kulik Julia, dwaj NN. z Berezowicy Małej, którzy uciekali do Tarnopola, a noc zastała ich w Ithrowicy oraz Hryć (Ukrainiec) mąż Polki i 4-osobowa rodzina Sienkiewiczów (z Łubianek Wyższych).

Tej samej Wigilijnej Nocy w **Łozowej** zostali zamordowani: Ataman Jan I. 21, Bar Katarzyna I. 37, Knop Jan I. 70, Kuź Sabina I. 40, Bąk Władysław I. 47 i Katarzyna, Bednarska Anna I. 75, Bednarski Franciszek I. 48, Katarzyna I. 40, Bojko Józef I. 79, Michał I. 41, Borak Sabina, Cieśla Maria I. 48 i jej córki Maria I. 24 i Stefania I. 21, Józef I. 70, Felicja I. 60, Stefan I. 51, Franciszka I. 69, Tomasz I. 45, Czubka Mikołaj I. 68, Waleria I. 21, Diaczun Michał I. 14, Piotr I. 2, Anastazja I. 40, Jan I. 10, Władysław, Drop Maria I. 24, Katarzyna I.52, Antoni I. 47, Anna I. 55, Eugenia I. 22, Maria (c. Jana) i jej 6-miesięczne dziecko, Dubiel Jan I. 56, Franciszek I. 12, Maria I. 28, Feneńska Teresa I. 41, Gajowska Maria I. 100, Stanisław I. 35, Grabas Paweł I. 38, Kazimierz I. 22, Wiktoria I. 48, Aniela I. 71, Wojciech I. 10, Albina I. 12, Adam I. 61, Kaczor Franciszek I. 50, Kuź Maria I. 24, Michał I. 16, Maria II I. 1,5, 1-roczny Paweł, Anna I.

35, Bogumiła I. 70, Teofila I. 24, Stanisław I. 16, Stefania I. 3, Katarzyna, Kuź-Stocka Maria, Laszka Wasyl (Ukrainiec) I. 28, Litwin Maria I. 19, Łagisz Maria I. 29, Anna I. 2, Aniela I. 28, Makuch Jan I. 5 i 10-miesięczny Paweł, Mędryk Józef I. 7, Markowicz Anna, Mazurkiewicz Sabina I. 31, Aniela I. 78, Katarzyna I. 35, Emilia I. 8, Jan I. 60, Makuch Józef I. 2, Mościpan Jan I. 16, Anna I. 70, Waleria I. 32, Nosek Piotr I. 70, Franciszek, Paszek Olga I. 40, Pierożek Ewa I. 70, Płaksa Stefan I. 65, Osipa Anna I. 55, Sabina I. 26, Mojsiejewicz Bobko (Rosjanin), Rapacka Anastazja I. 18, Karolina I. 15, Skorobohaty Józef, Jan I. 4, Stocka Genowefa, Michał I. 31, Pelagia, Kaczor Sabina I. 45, Anna I. 75, Kanas Karol I. 67, Zofia I. 69, Ludwik I. 78, Agnieszka I. 76, Bronisława I. 18, Błażej I. 75, Maria I. 90, Jać Irena, Kizłyk Wiktoria I. 71, Leonora I. 41, Józef, Michał I. 35, Maria I. 17, Anna, Koziół Maria I. 35, Karolina I. 72, Stocka Aniela I. 40, Parania I. 80, Śnihur Wasyl (Ukrainiec) I. 79, Szpilur Maria I. 52, Marian I. 35, Tyneńska Aniela, Waligóra Piotr I. 72 Waligóra N. (z Kurnik Szlachcinieckich), Wojciechowska Irena (Aniela), Stanisław, Zabawska Maria I. 60, Zabórska Anna I. 32 jej dzieci: Jan I. 2, Maria I. 5, Zagrobelska Maria I. 17 i dwoje dzieci (z Kurnik Szlachcinieckich) oraz dwoje dzieci NN. z Tarnopola.

W święto Bożego Narodzenia zostali zamordowani przez UPA w **Petrykowie**: Biała Wiktoria, Maślanka Karolina I. 20, Bronisława I. 16, Lewicki Jan (garbaty), Dobrzański Jan i Maria I. 16, Turski Jan, Łoza Antonina (z Kurpiów); w **Stechnikowcach** w grudniu zamordowano: Śnihura N., jego żonę i ich dwoje dzieci oraz Barabasa N.

Ponadto w 1944 r. (brak dokładnej daty) we wsi **Ostrów** śmierć ponieśli: Beniowski Piotr (młynarz), jego bracia Józef i Paweł.

W styczniu 1945 r. w **Zabojkach** zamordowano ks. Karczewicza Michała; w lutym w **Skomorochach** – Berkowicz Sabinę I. 45; w marcu zginęły tam Kwaśnicka Adela I. 17 i jej matka Emilia I. 48; w **Romanówce** zamordowano nauczyciela Tetiuka Michała; 18 marca w **Draganówce** – Domaradzką Julię I. 5 i jej syna Władysława oraz córkę I. 14, Domaradzką Katarzynę (ż. Jana) I. 30 i Domaradzkich: Zbigniewa-Tadeusza I. 12 i Kazimierę-Marię.

27.03.45 r. w **Gajach Wielkich** bandy UPA dokonały masowego mordu. Zginęli: Babiak Naścia (Ukrainka), Borutowicz Józef, jego żona Maria (z Mysłowej), syn Tomasz, Skowrońska Anna, Kopiec Zdzisław I. 6 i Mieczysław I. 19 (s. Pauliny), Byndas Maria (z Posłusznych) I. 49, Cisoń N. (ojciec zamordowanych w lipcu 1941 r. Józefa i Mariana), jego żona i córka Janina, Czarniecki Tomasz I. 80, jego żona Katarzyna I. 67, Kaszuba Elżbieta i jej córka Julia, Kaźmierzów Józef, jego syn Jan, Gurgurewicz Maria, Teofila (z Jacyszynów), jej syn Kazimierz, Huculak N., Kinal N. (c. Mikołaja), Kociuba Maria (z Piechów), jej córka Julia i wnuczka, Kopiec Franciszka (z Buniakowskich), Laskowska Maria, jej pasierb Pa-

weł, Mikołajów Jan, Ostrowski Adolf Emilia (z Cisoniów) i troje dzieci Cisoniów, Ostrowski Władysław I. 48, jego żona Agnieszka, Dubelt Maria, jej córki: Janina, Władysława i Helena, Strykowska Julia (z Pasierbów), Stanisławczyk N. Szymańska Rozalia, Szpiliska N. (ż. Antoniego), jej troje dzieci, NN. Ukrainka (za ostrzeżenie Szpilskiej), Jacyszyn Katarzyna, jej córka Józefa i zięć Wagner Józef oraz córka Wagnerów Janina i syn Adam, Szymańska Rozalia (z Jacyszynów), Gurgurewicz Tadeusz, Zawadzki Aleksander, jego żona (w zaawansowanej ciąży) oraz syn Stanisław i córka Maria, Szymańska Katarzyna, Kaczorowski Kazimierz oraz 8 nierozpoznanych osób.

W kwietniu 1945 r. w **Borkach Wielkich** zabity został Folczyk Stefan; w **Isypowcach** Czarnuszka Michał; 20 kwietnia 45 r. w **Janówce** zginęli: dwaj mężczyźni i kobieta; w **Krasówce** – 4 Polki.

* * *

W roku 1944 w **Czernichowie** Ukrainiec wrzucił swoją żonę (Polkę) żywą do cembrowanej studni. Natomiast nowy gr.-kat. ksiądz przybyły tu ze Lwowa, potępił zabójstwa Polaków przez UPA. Następnego dnia już go zamordowano. W **Petrykowie** Łoża Antonina (z Karpinów) została zmasakrowana za odmowę współpracy z UPA. W Gajach Wielkich młodą Ukrainkę zamordowano za ostrzeżenie Polki (Szpilskiej) przed napadem w dniu 27.03.45 r. – mąż Polki – odmówił wykonania polecenia zamordowania jej. Nie mamy informacji co się z nim stało, natomiast jego żonę zamordowali banderowcy.

Ale ... w **Draganówce** ksiądz gr.-kat. Iwan Diduch, głosząc kazanie w cerkwi, denerwował się, że *nic się we wsi nie dzieje, a powinno paść w jego parafii przynajmniej 100 Polaków*. W **Isypowcach** gr.-kat. ksiądz odprawił "sąd" nad Polakami na swojej plebanii, za umieszczenie na krzyżu napisu w j. polskim. We wsi **Stupki** ksiądz gr.-kat. poświęcał w cerkwi narzędzia zbrodni.

(Według relacji 15 świadków).

POWIAT TREMBOWLA

Według szacunków w powiecie zostało zamordowanych 2.500 ludzi. Do 1998 roku ustalono na podstawie świadków 644 nazwisk.

W lipcu 1941 r. w **Laskowcach** zostali uśmierceni: Gruszewski Bronisław, Michał, Frydrych Mikołaj, Owsiański Piotr, Władysław, Śnie-

żek Kazimierz; w **Mogielnicy** zabito 15 Polaków – rodzinę Janickich, Malinowskich i Mazurów oraz Hoc Stanisława i Soleckiego Leona.

We wrześniu 41 r. we wsi **Małków** zabito 6 osób; w **Młyniskach** – 4 osoby.

W czerwcu 43 r. w **Brykuli Nowej** zabito 3 osoby; w lipcu w **Trembowli** – Stawarskiego (Stanowskiego) Eugeniusza, Gałońską Irenę, Junaka Waclawa, Szymańskiego N.; w **Krowince** – Ferenca Jana l. 20, Czarną N. l. 70, Ostrowskiego Jana l. 20 i Asprasa Adama l. 54.

W sierpniu 43 r. w **Kulczycach** zginął Józków Michał; w październiku w **Kobyłowlókach** - Ciesielski N.; w **Mogielnicy** zabito 9 osób, w tym księdza gr.-kat. Panasiuka.

10.11.43 r. w **Plebanówce** zabito Juchniewicza Jana, 23-go zamordowano 10 osób: Gliwa Jan l. 40, Krukowski Jan l. 41, Łamajda Władysław l. 41, Malinowski Michał l. 41, Józef l. 39, Karol l. 40, Mikuś Ignacy l. 45, Tarka Michał l. 39, Turzański Karol l. 41, Smoleński Jan l. 41 a 24 listopada: Malinowski Ignacy i Pękowski Piotr; w **Strusowie** w listopadzie zginął Kowalewski Stefan.

15.12.43 r. w **Janowie** został zamordowany Cirko Mikołaj; w **Semenowie** Kremer Antoni i Kościelniak Bronisław; w **Stadnicy** zamordowano 25 osób; w **Zazdrości** – 9 osób, w tym Błatkiewicz N., Garbowicz Karol, Moczulski N., Sławiński Emil, Żarski N. oraz NN. mężczyzna; w **Zniesieniu** - Szałapata Leonarda; w **Boryczówce** (w 1943 r.) zginął Księżyk Bartłomiej.

W styczniu 1944 r. w **Podhajczykach** zamordowano 10 Polaków; w lutym w **Łoszniowie** - 2 osoby; w **Zazdrości** w okresie zapustów zginęło 45 Polaków, wśród nich Sławińska N. i Podhajecka Róża; 13 lutego w **Zniesieniu** – Bajrakowski Julian i Partyka Marian.

W nocy z 12/13 marca 44 r. w **Iwanówce** zamordowano 14 osób, wśród nich Kochański Władysław, Kowalski Grzegorz l. 58, Szotarski N., Urbański N. i jego 3-osobową rodzinę; 15 marca w **Plebanówce** zginęli Michalska Michalina siostra Piotra), Zygmunt Piotr i Zygmunt Anna; 19 marca w **Mogielnicy** – Janicka Bronisława l. 42, jej córka Nella l. 16 i syn Józef l. 13.

Największego mordu na Polakach dokonano w tym powiecie w marcu 1944 r. w **Tiutkowie**, gdzie zginęło 120 osób. Dotychczas nazwisk nie podano.

W nocy z 18/19 marca w **Wierzbowcu** zamordowano 62 Polaków, wśród których rozpoznano następujące osoby: Bartosiewicz Grzegorz, Antoni, Bazylikiewicz Helena, Bielecki Maciej, Bulak Alojzy i jego małe dziecko, Bukak Stefan, Andrzej, Stanisław i jego dwoje dzieci, Buła Jan, Wawrzyniec jego córka, Byk Franciszek, Marian, Grzegorz, Józef, Cyganiec Anna jej dwoje dzieci, Grycan Apolonia, Józef, Antoni, Andrzej, Michał, Alojzy, Hoc Anna, Kinal Maria, Józef, Katarzyna, Kubackowski

Tadeusz, Anna, Maria, jej trójka dzieci, Olejnik Jan, Pieńkowski Stanisław, Maria, Polulak (Polubak) Stefan, Rutko Alojzy, Maria, Rozalia i trójka jej dzieci, Skubicka Michalina Śnieżek Małgorzata i czwórka jej dzieci, Szmigiel Michał, Apolonia, Sadluk Bronisław, jego żona i trójka ich dzieci.

W kwietniu 44 r. w **Dębinie** zostali zamordowani: Jastrzembski Zbigniew i Łoboccy: Bronisław, Edmund, Ernest, Czesław i Alojzy; w **Hleszczawie** zginęło 15 osób; w **Ilawczu** - 20 osób, w tym: Gaoński N. l. ok. 55, Szmid Antoni l. 38, Aniela l. 30, Witomski Leon l. 40 i Julia l. 40; w **Ruzdwanach** - Kinasz Stefania, Kocur Bronisława i Łucja.

W maju w **Ilawczu** zginął Kałdus N.; w lipcu w **Laskowcach** zamordowano 15 Polaków i NN. alumna gr.-kat.; we wrześniu w **Kobyłwłokach** zginęli: Duchnicki Władysław l. 60, Jędrys Piotr l. 30, Kowal Rysia l. 7, Przybylski Józef l. 34 i Stojanowska Michalina; w **Mogielnicy** zamordowano kilku Polaków.

W październiku 1944 r. w tejże **Mogielnicy** zamordowano 80 Polaków, wśród nich: Bezwercha N., Celiński Józef, Dzielnik Antoni, Górzeński N., Homik N., Jacenty Józef, Janicka Józefa, Rozalia, Franciszek, Jawna Tekla (z Nowickich) l. 34, Kalińska N. i jej córka, Kasztelan Antoni i trzy osoby, Kot N. i trzy osoby, Krajewski Józef, Krzyczkowski Rodion, Krzyczkowski N., Mazur Bronisław, Nanowski Eugeniusz, Eugenia, Naraniewska N., rodzina Orkuszów, rodzina Słobodzianów, Szymkiewicz Eugenia, Witomski N. i dwie osoby, Wojnar N., Wojnar N. (kobieta), Zazulak N., Żabski N.

W **Słobódce Janowskiej** zostali zamordowani: Amorowicz Marian, Kedzierewicz Michał, Pindera Paweł l. 17, Powszyk Józef l. 16, Semkowicz N., Słobodzian Jan l. 17, Julia, jej córka l. 8; w **Trembowli** – Tkaczyński N. a 25 października Maceluch Jan (st. sierż. KOP i AK).

W listopadzie 44 r. w **Ilawczu** zabito Gołońskiego Dominika; w **Chatkach** 24 listopada zabito Malinowskiego Ignacego. W grudniu 44 r. w **Ruzdwanach** zginął NN. żołnierz WP, przebywający u rodziny na urlopie.

6.02.45 r. w **Młyniskach** zamordowano 12 Polaków; w czerwcu w **Plebanówce** - Juchniewicz Józefa l. 18; w **Romanówce** zginęli: Całowski Józef, jego żona i czworo dzieci, Ciastko Jan, Grzeszczuk Florian, Grzeszczuk N., cztery osoby o nazwisku Karpiński, Krajewska Maria, Krajcuła Stefania dwie osoby o nazwisku Łysa, Smereczyńska Eugenia, Solecka Maria; we wsi **Sadyki** zginęło kilka osób wśród nich Krechowicz Franciszek, Książek Jan, Noga Piotr; w **Słobódce Strusowskiej** – kilka osób; w **Załawiu** – 4 mężczyźni w tym 3 Michalskich; w **Zieleńcu** zabito Malarczuk Genowefę.

W **Kobyłowlokach** znaleźli się tacy Ukraińcy, jak Sahraj, Bury i Słoboda, którzy Polakom pomagali. W lipcu 1944 r. w **Laskowcach** banderowcy zabili alumna teologii gr.-kat. za odmowę wstąpienia do UPA.

Ale ... we wsi **Ilawcze** miejscowy **ksiądz gr.-kat. Rajch** był jednym z głównych organizatorów mordów ludności polskiej, a jego syn brał bezpośredni udział w grabieżach i mordach Polaków. We wsi **Strusów** banderowcy utopili w Serecie księdza gr.-kat. Panasiuka, ożenionego z Polką i potępiającego zbrodnie UPA.

(Według relacji 9 świadków).

POWIAT ZALESZCZYKI

Szacuje się, że w powiecie zostało zamordowanych około 2.000 ludzi, a według relacji świadków do 1998 ustalono 748 nazwisk.

W 1940 roku w **Szczytowcach** zginął Filipowski Kazimierz, student UJK we Lwowie, pochodzący z Zaleszczyk; w lipcu we wsi **Torskie** - Sędziszewski Antoni l. 35; w **Uhryńkowcach** - Uhlik Wiktor.

We wrześniu 43 r. w **Torskiem** zamordowano Burakowskiego Bronisława (Juliana) l. 30, a w październiku Wiśniewskiego Antoniego l. 28 i Frankiela Czesława l. 20.

Banderowcy zamordowali około 20 Polaków jadących do miasta, a z pośród powracających z niego jeszcze 10 osób – byli to mieszkańcy wsi **Kułakowce**.

W 1942 r. w **Lisowcach** zginął Nawrocki N.

12.02.43 r. we wsi **Tłuste Miasto** został zabity Rościcki Marian; w maju 43 r. w **Burakówce** – Sobczak Piotr.

2.08.43 r. w tejże **Burakówce** zginął: Pleczniewicz N. i 4 mężczyzn; 5 sierpnia w **Anielówce** – Jasiewicz N. i Skiba Dominik.

W wrześniu 43 r. w **Tłustem Miasto** zabito ks. proboszcza Szkozińskiego Stanisława i wikarego ks. Majkę Bronisława oraz 6-ciu mężczyzn i kobietę; 30 września 43 r. w **Winiatyńcach** zginęli: Biskupski N. Filipowicz N. l. 45, jego córka l. 20, Mierzwiński N., Otto N. i jego żona, N. Jurek (chłopak z Kołomyi oraz 9 osób o nieustalonych nazwiskach).

W październiku 1943 r. w **Szutromińcach** zamordowano 5-osobową rodzinę Czarnieckich, Kępałę N. i jego syna.

14.12.43 r. we wsi **Latacz** zostali zamordowani: Czernicki Szymon l. 72, Eugenia l. 21, 6 osób z rodziny Karpiak, Tiligłowski Marian l. 33.

W 1943 r. w nieustalonych bliżej datach zginęli ponadto: w **Anie-
łówce** - Krzywonos Stanisław; w **Czerwonogrodzie** – Wartanowicz Ka-
jetan; w **Gródku** – Kościelski Emil l. 60 i jego żona Anna l.57.

W 1943 r. w **Lesiecznikach** zostali zabici: Biskupski Kazimierz l. 60, jego żona Helena l. 51 i syn Lechosław l. 24; w **Lisowcach** – Augu-
styniwcz Marcei i Byczkowski Piotr.

W marcu 44 r. w **Nowosiółce Kostiukowej** zamordowano
Szczepanowicza N. i Zamorskiego Zygmunta l. 30; w lipcu 44 r. w **Sto-
bódce Koszyłowieckiej** zginęli: Krajewski Stanisław, Kuliczkowski N.,
Tatomir N.; w sierpniu 44 r. w **Burakówce** – 4 mężczyźni; w **Dźwiniaczu**
– Kostyniuk Eugeniusz, Tomaszewska Helena; we wrześniu 44 r. we
wsi **Berestek** – Palczyński Eugeniusz; w **Dupliskach** – rodzina Dau-
mów, rodzina Głuchowskich, rodzina Kurowskich, Szumowski Leon; w
Uścieczku miejscowy organista i jego żona.

W październiku 44 r. we wsi **Dźwiniacz** zostali zamordowani: Bi-
liński Edward, Czajkowski Henryk, Derengowski N., Kowalska N. i jej
dziecko, małżeństwo Olfnier, Przyboś Jan, Sianko N., Szpina N., Wyj-
man Marian oraz 9 osób o nieustalonych nazwiskach; w **Lisowcach** -
Przybyła N.

W tym samym miesiącu banderowcy dokonali masowego mordu
we wsi **Torskie**. Zginęli wówczas: Bydłowska Maria (Ukraińska żona Po-
laka Antoniego) i jej 5-ro dzieci w wieku 1-12 lat, Chomiakowska Józefa,
jej czworo dzieci, teściowa oraz jej trzy zamężne córki i 6-ro dzieci, 16-ro
dzieci przebywających w czasie napadu w domu Chomiakowskich, Ła-
piński N., jego żona, syn Tadeusz l. 20 i córka l.15, Łączyńska N. (żona
Szczepana), Janina l. 18 (córka Stefana), Genowefa, jej dziecko l. 2,
Klementyna l. 18, Rozalia l. 90, jej synowa Helena (z Mołoniów), Kazi-
mierz syn Heleny, Mołoń N. (mężczyzna), Rosiewicz Henryk, jego żona
Stefania i syn Benedykt l. 3, Stojanowicz Józefa, Stojanowicz N. (matka
Zenona), Genowefa, jej dwoje dzieci, Wremblecka Anna, jej troje dzieci
oraz trzy dorosłe osoby o nieustalonych nazwiskach.

2.11.44 r. we wsi **Czahor** zostali zamordowani: Bardecka Helena
l. 15, Iza l. 3, Zofia l. 40, Bilińska Aniela l. 65, Rudolfina l. 30, Eugeniusz
l. 3, Juracic Józefa l. 70, Korczak Józefa l. 18, Łukaszka Genowefa l. 15,
Helena l. 17, Tekla l. 70, Motyczka Paulina l. 32, Rozborska Genowefa l.
30, Jan l. 35, Toporowicz Iza l. 2, Zofia l.27,Wróblewska Maria l.
19,Wysocka Maria l. 60, Tekla l. 50, Zabłocka Agata l. 10, Jadwiga l. 38,
Stanisława l. 24, Piotr l. 38, Ryszard l. 15, Zbigniew l. 17, Zielińska Hele-
na l. 70. W **Nyrkowie** w tym czasie zginęli: Falkowicz Celina l. 26, Gra-
bowiecka Helena l. 60, Jakubowska Joanna l. 50, Klemens l. 60, Łesiuk
Antonina l. 35, Małanicz Aniela l. 36, Ludwika l. 40, Ozimińska Cyprianna
l. 9, Czesława l. 18, Domicela l.48, Jadwiga l. 13, Janina l. 6, Michał l.
53, Pasięka Piotr l. 75, Wandżura Tacjana l. 80.

W grudniu 1944 r. w **Błyszczance** zginął Jakubiszyn Michał; we wsi **Torskie** – Banaś Szymon l. 80, dwie kobiety o nazwisku Bednarowska, Bednarowski Dionizy, Bednarowska Weronika, jej córka Stefania, Kaczaniuk N. (kobieta), Kościuk N. (Ukrainiec, diak), jego żona Maria (ze Stojanowiczów) - Polka, Łączyński Antoni l. 18, Mykietiuł Antoni, Płoszczeńska Antonina, Sędziszewski Józef, jego żona (Ukrainka); w **Uhryńkowcach** – Basiurski N. l. 50, Kniżatko N., jego żona i córki Aniela oraz Janina.

W 1944 roku, w nieustalonych datach, zginęli ponadto: w **Capowcach** 15 młodych chłopców w wieku 17 do 22 lat oraz Bielecka N., Jasińska N., Tyszkowska Kunegunda; w **Szutromińcach** – 30 Polaków o nieustalonych nazwiskach; w **Winiatyńcach** – Gawroński Leopold l. 54 i jego córka Jadwiga l. 22; w **Żeżawie** – Jaremowicz N. i dwie córki, ks. Rupniewski Józef, Wiśniewska N. (ż. Jana) i dwoje jej dzieci.

1.01.45 r. w **Uhryńkowcach** za sprawą banderowców miał miejsce masowy mord Polaków. Zginęło wówczas ponad 150 osób, wśród nich: Bąk Maria, Bialik Joanna, Bińko Rozalia, jej dwoje dzieci, Ciastko Elżbieta, Ludwika, ich ojciec i matka, Deką Bronisława l. 41, Stanisława, jej dwoje dzieci i teściowie, Dzieciora Jan, jego żona Franciszka, córka Alina i syn Franciszek, Górka Adela, Halikowska Eugenia, Maria, Harbowska Helena, Jakubiszyn Adela, jej syn, Jakubiszyn Stanisław, Kaczmarek Emanuel, Szymon, Maria, Koleżek Maria, jej dwoje dzieci, Kozyra, Król Wiesława, Katarzyna, jej 5-ro dzieci, Kotylnicka Maria, Anna, Kutkowska Bronisława, Linkiewicz Genowefa, Karolina, Macitski Eugeniusz, Malitowski Stanisław l. 23, Melnyk Jadwiga, Maria, Niemiec Katarzyna, Szaszkiewicz Maria, Szczepańska Józefa, Tomaszewska Helena (z Ziębów) l. 41, Winniczuk N. i troje jej dzieci, Wiszniewska Leontyna l. 33 (z Żeżawy), Wojciechowska Dominika, jej ojciec i dziecko oraz 15 osób spalonych w domu Dominiki.

14.01.45 r. w **Myszkowie** zamordowano Kaszczyszyna Jana l.17.

15.01.45 r. w **Lataczu** kolejny masowy mord, gdzie zginęło 80 osób, z tego 10 osób o nieustalonych nazwiskach. Zginęli tam: Bigulak Maria l. 68, Błażenko Michał l. 41, Aniela l. 38, Maria l. 15, Janusz l. 2, Malwina l. 75, Maria l. 30, Bobrowska Stefania l. 19, Czernicki Andrzej l. 71, Aniela l. 46, Stanisław l. 46, Domańska Józefa, Franciszek, Józef, Anna, Władysław l. 62, Eugeniusz l. 5, Hostyńska Stefania l. 41, Karpiak Julia, Teresa l. 72, Korczyńska Zofia l. 65, Maria l. 35, Kowalczyk Jan l. 9, Maślinkiewicz Rozalia, Michalki Michał l. 52, Janina l. 20, Bronisława l. 13, Jan l. 5, Franciszek l.14 Mikietyń Helena l. 28, Michał l. 1, Parfin Julia, Półchłopek Kazimierz l. 24, Sandecki Józef, Antonina, Maria, Sabina, Maria l. 48, Antoni l. 51, Józefa l. 40, Sochacki Michał l. 16, Maria l. 12, Helena l. 17, Julia l. 50, Stanisław l. 60, Anna l. 50, Józef l. 72, Leontyna l.67, Storożyńska Michalina l. 63, Kazimierza l. 13, Władysław l. 16, Su-

chowij Helena, Józef, Maria, Syniecka Aniela I. 67, Klementyna I.16, Bronisław I. 14, Franciszek I. 11, Szydłowska Julia, Zofia, Julia II I. 31, Tresel Maria I. 35, Antoni I. 14, Tuligłowska Aniela I. 30, Karolina I. 30, Urban Jan I. 70, Julia I. 65, Wojciechowski Tadeusz I.64, Zawadzka Antonina I. 73, NN. Stefania I. 71.

W nocy z 15/16 stycznia 1945 r. w **Błyszczance** szalejąca banda UPA zamordowała 67 Polaków. Zginęli: Baraniecka Aleksandra I. 38, Karol I. 17, Danuta I. 9, Paulina I. 12, Władysław I. 11, Olga I. 30, Stefania I. 18, dwie 4-ro osobowe rodziny Jakubiszynów, Jakubiszyn Antoni I. 55, jego żona Anna I. 50, syn Kazimierz I. 14, córka Aniela I. 12, Kosiorowska Anna i trójka jej dzieci, Kuchta Adam I. 40, Alicja I. 30, Kazimierz I. 12, Bronisława I. 30 Langer N. I. 38 (Ukrajka), Mieńka N. I. 40, jej troje dzieci od 4 do 10 lat, Niedźwiedź Jan I. 20, Franciszka I. 18, ich ojciec i matka, Niedźwiedź N. I.12, Smolińska Maria I. 35, Jan I. 45, Anna I. 65, Antoni I. 12, Stojanowicz Danuta I. 8, Tadeusz I. 2, Szuszkiewicz Marcela I. 46, Rozalia I. 16, Eugeniusz I. 10, Szymon I. 50, Weronika I. 50, Michał I.10 Władysław I. 17, Turkiewicz Marcela I. 50, Wojtowicz Władysława I. 21, jej ojciec Ksawery i Alicja I. 45 oraz 6-osobowa rodzina, Władysław II I. 42, Joanna I. 45 ich troje dzieci, 5-osobowa rodzina Ziółkowskich, Ziółkowski Eugeniusz I. 21, Złuchowska-Zubek Anna I.60.

1.02.45 r. w **Żeżawie** z rąk banderowców zginęli: Linowska Klara siostra zakonna I. 60, Łysek Antonina I. 60, Okońska Józefa I.70, Ramach Antoni I.40, Maria I. 38, ich córka Czesława I. 14, i syn Albin I. 10, Ryczaj Józef I. 45, Stachurski Stanisław I. 50, Stecka Anna I. 50, Sutyk Maria (z Wysockich) I. 25, Szymańska N., Winiarska Maria I. 40, Franciszek I. 10, Wojnarowski Jan I. 10, Wiszniewska Leontyna, Wytrykus Michał, Dorota I. 65, jej córka Antonina I. 35, syn Antoniny Stefan I. 6, Joanna I. 22, Józef I. 4, Eudokia I. 28, Zielińska Helena I. 77; 7 lutego zginął tu Malinowski Eugeniusz I. 17 mieszkaniec Iwania Złotego.

Z 2/3 lutego 1945 r. w **Czerwonogrodzie** zginęło 70 Polaków. Zginęli tam m. in.: Bronikowska Henryka I. 62 (siostra zakonna), Buszta Teresa I. 3, Fałkowicz Celina I. 26, Czereśniowska Joanna, Glezner Franciszek I. 17, Grabowiecka Helena I. 75, Greszczyń Stanisław I. 30, Krystyna I. 1, Paulina I. 20, Grzebińska Helena I. 72, Jakubiszyn Michał I. 78, ks. proboszcz Jurasz Stefan I. 60, Kalinka Katarzyna (z Rzepniaków) I. 25, Kobyłański Józef I. 50, Kotyński Józef I. 10, Jan I. 19, Karczyski Teodor I. 62. Zginęli tutaj również mieszkańcy **Nyrkowa**: Bobryk Eugeniusz I. 33, Dąbrowski Piotr I. 75, Gertych Justyna I. 70, Kamizelich Antoni I. 50, Karasowski Ignacy I. 50, Kurhaniewicz Antonina I. 45, Małanicz Mieczysław I. 17, Rzepiak Katarzyna I. 23, Smolińska Wiktoria I. 29, Świdzka Janina I. 19, Wojnarowska Maria I. 48, Zalewski Jan I. 70, Zawadzka Karolina I. 35, Marysia I. 2, Żołyńska Józefa I. 22, Zygnunt I. 65.

25.02.45 r. w **Zaleszczykach Starych** zamordowano 30 Polaków.

24.03.45 r. w **Żeżawie** zamordowany został mieszkaniec Hińkowiec Karpiński Eugeniusz l. 17; 31 maja 45 r. w **Nyrkowie** zmarł Stachurski Bronisław l. 48 od ran odniesionych w Czerwonogrodzie 2.02.45 r.; we wrześniu 45 r. w **Zaleszczykach** zabito Turzańskiego Eugeniusza l. 17.

W czasie tej banderowskiej rzezi w latach 1940-42, w bliżej nie określonych datach, zginęli również: w **Kasperowcach** – Dąbrowski Tadeusz l. 38, Misiewicz Stefania l. 30, Skarzyńska Maria l. 42, Rudolf l. 34, Stanisław l. 45; w **Kułakowcach** – Bilska Franciszka l. 54, Galarecka Maria l. 23, Harasymowicz Joanna l. 40, jej syn l. 23, Karolina l. 55, Kamińska Paulina l. 50, Kwaśnicka Maria l. 58, jej syn Antoni l. 18, Łukasiewicz Anna l. 58, Majewski Karol l. 48, jego żona Maria l. 37, córka Janina l. 15, syn Kazimierz l. 11, Ostrowski Julian l. 46, Porszt Michał l. 47, Salewicz Rozalia l. 50, Smykalczyk Mikołaj l. 60, jego żona Teresa l. 56.

W latach 1941-45 (brak dokładnych dat) w **Szczytowcach** zostali zamordowani: Adamski Leopold l. 29, Baczyński Grzegorz l. 45, jego żona Julia l. 38, Waleria l. 17, Biskupski Kazimierz l. 64, jego żona Helena l. 60, syn Kazimierz l. 20, Bojanowska Apolonia l. 45, Gawrońska Klemmentyna l. 26, Grabowiecki Kazimierz l. 35, Harasymowicz Wincenty l. 18, Huculska Franciszka l. 48, jej córka Janina l. 19, Kamiński Michał l. 36, jego żona l. 37, córka Stefania l. 17, Ludwik l. 37, Kwiatkowski Józef l. 42, jego syn Marian l. 18, Michalski Kazimierz l. 39, jego syn Zdzisław l. 15, Miziubrycka Maria l. 45, Mościcka Karolina l. 45, Radwański Albin l. 36; w **Zaleszczykach** zabito 20 osób o nieustalonych nazwiskach.

* * *

We wsi **Torskie** Ukrainiec (starszy brat w cerkwi gr.-kat.) Kościuk M., żonaty z Polką, został zamęczony przez banderowców na śmierć za potępienie ich zbrodni. W **Uhryńkowcach** polska rodzina znalazła schronienie u sąsiada Ukraińca, po powiadomieniu jej przez Ukrainkę o mającym nastąpić napadzie w kilka dni po Bożym Narodzeniu.

Eugeniusz Tuligłowski z **Latacza** podaje, że Ukrainka ukryła jego rodzinę w swoim domu. Z innej informacji wiadomo, że kilkanaście osób – Polaków ukrywało się w piwnicy gr.-kat. księdza, a on, gdy jego służba doniosła o tym banderowcom, zorganizował ukraińskie furmanki i wszystkich odwieziono do Tłustego.

Ale ... ks. gr.-kat. Piotr Sawrij we wsi **Torskie** podczas kazania w lipcu 1941 roku wezwał do mordowania Polaków. W **Czerwonogrodzie** Ukrainiec Piotr Wytrykus wygarnął całą serię z automatu do rodzonej siostry Polki głuszając jej błaganie: *Petruniu ne ubywaj mene*.

(Według relacji 21 świadków).

POWIAT ZBARAŻ

Szacuje się, że w powiecie zbaraskim wymordowano około 1.000 osób. Do 1998 roku ustalono podstawie relacji świadków 515 nazwisk.

Już wiosną 1939 roku OUN-owcy zamordowali **pod Tarnopolem** b. kierownika młyna w Berezowicy Małej – Borysławskiego N.; w październiku w **Zarudeczku** – Muzia Władysława I. 25; w listopadzie zginął tu Sitarczuk Paweł. W sierpniu 1941 roku w **Berezowicy Małej** zginął Byczek Jakub, Kocaj Adam i NN. Ukraińiec z córką; w **Stryjówce** Sokalski Tadeusz I. 32, a w 1942 roku w **Maksymówce** zabito 3 mężczyzn o nieustalonych nazwiskach; w październiku w **Szyłach** zabito NN. inwalidę.

W 1943 roku w **Medynie** zginęły 2 osoby (kobieta i mężczyzna); w **Roznoszyńcach** uciekinier z Wołynia – Halczuk Stanisław; w **Czaharach Zbaraskich** Biłous Władysław I. 30 i Stanisław I. 18; w **Klimkowcach** Zieliński Zenon (Ukraińiec), mąż zasłużonej Polki; 16 sierpnia w **Zarudeczku** banderowcy zamordowali 10 Polaków, byli to Huńka Ignacy I. 39, Kowalczyk Onufry I. 48, Olisko Aniela I. 19, Przysiężniuk Bronisław I. 19, Ratuśniak Maria I. 60, Rygiel Mikołaj I. 62, Zagwocki Antoni I. 39 i Teresa I. 61, oraz 2 osoby o nieustalonym nazwisku.

Od września do grudnia 1943 r. zostali ponadto zamordowani: w **Ochrymowcach** - Łopuski Adam (z Tarnopola); w **Sieniachówce** zginęło 12 osób, w tym małżeństwo Stankiewiczowie; w **Czaharach Zbaraskich** – Tokarczuk N. I. 43; w **Kapuścińcach** – 15 osób; w **Netrebie** zginęło 10 Polaków: Bogonowicz Wawrzyniec, Maria, Alojzy, Dziedzic Marcin I. 60, jego żona Pelagia I. 50, wnuczka Mila I. 9, wnuk Janek I. 6, Korczyk Franciszek, Szabińska Stefania I. 18, Szabiński Kuba, Taraszczuk Szymon I. 65.

Już wcześniej, bo w 1941 r. , zginęło w **Netrebie** 11 osób, w tym ks. proboszcz z Opryłowiec – Władysław Stanisław, Dziedzic Jan i Stanisław, Paczkowski Stanisław i Juzwa Alojzy. W **Starym Zbarażu** zabici zostali: Kociuruba Paweł I. 20, Puklicki Paweł I. 40, Szpuner Maria I. 35, i NN. mężczyzna; w **Szyłach** – Kedziński Jan, jego żona Franciszka i córka (narzeczona Ukraińca); w **Czaharach Zbaraskich** - Kopiec Mieczysław, Mazurkiewicz Feliks i Słonecki Kazimierz; we wsi **Hurniakowa(?)** - Mendalski N.; w **Klimkowcach** – 9 mężczyzn; w **Lesie Kapuścińskim** – Berezowski Kazimierz, jego żona, teściowa i syn; 11 listopada w **Stry-**

jówce zginęli: Antochów Michał, Robak Paweł i Sokół Jan; w 25 listopada 43 r. **Łubiankach Wyższych** zginęli Mucha Jan i jego córka l. 5, Sagan Piotr, Sławiński Stefan, jego żona i dziecko, Tokarczuk Jakub l. 34, Mikołaj l. 37, Tracz Karol, Stanisław, Warężak Karol l. 28.

24.12.43 r. w **Maksymówce** zamordowano mężczyznę; 25.12 w **Hnilicach Wielkich** zginęli: Szydełko Paulina l. 46, Franciszek l. 21, Adam l. 20; w grudniu 43 r. w **Łubiankach Wyższych** zginęły 3 osoby o nazwisku Hajnrich i 5-osobowa rodzina Niszczoruków.

2.01.44 r. w **Hnilicach Wielkich** zostali zabici: Taratuła Franciszek l. 45 i Kazimierz l. 6; 21 stycznia we wsi **Kobyła** – Żarkowska Anna l. 62 i Helena l. 51 (siostry zakonne?).

Największego mordu w powiecie zbaraskim dokonała grupa UPA przybyła z Wołynia w nocy z 22/23 lutego 44 r. w **Berezowicy Małej** - rodzinnej wsi piszącego te słowa. Zamordowano tu, zarżnięto 131 ludzi. Zginęli: Berezin Anna (z Sowińskich), jej dwoje dzieci, w tym niemowlę, Bogunowicz Maria (z Mieszków) l. 70 uciekinierka z Netreby, Budnik Antonina (z d. Kubów) oraz jej 4 małe dzieci, Buff Michał, kilka osób o nazwisku Ciurys: Grzegorz i jego żona, Jan, jego żona i ich mały synek, Paulina, Piotr i jego żona oraz dwie małe córki⁹, Dębicki N., jego żona i 3 ich dzieci, Dworakowski Jan, Dzygala Władysław "Bartoszek", jego żona i 3 ich dzieci, Dzygala Wojciech, Hrycaj Maria z małym dzieckiem, Hrycaj N., Jędrzejków Jan, jego córka Anna i syn Mikołaj, Juzwa Franciszek i Anna, Kocaj Józef i jego 3 córki, Korylczuk Prokop, jego żona Anastazja i trzy córki: Agnieszka, Maria, Stefania oraz mały wnuczek Krzysio, Kozi broda Antoni, Kuraś Anna, Kwaśnicki Antoni l. 38, jego żona Maria l. 37 i ich synowie: Władysław l. 4 i Kazimierz l. 12 oraz Kwśniccy babka i dziadek chłopców, Lewków Anna, Łewkiw Zenon (Ukrainiec) i jego żona Polka (z Ziółkowskich), Łewkiw Pawło (hołowa selrady), jego żona Stefania, Nowakowski Jan, jego żona, Pacholek Maria, jej małe dziecko, Pańczyzyn Agnieszka, jej mała córka Franciszka, Sesiuk Józef, jego matka, Franciszek i Franciszek II, Kubów Józef "Słunka" z matką i siostrą Katarzyną, "Słunczycha", jej córka Kaśka, Sowińska Anna z niemowlęciem, Aleksander, jego żona Petronela l. 70, Władysław l. 23, Szewczuk Piotr, Szymków Jan, Tomków Franciszek i Katarzyna z 7-giem jej małych dzieci, Wiśniowska Jarosława, jej matka Franciszka i córka Marysia, Wiśniowski Franciszek, jego żona.

Z grupy zastrzelonych i spalonych w oborze Mikołaja Sesiuka nie udało się ustalić 20 nazwisk oraz 11 ludzi zamordowanych na kolonii.

W **Łubiankach Niższych** zamordowano w tym czasie 11 mężczyzn o nieustalonych nazwiskach; w **Obodówce** - 5 mężczyzn.

⁹ Z Ciurysów pochodziła matka O. prof. Mieczysława Krapca.(W.K.).

Wiosną 1944 r. we wsi **Dobromirka** UPA zamordowała 25 osób, byli to: Dzikowski N., jego żona, Knysiewicz Maria, Krawczuk N., jego żona i córka, Myślenicki N., jego żona i troje dzieci, Rodziewicz N., jego żona i córka, dwoje uciekinierów z Wołynia (rodzic z dzieckiem) i 9 osób o nieustalonych nazwiskach. W maju 44 r. w **Krasnosielcach** zginął Hunek Ignacy l. 39; latem w **Kurnikach Iwaczańskich** – 8 osób; we wrześniu w **Prosowcach** – Juźwin Tekla l.30 i syn Henryk l. 4; w październiku w **Dobrowodach** – Dziedzic Karol, jego żona, córka l. 14 i niemowlę, Minartowicz N. l. 70, Olejowska Barbara (Polka żona Ukrainka), Sąsiadek Paweł l. 70, Stachów N. mężczyzna, Witomski Jan (z Góry Babija); w **Berezowicy Małej** – Kubów Franciszek (drugi Franciszek zginął w Płotyczy), Piotr (sołtys), Wiśniowski Paweł; w **Nowikach** – 5 osób; w **Prosowcach** – Ratuszny Jakub l. 15, jego babcia; w listopadzie w zamordowano tam 6-osobową rodzinę ukraińską: Hinij Hryhorij l. 60, jego żona Maria l.57, syn Wołodymyr l. 32, jego żona Paulina l. 30 i 2 dzieci w wieku lat 7 i 4; w **Zbarażu** – 10 osób o nieustalonych nazwiskach.

24.12.44 r. we wsi **Korczunek** zostali zamordowani: Kupyna Michalina i Nakonieczna Czesława; w **Berezowicy Małej** – Kocaj Franciszka; w grudniu w **Czaharach Zbaraskich** - Chmielowska Domicela, Draj Maria, jej córka Olga, Marciniuk Stanisław, Stankiewicz N. (Ukrainiec); w **Stryjówce** – Podgórski Bolesław.

W ciągu 1944 roku (w nieustalonych datach) zamordowano: w **Bazarzyńcach** – 20 osób; w **Hnilicach Wielkich, Jacowcach i Klebanówce** nie ustalona liczbę ofiar; w **Łozówce** - 2 mężczyzn; w **Łubiankach Wyższych** – 30 osób; w **Maksymówce** – 30 osób; w **Lisieczyńcach, Medynie, Nowym Siole, Skorykach, Terpiłówce i Tokach** zginęła również nie ustalona liczba osób.

W styczniu 1945 r. w **Zarudeczku** zamordowano Narynieckiego Piotra l. 48 i Ukrainka Papura Wołodymyra l. 47; 2.02.45 r. w **Czaharach Zbaraskich** – Dobrynicką N. i jej syna Gustawa l.17; 14 lutego w **Sieniawie** – 26 osób; w **Sieniachówce** liczby i nazwisk zamordowanych nie udało się ustalić.

W kwietniu 45 r. w **Kurnikach Iwaczańskich** zostali zabici: Buczkowski Józef l. 13, Dziedzic Jan l. 60, Jagielicz Piotr l. 56, Janik Antoni l. 40, Juzwa Jan l. 40, Kotowicz Antoni l. 60, Mikołajów Andrzej l. 18, Polowa Stefania l. 35, Szewczuk Antoni l. 65, Franciszek l. 70; w lipcu 45 r. w **Czaharach Zbaraskich** – Szczęch Piotr l. 75; w **Netrebie** - Korczyk Franciszek i Żabiński Kuba.

W latach 1941 – 1945 zginęło: w **Zbarażu** – 30 osób; w **Kretowcach** – 10 osób; w **Hrycowcach** – 9 osób; w **Nowym Rogowcu** nie ustalono liczby i nazwisk ofiar.

Ukraińcy byli też ludźmi. W **Berezowicy** Małej Fed'ko Bartkiw przez całą jesień – do grudnia przechowywał w wykopanej piwnicy ojca piszącego te słowa i dwie jego siostry: Adelę i Józję (spali na kartoflach), a Łewkiw N. (Danyłko) ostrzegł w końcu grudnia mojego ojca: *Janku, jak chcesz żyć to uciekaj*. W **Prosowcach** zginęła cała 6-osobowa rodzina ukraińska Chiników za potępienie grabieży i mordów na Polakach. W **Starym Zbarażu** nie doszło do masakry dzięki gr.-kat. ks. Rohatiukowi i diakowi Diduchowi, który uratował także przed zamordowaniem starszą siostrę Jana Konysza. W **Stryjówce** Ukrainiec Turański ostrzegł Polaków na godzinę przed napadem banderowców ryzykując własnym życiem. Dzięki postawie Ukraińców w **Tarasówce** nie zginął żaden miejscowy Polak.

Ale ... np. w **Medynie** ks. gr.-kat. na kazaniu w cerkwi oświadczył w sierpniu 1942 r: *Współistnienie Polaków i Ukraińców jest wrzodem, który należy koniecznie rozciąć*. W **Tokach** ks. gr.-kat. Jacyszyn zachęcał z ambony do mordowania Polaków.

(Według relacji 25 świadków).

POWIAT ZBORÓW

Ocenia się, że w powiecie zborowskim zostało zabitych około 2.500 ludzi, a według ustaleń do 1998 roku (na podstawie relacji świadków) zostały zanotowane 493 nazwiska.

We wrześniu 1939 roku zamordowani zostali: w **Czyżowie** – Jaworski Leon; w **Milnie** – Hawryszczaj Józef I. 30; w listopadzie 1942 r. w **Neterpińcach** – 31 mężczyzn, w tym Paszniak Stanisław, a w grudniu zginęła tam Łakomska Maria; w lipcu 1943 r – Najwer Tomasz; 22 września w **Pomorzanach** – mężczyzna – woźnica; w październiku 1943 r. w **Hnidawej** zginęło 50 Polaków; 15 października w **Panasówce** – kilka osób, wśród nich zginął dowódca samoobrony "Szkłany".

W listopadzie 1943 r. zamordowani zostali: w **Urlowie** – ksiądz gr.-kat. i 5 Polaków; w **Hukałowcach** – 10 mężczyzn: Błażków Filip I.19, Miokołaj, 2 osoby o nazwisku Burhard, Grabas N., Józwił N., Turecki N. oraz 3 nierozpoznane osoby; w **Trościańcu Wielkim** (w nieznanym terminie) zginęło 8 osób wśród nich Śliwiński Antoni.

W styczniu 1944 r. zabito: w **Nesterowcach** – 10 mężczyzn; w **Ostaszowcach** – Olendra Franciszka; w lutym 1944 r. w **Reniewie** – Klim Jan, Szklany Jan, jego żona Anna; w marcu 1944 r. w **Jarczow-**

cach – Rybarczyk Maria, Strońska Kazimiera oraz 3 nierozpoznane osoby; w **Jeziernej** – Czereda Jan I. 60, Czereda N. I. 40, Kołowski Wincenty I. 40, jego żona I. 30.

W nocy z 1/2 kwietnia 1944 r. w **Pomorzanach** zamordowano 47 osób. Zginęli: Kempieńska Tekla I. 40, jej synowie: Eugeniusz I. 11 i Franciszek I. 6, Kempieński Franciszek I. 60, jego żona Maria I. 50, córka Helena I. 14, Kempieński Józef I. 58, Antoni, jego synowie: Józef I. 25 i Michał I. 23, Antoni II, Kurdyba N. (córka Michała) I. 18 i syn (Michała) I. 12, Małachowski Tomasz I. 35, jego żona Anna I. 40, Niestuchowska Antonina I. 22, Jadwiga (córka Anny) I. 16, Stanisław I. 40, jego żona Karolina I. 38, Anastazja (matka Stanisława) I. 60, troje dzieci Niestuchowskich, Domicela (żona Tomasza) I. 54, Karolina (synowa Domiceli, żona Jana) I. 25, troje dzieci Niestuchowskiej Karoliny od trzech miesięcy do 4 lat, Justyna I. 18 i Waleria I. 15 (córki Michała), Niestuchowski S. (syn Antoniego), Tekla (żona Józefa) I. 50, Karolina (córka Józefa, bliźniaczka Karoliny) I. 27, Józef I. 34, jego żona Katarzyna I. 32, Niestuchowski N. (ojciec Katarzyny), 5 dziewczynek o nazwisku Niestuchowska w wieku od 4 do 14 lat, Niestuchowski Józef I. 60, jego żona Maria I. 55, syn Władysław I. 25, Mieczysława (córka Józefa) I. 23, Tomasz I. 62, Żółkiewicz Władysław I. 40; we wsi **Sławna** 10 kwietnia 44 r. zginęły 3 polskie rodziny, razem 14 osób.

W czerwcu zginęli: w **Bogdanówce** – Rupental Aleksy i 4 inne osoby; we wrześniu we wsi **Gontowa** – Głowacka Maria I. 25; 11 listopada w **Bukowinie** – 13 Polaków: Baran Maria I. 40, jej córki: Anna I. 6 i Stefania I. 16 oraz syn Stanisław I. 12, Czapla Antoni I. 50, jego żona Anna I. 40, ich dzieci: Władysław I. 16, Józefa I. 3 i Maria I. 10, Humienny N. I. 65, Lis Adam I. 55, Maliszewski Mikołaj I. 55, Zalewska Rozalia I. 65; w **Gajach Roztockich** – Mysza Michał, jego żona Maria oraz czworo dzieci i babcia, małżeństwo Sucheckich, 4-osobowa rodzina Świdrowych, małżeństwo Wajdów z córką; we wsi **Gontowa** – Miazgowska Maria I. 70, Rożko Jan I. 55, Szeliga Bronisława (Olszewska) I. 35, Eugenia I. 35, Tekla I. 45, Zaleski Paweł; w **Jarczowcach** – Drewlany Kazimierz; 11 listopada w **Milnie** – Boniuk Katarzyna I. 40, Czapla Anna I. 60, Dec Anna I. 60, Dzioba Stanisław I. 50, Stanisław II I. 70, Agnieszka I. 70, Jarmoleńko Michał I. 55, Krapiec Katarzyna I. 60, Anna (córka Jana) I. 17, Majkut Jan I. 60, Pomys N. I. 40, jego córka Janina I. 18, Procyszyn Piotr I. 60, Szeliga Mikołaj I. 50, Zalewska Katarzyna I. 45, jej babcia I. 79, Stefania I. 18 oraz 19 nierozpoznanych osób.

2.12.44 r. zginęła w **Jeziernej** Kuźma Stefania I. 22; w grudniu 44 r. w **Bukowinie** – Buła Maria i Letki Paweł; w **Gontowej** – Bieniaszewska Anna I. 30, Danyluk Maria I. 40, Głowacka Maria I. 25, Maciów Paweł I. 55, Myśliwiec Maria I. 50, Olszewska Anna I. 40, Pączek Mikołaj I. 60, Szeliga Maciej I. 70, jego żona Anna I. 60 oraz 1 osoba nierozpoznana;

we wsi **Kamionka-Milno** – Gaździcki Władysław I. 17 Surmiński N. I. 50 (Ukraińiec), N. Agnieszka I. 35 (żona Ukraińca); w **Presowcach** zamordowano 100 Polaków, ustalono niestety tylko jedno nazwisko Łozicki N.

W styczniu 1945 r. zginęli z rąk banderowców : w **Moniłowce** – Antoszyn Włodzimierz; w lutym 1945 r. w **Jeziernej** – Kamiński Marek I. 48, jego żona I. 46; w marcu w **Neterpińcach** – Dec N. I. 40 (mężczyzna), Gaździcki Jan, jego córka Stanisława I. 14 Jaśnij N. (żona Ukraińca), Wawruch Władysław, Stanisław, NN. żołnierz WP na urlopie oraz 1 nierozpoznana osoba.

W kwietniu 1945 r. w **Białokiernicy** zostali zabici: Półtorak Kazimierz oraz Świtkiewicz Maria (oboje w wieku 19-22 lat).

W latach 1941 – 1944 zginęło: w **Założcach** – ponad 50 Polaków; w **Zborowie** ponad 50 osób; w grudniu w **Pomorzanach** zginął Niestuchowski Tomasz I. 62

* * *

W **Pomorzanach** Ukraińiec Pawło Roszczenko, nie zważając, że grozi mu śmierć z rąk banderowców, ukrył Polaka na strychu obory. W 1943 r. w **Urłowie** ksiądz gr.-kat. potępiał na kazaniu mordy Polaków na Wołyniu i nawoływał do zgody, za co został zamordowany. Po dokonaniu mordu we wsi **Milno** banderowcy zmusili miejscowe dziewczęta ukraińskie do usługiwania sobie, kazali im śpiewać i tańczyć. Ksiądz gr.-kat. był tak oburzony tym faktem, że na kazaniu powiedział w cerkwi: *To żadne wojsko, to plugawa banda, która nigdy nie zbuduje żadnej Ukrainy* – za co otrzymał od banderowców wyrok śmierci.

Ale ... w **Neterpińcach** Ukraińiec Jasij N. zamordował w marcu 1945 r. swoją żonę Polkę.

(Według relacji 20 świadków).

POWIAT ZŁOCZÓW

W powiecie tym zamordowano według szacunku około 2.000 ludzi, naoczni świadkowie do 1998 roku podali 504 nazwiska pomordowanych.

Już 7.05.1937 roku w **Bełzcu** zostali przez OUN-owców zamordowani: Jasiński Mieczysław i jego żona Maria. We wrześniu 1939 r. zginę-

li: w **Czyżowie** – Jaworski Leon z Bohutyna pow. Zborów; w **Sokołówce** – kilku polskich żołnierzy i policjantów.

W lipcu 1941 po przejściu frontu niemiecko-sowieckiego zginęli: w **Białym Kamieniu** – 7 Polaków o nieustalonych nazwiskach; w **Poczapach** – Polak, który uciekł z sowieckiego więzienia; 28 czerwca w **Rykowie** – ks. Szewczyk Jan; w **Skwarzawej** – 7 Polaków: Dąbrowski Władysław, Lachowski N. Młynarczyk Stanisław Wichrowicz Tomasz, Zieliński Józef. uciekinier z Wołynia i nieznaną mężczyzną; w **Sokołce** – Dubasiewicz Antoni I. 19, Józef I. 22, Dziękowski Tadeusz I. 35, Jasiński Michał I. 20, Józef I. 23, Lubacz Jan I. 34, Mikulski Hieronim I. 27, Mieczysław I. 18, Józef I. 26, Szczęsny Ludwik I. 29, Wojnarowski N. i 3 akademików z Poznania.

W sierpniu 1942 r. zostali zamordowani: w **Sasowie** – aptekarz z Poznania; w **Uszni** – rodziny Bojakowskiego Józefa, Domańskiego Łukasza, Olejnika Józefa oraz Rypatowski Franciszek; w październiku 42 r. w **Krasnem** – NN. lekarz, NN. kierownik szkoły, NN. naczelnik poczty.

W styczniu 1943 r. zginęli: w **Gołogórach** – Mazur Piotr i NN. aptekarz, 14 września 43 r. w **Krasnem** – proboszcz z Mogielnicy ks. Kłakła Władysław; 2 października w **Ożydowie** – 2 nieznaną mężczyzn; 12 października w **Czeremoszni** – Isarewicz Bogdan, Kaniecki Stanisław i 23 października: Cyran Franciszek, jego żona Anna oraz kilka osób; 20 października w **Sokołówce** – 2 nieznaną mężczyzn; w październiku we wsi **Bużek** – Tychniewicz N., jego żona, Kożuszyn Roman (Ukrainiec).

24.12.43 r. w Wigilię Bożego Narodzenia zamordowano: w **Kołtowie** 35 Polaków, w tym Kłauba Kazimierz (dowódca 7 kompanii AK); w **Kruhowie** – Brutkowski Andrzej I. 32, Franciszek I. 18, Kazimierz I. 21, Stanisław I. 16, Paweł I. 36 Michał I. 32 Doliszny Jan I.46, Władysław I. 16, Fedyczkowski Kazimierz I. 47, Ładyga Atanas I. 53 (Ukrainiec), Mikuś Jan I. 55, jego syn Michał I. 16, Martynyszyn Jurko I. 33 (Ukrainiec), Muzyka Jan I. 41, Wincenty I. 39, Rogalski Piotr I. 32, Sokołowski Stanisław I. 72.; w **Podhorcach** w grudniu zginęło kilku Polaków.

3.01.1944 r. w **Pietryczach** zginęło kilkunastu Polaków; 5 stycznia w **Łuce** – Szuber Władysław I. 54, Kalinowski Wilhelm I.22; 6 stycznia w **Woroniakach** – Korczyński Władysław, Kubiszyn Tomasz, Macyszyn Jan, Pankiewicz Edward i kilka innych osób; 12 stycznia w **Sokołówce** – 4-osobowa rodzina leśniczego; w styczniu w **Krasnem** – 15 kolejarzy i pasażer Onychir Bolesław z Tarnopola.

W nocy z 9/10 lutego w **Czyżowie** zginęli: Babicz Władysław, Józef, Helena, Bachranowski Józef, Chilarski Karol, Bronosław, Antoni, Anna, Chilarska-Iwanczyszyn Maria, Chilarska Tekla, Zofia, Jan, Nowicki Józef, Simiński Józef, Antoni, Jan, Zarzycki Michał, Anna, Żuliński Józef, Maria; w **Skwarzawej** – kilkunastu Polaków, wśród nich rozpoznano Ba-

łackiego, N. Haszkiewicza N., Teodorowskiego Piotra, Karola, Józefa; 28 lutego 44 r. w **Sokołówce** zginął ks. Wiszniewski Jan.

22.03.44 r. w **Hucie Werhobuskiej** zamordowano 30 osób, w tym: Kobyłański N., 13-osobowa rodzina Zawadzkich, Zadhorocha N, jej córka (ułamna), Mieczysław I. 21 (członek samoobrony).

1.04.44 r. we wsi **Wicyń** zginął Zagrobelny Adam, NN. nauczyciel; 9/10 kwietnia 19 członków samoobrony AK; 25 kwietnia 25 Polaków, wśród nich: Baranowski Franciszek, Bździuch Józef, Krężel Stefan, Skoblicki Paweł; z 3/4 kwietnia w **Maruszce** zginęło 60 Polaków, w tym: Denis Zenon I. 5, Birecka Anna oraz rodziny: Czerniaków, Lisiewiczów, Markowskich i Woroszczaków; 5 kwietnia w **Sasowie** – Żmijowski Ludwik, Wiatrowski N. (Ukrainiec), jego zięć (Polak); w Wielkanoc w **Kondratowie** zamordowano 30 Polaków; w kwietniu ponadto zginęli: w **Czyżowie** – Dudek N. (matka) i jej młodszy syn; w **Kruhowie** – Kopaniecki Antoni, Muzyka Mikołaj, Antoni, Wodecki Jan; w **Zazulach** – 8 Polaków w tym: Stojanowska Stefania I. 40, Szafranski Jan.

W czerwcu 1944 r. zginęli: w **Bortkowie** – Magola Józef I. 48; w **Żulicach** – Bogusławski Michał oraz rodziny: Nahorczyńskich i Regułów.

Z 13/14 lipca 1944 r. w **Sokołówce** zamordowano 10 młodych mężczyzn; w październiku 1944 r. w **Hucisku Oleskim** – Konopka Zygmunt I. 16, Gabiński Józef I. 45 i w grudniu – Konopka Michał I.45; 24.12.44 r. (dogodny czas – u Polaków Święty Wieczór-Wigilia Bożego Narodzenia) w **Kołtowie** zginęło wówczas 18 Polaków; w grudniu w **Wicyniu** – 60 Polaków.

W marcu 1945 r. w **Kruhowie** zamordowano 23 Polaków – rozpoznani: Brutkowska Maria I. 35, Olender Katarzyna I. 46, jej córka Stefania I. 25; w kwietniu 45 r. zginęli: w **Skwarzawej** (w Wielki Piątek) - 30 Polaków; w **Złoczowie** - Świdorski Michał i jego teściowa Wiślicka Anna.

W latach 1943 – 1944 (brak bliższych danych) w **Krasnosielcach** zginęło kilku Polaków; w **Kutkorzu** kilkanaście osób, w tym Biskup Emilia i Jankiewicz Jan.

* * *

Za odmówienie udziału w mordowaniu Polaków banderowcy zamordowali 10 Ukraińców w **Woroniakach**. Za to, że w okresie międzywojennym jeden z Ukraińców był wójtem w **Krasnosielcach** został przez bojówkę UPA zlikwidowany. Roman Kożuszyna Ukrainiec został zabity przez banderowców za odmowę zamordowania żony Polki we wsi **Bużek**. W **Poczapach** ksiądz gr.-kat. uratował Polaków przed Niemcami, wyjaśniając cel brudnej roboty swoich parafian.

Ale ... byli też Ukraińcy, którzy postępowali w sposób nieludzki. W **Kruhowie** Ukrainiec Mikołaj Czyż, żeby zdobyć zaufanie UPA usiłował zamordować własną żonę Jadwigę Polkę; cudem uniknęła śmierci. W **Kruhowie** zamordowano 2 Ukraińców, którzy byli na Wigilii u Polaków. W **Złoczowie** 3 i 4 lipca 1941 r. OUN-owcy i policja ukraińska, przy aktywnej pomocy gr.-kat. diekana ks. Tretiaka, zorganizowali pogrom Żydów; zginęło około 1.000 osób. W **Poczapach** na wiosnę 1944 r. "zukrainizowany" syn zamordował swego ojca Kilarzkiego N.

(Według relacji 14 świadków).

ZAMORDOWANI KSIĘŻA

Na Podolu, jak i na terenie całych Kresów Południowo-Wschodnich ginął z rąk ludobójców spod znaku OUN-UPA przede wszystkim bogobojny, ciężko pracujący na roli lud polski. Jego przewodnikami duchowymi byli księża. W programach szowinistów ukraińskich, szczególnie w okresie II wojny światowej, była nie tylko zagłada Polaków zrosniętych od wieków z tą ziemią, ale także tych, którzy będąc najbliższym tego ludu podtrzymywali i utrwalali w swoich parafiach miłość i wierność do ziemi i wiary przodków – tj. księży polskich.

Byli więc zarzynani, zabijani siekierami, paleni, nie tylko w swoich plebaniach, ale też w kościołach, nawet przy ołtarzach podczas sprawowania liturgii, czy w czasie pogrzebów.

W tych strasznych czasach większość księży polskich nie opuszczała swoich wiernych i dlatego ginęła wraz z nimi śmiercią męczeńską i okrutną. Niewielu zdołało się uratować. Żal serce ściska, że zapomniano o nich, a raczej – że znając tragiczne wydarzenia i okoliczności śmierci – przemilcza się je w imię ... chyba źle pojętego dobra. Co więcej, słychać głosy, że *czas już o tych zbrodniach zapomnieć*.

My – Kresowianie, którzy byliśmy naoczniymi świadkami tragicznej śmierci księży oraz braci i sióstr zakonnych uważamy, że to właśnie **ONI** – prawdziwi męczennicy za wiarę i wierność – powinni być w pierwszej kolejności wyniesieni na ołtarze.

Natomiast OUN-owscy bandyci, rzekomi “rewolucjoniści” i “obrońcy niepodległości”, bywali nierzadko nawoływani do zbrodni przez swoich “świaszczeników” – duchownych obrządku wschodniego, jak np. ksiądz gr.-kat N. Panasiuk z Mogielnicy (w pow. trembowelskim)). Bywali oni nawet dowódcami bojówek terrorystycznych, nadto święcili w cerkwiach narzędzia zbrodni do mordowania Polaków, aby “żniwa były obfitsze” i “bez grzechu”.

Oczywiście zdarzali się też tacy, którzy banderowskie zbrodnie potępiali lub pomagali zagrożonym Polakom. Ponosili za to śmierć z rąk ukraińskich fanatyków, niekiedy z całą swoją rodziną. Oni także zasłużyli na wyniesienie, za męczeńską śmierć poniesioną w imię miłości bliźniego, w imię wiary.

W jednym z numerów “Głosów Podolan” w 2003 roku zostanie opublikowana imienna lista zamordowanych osób duchownych na terenie naszego województwa. Tu więc ograniczę się do podania ogólnej liczby ofiar w sutannach i habitach zakładając, że może być ona jeszcze nie kompletna. Żywię nadzieję, że Czytelnicy zechcą ją uzupełnić, zgłaszając nieujawnione dotąd nazwiska i okoliczności śmierci.

Według dostępnych mi materiałów podaję, że w latach 1939 – 1946 zginęło z rąk wynaturzonych “bojowników o samostijną” 38 księży rz.-kat. oraz 3 zakonników i 9 zakonnicek.

SPOSOBY I METODY MORDOWANIA POLAKÓW PRZEZ LUDOBÓJCÓW Z OUN-UPA

Nie wystarczało im pozbawienie Polaka życia. Śmierć “Lacha” powinna być poprzedzona wymyślnymi torturami. Nie wiemy gdzie się tego uczyli, ale prześcignęli w okrucieństwie i NKWD, i gestapo. Część z nich miała niezłą praktykę biorąc udział wraz z Niemcami w masakrze Żydów. U innych przemówiły może “wrodzone talenty”? Rozkoszowali się bowiem bestialstwem, upajali widokiem cierpienia swych bezbronnych ofiar, tak dorosłych jak i dzieci.

Uwagę badaczy zwraca fakt, że stosowane przez banderowców metody uśmiercania były dość ujednoczone i występowały na całych południowo-wschodnich ziemiach II RP.

Kandydat na członka bojówki OUN czy UPA musiał najpierw “wykazać się” dokonaniem zbrodni na “Lachu”, aby móc być dopuszczony do złożenia przysięgi. Nie stanowiło to przeszkody, a wręcz przeciwnie, gdy “Laszką” była własna matka, żona, dziecko czy siostra. Taki był warunek członkostwa w UPA. Przy tym rodzaj stosowanych tortur ustalany był przez tzw. “komitet rewolucyjny”. Zaś rytuał święcenia przez niektórych “świaszczeników” narzędzi zbrodni był prawdopodobnie inicjatywą oddolną tych bardziej gorliwych. Później ci sami księża sprawowali w cerkwiach liturgię, mordercy zaś przyklękali przed obrazem Matki Bożej w kościołach, w których dokonywali zbrodni.

Dr Aleksander Korman ustalił pierwotnie 136 metod zabijania ludzi przez banderowców. Píše o tym na łamach czasopisma “Na Rubieży” nr 35 z 1999 roku, pt. “Wirtuozeria banderowskiej zbrodniczości i gwałtu – co najmniej 136 metod tortur”. Przedstawiony materiał jest wynikiem jego wieloletnich, niezależnych prac badawczych. Dalsze badania doprowadziły do uściśleń i podniesienia liczby owych metod do astronomicznej wręcz liczby – 360 sposobów zabijania “Lachów”. Wymienia je dr Korman w swojej ostatnio wydanej publikacji pt. “Stosunek UPA do Polaków na ziemiach południowo-wschodnich II Rzeczypospolitej”, wyd. NORTOM, Wrocław. Zainteresowanych odsyłam do tej lektury. Tu pragnę tylko dodać, że dziś jeszcze, po upływie sporo ponad pół wieku od

tamtych tragicznych wydarzeń, ci, którzy je przeżyli i byli świadkami – są ludźmi głęboko zranionymi psychicznie i rany te wciąż boją.

PRÓBA BILANSU

Ośrodki naukowe w Polsce i na Ukrainie nie podejmują **rzetelnych** badań na temat stosunków polsko-ukraińskich, a organizowane tzw. konferencje historyczne polsko-ukraińskie wiadomo jak przebiegały i czym się kończyły. Sensowne wydaje się przytoczenie fragmentów referatu dra Ryszarda Kotarby – b. dyrektora Okręgowej Komisji Badania Zbrodni przeciw narodowi Polskiemu w Krakowie – wygłoszonego na VI seminarium w Warszawie (w dniach 3-5 listopada 1999 r.) pt. “Zbrodnie nacjonalistów ukraińskich w woj. tarnopolskim w latach 1939-1945. Próba bilansu”.

Akcja ukraińska przeciwko Polakom w Małopolsce Wschodniej ma kilka faz wynikających z ogólnej sytuacji politycznej, frontowej oraz z rozwoju doktryny i siły bojowej ugrupowań ukraińskich. W Tarnopolskiem można wyodrębnić następujące okresy:

1. *Pierwsze akcje antypolskie – wrzesień 1939 r.*
2. *Wydarzenia związane z wojną niemiecko-sowiecką – lato 1941 r.*
3. *Rozszerzenie się fali mordów z Wołynia na woj. tarnopolskie (i stanisławowskie) – druga połowa 1943 r.*
4. *Początek większych napadów na wsie polskie – grudzień 1943 - styczeń 1944 r.*
5. *Masowe mordy i ataki na polskie ośrodki samoobrony – od lutego do połowy 1944 r.*
6. *Ostatnia fala mordów w okresie okupacji sowieckiej – do wiosny 1945 r.*

Nim fala mordów ogarnęła Tarnopolszczyznę, wieść o “rzezi wołyńskiej” rozchodziła się szybko, budziła grozę, ale też mobilizowała do działania. Napady do przełomu 1943/1944 były skierowane przeważnie na wsie bezbronne. Potem sytuacja zaczęła się zmieniać, większe skupiska polskie zaczęły tworzyć lepiej lub gorzej zorganizowaną samoobronę. Od prostych form zbiorowego ostrzegania, wartowania, budowy kryjówek, po stopniowe uzbrajanie się, a nawet budowę umocnień i tworzenie łączności między poszczególnymi ośrodkami. Osiągnano pewne minimum bezpieczeństwa. Środki te jednak okazały się niewystarczające. Mimo wszystko (...) w niektórych przypadkach działania samoobrony

pozwołyły na odparcie ataków i obronę części ludności w umocnionych punktach oraz zmniejszenie polskich strat.

W takich właśnie okolicznościach odparte zostały napady lub powstrzymane rozpoczęte mordy m. in. w Hanaczowie (II 44 r.) w pow. przemysłańskim, w Korościatynie (II 44) w pow. buczackim, w Toustobabach (XII 45) w pow. podhajeckim, w Milnie (XI 44) w pow. zborowskim, w Czerwonogrodzie (II 45) w pow. zaleszczyckim i in.

Gdyby nie działania samoobronne, liczba ofiar byłaby znacznie większa.

Największe nasilenie napadów i największe straty ludności polskiej następują od początku 1944 roku. W Bokowie (pow. Podhajce) 11 II 1944 zamordowano około 60 osób, w Hucisku Brodzkim (pow. Brody) 12 II 1944 – ponad 40 osób, w Łanowcach (pow. Borszczów) 12/13 II 1944 – około 80 osób (...) w Berezowicy Małej (pow. Zbaraż) 22/23 II 1944 – 131 osób, Majdanie (pow. Kopyczyńce) 12 III 1944 – kilkadziesiąt¹⁰, w Płauczy Wielkiej (pow. Brzeżany) 30/31 III 1944 – około 90 ofiar.

Wkroczenie Armii Czerwonej (w kwietniu 1944, potem w lipcu 1944) nie zmieniło zasadniczo sytuacji. Właśnie pod rządami sowieckimi miały miejsce masowe mordy: w Sorocku (pow. trembowelski) 23 XI 44 r. zginęło ok. 80 osób, w Ihrowicy (pow. tarnopolski) 24 XII 1944 r. ok. 85, w pobliskiej Łozowej 28/29 XII 1944 r. – 107.

Zaś w roku 1945 zamordowano w pow. zaleszczyckim w Uhryńkowcach 1 stycznia co najmniej 67 osób, w Błyszczance 15/16 stycznia ok. 60 osób, w Głębocku (pow. borszczowski) z 5/6 stycznia – ok. 80 osób, w pow. buczackim w Baryszu 5/6 lutego – ponad 100, w Uściu Zielonym 2 lutego także ponad 100, (...) a w Byczkowcach (pow. czortkowski) 14 lutego także ponad 100. Są to tylko przykłady.

Potem działalność eksterminacyjna UPA wyraźnie słabnie, co należy wiązać zarówno z opuszczeniem wsi przez Polaków i ewakuacją na zachód, jak i z szeroko zakrojonymi akcjami represyjnymi władz sowieckich przeciwko podziemi ukraińskiemu.

Osobnym problemem są zbrodnie żołnierzy Dywizji SS-Galizien popełnione w kilku miejscowościach woj. tarnopolskiego. Napady te, przeprowadzone wspólnie z oddziałami UPA, przyniosły szczególnie wiele ofiar, np. w Hucie Pieniackiej (pow. brodzki) 28 II 44 – ok. 800 ofiar, w Podkamieniu 12-15 II 44 ok. 500 osób (na terenie klasztoru i w miasteczku), w pobliskich Palikrowach 12 III 44 – 365 osób, w Chodaczkowie Wielkim (pow. tarnopolski) 16 IV 44 – ok. 250 osób. Łącznie możemy tu mówić co najmniej o 2 tysiącach ofiar. (...) Akcjami tymi kierowali oficerowie niemieccy i ukraińscy, ale bezpośrednimi mordercami byli prości

¹⁰ Ustalono 154 nazwiska. (Przyp. Red.).

żołnierze ukraińscy – ochotnicy SS. Część z nich pochodziła z tych miejscowości, w których przyszło im działać.

(...) W czasie masowych mordów ginęli głównie mieszkańcy wsi, chłopcy, ale również przedstawiciele innych grup społecznych i zawodów. Ustalono wśród ofiar 59 nauczycieli, 10 lekarzy, 27 księży¹¹ rz.-kat., 14 zakonników i zakonnice, 3 działacze politycznych i społecznych (sprzed wojny), 9 ziemian, 19 pracowników majątków, 27 wójtów, sołtysów, pracowników gmin, 32 leśników, 21 kolejarzy, 10 pracowników poczty, 9 b. policjantów (sprzed 1939 r.), 9 b. komendantów "Strzelca".

Zarejestrowane są dane o ok. 150 członkach Armii Krajowej, samoobrony oraz "istreb. batal.", którzy ponieśli wówczas śmierć. Mniej więcej połowa zginęła w walce, a połowa została ujęta i zwykle poddana przed śmiercią nieludzkim torturom. Nadto wiemy o kilkudziesięciu żołnierzach Wojska Polskiego (głównie z września 1939).

W podanej ogólnej liczbie ofiar znajdują się także zamordowani Żydzi i Ukraińcy. Chodzi tylko o osoby, które zginęły w związku z mordami na Polakach, razem z Polakami, w ich obronie, odmawiając udziału w zbrodni, pomagając Polakom lub ukrywani przez Polaków (Żydzi). Informacje te dotyczą 57 Żydów i 149 Ukraińców.

(...) Należy stale pamiętać, że podawane tu informacje liczbowe nie są ostateczne, badania trwają, pozwalają uwiarygodnić coraz to nowe fakty. (...)

Przytoczone tutaj fakty uzasadniają tezę, że akcja depolonizacyjna miała charakter fizycznej likwidacji ludności polskiej. W tym kontekście winno się przywoływać pojęcie ludobójstwa, które rozumiemy jako planową i totalną eksterminację określonej grupy ludzi.

(...) **Ludobójstwo zawsze jest zabijaniem ludzi nie za to co zrobili, lecz za to kim są.**(...)

* * *

W konkluzji trzeba wyraźnie powiedzieć: czy zamordowano w woj. tarnopolskim 40,5 tys. osób (jak szacuje Cz. E. Blicharski), czy 14,6 tys. (jak zeznali świadkowie), czy też 8 tysięcy (według dra R. Kotarby) - było to – **barbarzyńskie ludobójstwo Polaków dokonane przez Ukraińców z OUN i UPA** oraz innych nacjonalistycznych formacji, które do tej pory nie zostało potępione, nawet w Polsce.

Ja – naoczny świadek zbrodni, pragnę w zbliżającą się 60-tą ich Rocznicę złożyć tą skromną książką **hold** – pomordowanym, poparzo-

¹¹ Późniejsze informacje świadków pozwoliły mi zwiększyć tę liczbę w naszym województwie do 38 księży i taką liczbę podałem na poprzednich stronach. (WK).

nym i okaleczonym Ofiarom, oraz tym Wszystkim, którzy wyrwani z korzeniami z rodzinnych gniazd, zostali zranieni psychicznie na całe życie.

Wyrażam również uznanie młodzieży – członkom Samoobrony, którzy dzielnie bronili polskich wsi i zagród przed bandami UPA, płacąc za to niekiedy męczeńską śmiercią.

Składam także hołd tym Ukraińcom, którzy z narażeniem życia własnego i rodziny udzielali Polakom schronienia, pomocy i ostrzegali ich przed grożącym niebezpieczeństwem.

Chcę wierzyć, że państwowe władze Polski i Ukrainy, oraz władze kościelne i cerkiewne przerwą wreszcie to niezdrowe milczenie i upamiętnią we właściwy sposób te wielotysięczne Ofiary na Kresach Wschodnich II RP – Wołynia i Małopolski Wschodniej.

Na koniec zaś tym wszystkim, którzy uważają, że należy zostawić w spokoju zasklepione rany odpowiem słowami Stefana Żeromskiego:

Trzeba rozdrapywać rany przeszłości, aby nie zarosły błoną podłości.

LUDOBÓJSTWO I CZYSTKI ETNICZNE

EKSTERMINACJA LUDNOŚCI POLSKIEJ

w woj. tarnopolskim w latach 1939–1945

**(Mapy powiatów zamieszczone
w czasopiśmie “Na Rubieży”)**

POWIAT BORSZCZÓW

POWIAT BRODY

POWIAT BRZEŻANY

POWIAT BUCZACZ

POWIAT CZORTKÓW

POWIAT KAMIONKA STRUMIŁOWA

POWIAT KOPYCZYŃCE

POWIAT PODHAJCE

POWIAT PRZEMYŚLANY

POWIAT RADZIECHÓW

POWIAT SKAŁAT

POWIAT TARNOPOL

POWIAT TREMBOWLA

POWIAT ZALESZCZYKI

POWIAT ZBARAŻ

POWIAT ZBORÓW

POWIAT ZŁOCZÓW

ILUSTRACJE

SŁOWO O AUTORZE

Władysław Kubów urodził się w Berezowicy Małej koło Zbaraża, na Podolu. Po ukończeniu szkoły powszechnej, doksztalał się w Hufcu "Strzelczyków" i Zespole Przysposobienia Rolniczego, pracując w gospodarstwie rolnym rodziców.

W czasie okupacji sowieckiej i niemieckiej działał w Ruchu Oporu – AK i Samoobronie przed bandami UPA.

Przeżył masowy mord, dokonany przez banderowców w lutym 1944 r. na ludności polskiej, w rodzinnej wsi.

W kwietniu 1944 r. powołany został do wojska. Przeszedł szlak bojowy Wojska Polskiego i brał czynny udział w operacji berlińskiej.

Wśród odznaczeń wojskowych i państwowych posiada medal "Za udział w walkach o Berlin". Jest także kawalerem orderu "Polonia Restituta" oraz "Orderu Wdzięczności Społecznej".

Po zdemobilizowaniu został osiedlony na poniemieckim gospodarstwie rolnym w Sośnicy w woj. poznańskim. Pracując na roli, kierował

Gminnym Ośrodkiem Przysposobienia Rolniczego i Wojskowego w Dobrzycy pow. Krotoszyn.

W końcu lat 40-tych skierowany został na studia do Poznania. Po ukończeniu szkoły średniej wstąpił na Wydział Rolniczo-Leśny Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Po ukończeniu studiów rolniczych podjął dalszą naukę na Wydziale Inżynieryjno-Ekonomicznym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

Pracował w różnych instytucjach związanych ze wsią i rolnictwem. W roku 1982 przeszedł na emeryturę.

Jest autorem następujących publikacji:

- Polacy i Ukraińcy w Berezowicy Małej koło Zbaraża. (Wyd. I – 1992, wyd. II 1994 r.),
- Polacy i Ukraińcy na Podolu – 1997 r.
- Publikacje Podolskie – 1999 r.
- Dominikanin spod Zbaraża – 2000 r.
- Zbrodnia OUN-UPA w Berezowicy Małej koło Zbaraża – 2001 r.
- Mieczysław M. Mieszko spod Zbaraża – kapłan i społecznik – 2002 r.
- Terroryzm na Podolu – 2003 r.

BIBLIOGRAFIA

1. A. Ajnenkiel: Polityka Polski w stosunku do Ukraińców w okresie międzywojennym. Wybrane problemy. Polska – Ukraina, Trudne pytania. T. 1-2. Warszawa 1998 r.
2. J. Białowąs: Wspomnienia z Iłhowicy na Podolu. (Banderowska rzeź ludności polskiej w Wigilię 1944 roku). Wyd. 1977 r.
3. Cz. E. Blicharski: Petruniu ne ubywaj mene! Miscelanea Tarnopolskie T. V. Biskupice 1998 r.
4. P. Eberhardt: Przemiany narodowościowe na Ukrainie XX wieku. Warszawa 1994 r.
5. J. Kanas: Podolskie Korzenie. Lublin 2000 r.
6. T. Kunzek: Podole. Przedwojenne wydawnictwo Ministerstwa Komunikacji – bez roku wydania.
7. A. Korman: Ukraińska Powstańcza Armia na terenie II Rzeczypospolitej i jej stosunek do ludności polskiej. "Na Rubieży" nr 35/1999 r. Wrocław.
8. R. Kotarba: Zbrodnie nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej w woj. tarnopolskim w latach 1939-1945. Próba bilan-

- su. Polska-Ukraina. Trudne pytania. T. 6. "Karta" 2000 r.
9. M. Kozłowski: Zapomniana wojna, (Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918-1919). Bydgoszcz 1999 r.
 10. W. Kubów: Zbrodnia UPA w Berezowicy Małej koło Zbaraża. Wyd. II Warszawa 2002 r.
 11. W. Kubów: Polacy i Ukraińcy na Podolu. Wrocław 1997 r.
 12. Literatura Ukraińska – Wypisy. PWN, Warszawa 1962 r.
 13. W. Masłowski: Z kym i proty koho wojuwały ukraiński nacjonalisty w roky Druhoji świtowoji wojny. Moskwa 1999 r.
 14. S. Orgelbrand: Encyklopedia Powszechna. T IV. Warszawa 1901 r.
 15. W. Poliszczuk: Gorzka prawda. Zbrodniczość OUN-UPA. (Spo-wiedź Ukraińca). Toronto-Warszawa-Kijów 1997 r.
 16. W. Poliszczuk: Dowody zbrodni OUN-UPA Toronto 2002 r.
 17. W. Serczyk: Historia Ukrainy. Wyd. II. Wrocław-Warszawa-Kraków. 1990 r.
 18. S. Srokowski: Jak lud polski wchodził w Polskę. Tarnopol, 1928 r.
 19. A. B. Szcześniak i W. Z. Szota: Droga do nikąd. Warszawa 1973 r.
 20. J. J. Szewczyński: Nasze Kopyczyńce. Malbork 1995 r.
 21. I. Winnyczenko : Ukraina 1920-1980. Deportacjami, Zastanija, Wy-słannia. Kyjiw 1994 r.
 22. Wiele numerów czasopisma historyczno-publicystycznego "Na Ru-bieży" Wrocław.

SPIS TREŚCI

Przedmowa o. prof. Mieczysław A. Krąpiec.....	3
Od autora	5
Podole – czasy minione	8
Podział Podola	9
Podole Zachodnie	11
Ruchy narodowościowe	11
Polskie odrodzenie.....	14
Pierwsza wojna światowa.....	18
Terror nacjonalistów ukraińskich w Polsce Niepodległej.....	21
Druga wojna światowa i okupacja	26
Nazwiska pomordowanych osób w poszczególnych powiatach	30
Borszczów	30
Brody	35
Brzeżany.....	43
Buczacz	48
Czortków.....	54
Kamionka Strumiłowa	59
Kopyczyńce	61
Podhajce.....	68
Przemyślany	72
Radziechów	75
Skałat	76
Tarnopol	79
Trembowła.....	84
Zaleszczyki	86
Zbaraż	92
Zborów.....	94
Złoczów	97
Zamordowani księża	100
Sposoby i metody mordowania Polaków przez ludobójców z OUN-UPA.....	101
Próba bilansu	102
Mapy powiatów	106
Ilustracje 139	
Słowo o Autorze	107
Bibliografia	108